

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗВО УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Інститут історії Церкви

Магістерська робота

МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ В ГАЛИЧИНІ
У ПРОЦЕСІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ УГКЦ

Студент 6-го курсу: Тарас Бокій

Науковий керівник: Олег Беген

Кандидат історичних наук

Рецензент: о. Тарас Бублик

Кандидат історичних наук

Львів 2021

Список скорочень

PDF – portable document format

АЕС – атомна електростанція

АІЩ – архів Інституту історії Церкви

ВР – Верховна рада

ГНІХ – Господа нашого Ісуса Христа

Див. – дивись

Док. – документ

ЗМІ – засоби масової інформації

Ім. – імені

КГБ(КДБ) – Комітет державної безпеки

КК – Кримінальний кодекс

ЛОДА – Львівська обласна державна адміністрація

Мт – Книга Матея

Митр. - митрополит

НАН – Національна академія наук

НПУ – Національний педагогічний університет

Од. – Книга Одкровення

Ред. – редактор

РІСУ – Релігійно-інформаційна служба України

РКЦ – Римо-католицька Церква

РМ УРСР – Рада Міністрів Української Радянської Соціалістичної Республіки

РПЦ – Російська Православна Церква

Св. – святого

Спр. – справа

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

Ст. – століття

США – Сполучені Штати Америки

Т. д. – так далі

Тис. – тисяч

УАПЦ – Українська Автокефальна Православна Церква

УГКЦ – Українська Греко-Католицька Церква

УКЦ – Українська Католицька Церква (звична назва для УГКЦ за кордоном)

УПЦ – Українська Православна Церква (МП – Московського Патріархату)

УПЦ КП – Українська Православна Церква Київського Патріархату

УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка

Ф. - фонд

ЦК КПРС – Центральний Комітет Комуністичної партії Радянського Союзу

Ч. – частина, число

Чол. – чоловіків

ЧСВВ – Чин святого Василя Великого

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У ПІДПІЛЛІ ТА НА МОМЕНТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ У 80-90-ТИХ РОКАХ ХХ СТ.....	12
1.1 ПЕРЕДУМОВИ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ: ЗМІНА ПОЛІТИЧНОГО КУРСУ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ, ЯК ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ДО ВИХОДУ ЦЕРКВИ З ПІДПІЛЛЯ.....	12
1.2 НАПЕРЕДОДНІ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ: ДУХОВЕНСТВО І МИРЯНИ У ПРОТИСТОЯННІ ІЗ РАДЯНСЬКОЮ ТОТАЛІТАРНОЮ СИСТЕМОЮ НАПРИКІНЦІ 80-Х РОКІВ ХХ СТ.....	23
РОЗДІЛ II. МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ В ГАЛИЧИНІ	33
1. 2.1 МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ В ГАЛИЧИНІ ЯК НАСЛІДОК ЛЕГАЛІЗАЦІЇ УГКЦ	33
О 2.2 СПРОБИ КОМПРОМІСНИХ РІШЕНЬ У ВИРІШЕННІ МІЖКОНФЕСІЙНИХ КОНФЛІКТІВ	43
РОЗДІЛ III. МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ З ПЕРСПЕКТИВИ УГКЦ, РПЦ, УАПЦ, ВЛАДИ СРСР ТА ЇХНІ ВИРІШЕННЯ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ.....	56
О 3.1 ПОГЛЯД НА МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ В ГАЛИЧИНІ З ПЕРСПЕКТИВИ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ.....	56
О 3.2 ПОГЛЯД НА МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ В ГАЛИЧИНІ З ПЕРСПЕКТИВИ ЦЕРКОВ ПРОУКРАЇНСЬКОГО СПРЯМУВАННЯ.....	67
3.3 ПОЗИЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ У РЕГУЛЮВАННІ «МІЖКОНФЕСІЙНИХ КОНФЛІКТІВ».....	74
3.4 ЛОКАЛЬНІ КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ВИРІШЕННЯ НА ПРИКЛАДІ КУЛЬТОВИХ СПОРУД ГАЛИЧИНИ	81

ВИСНОВКИ.....	97
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	103
ДОДАТКИ.....	111
ІЛЮСТРАЦІЇ.....	123
КАРТИ.....	129

ВСТУП

Ліквідувавши Греко-Католицьку Церкву, духовенство Російської Православної Церкви, підтримуване радянською владою, забрало у свою власність майно та культові споруди, які належали ліквідованій Церкві. Перебувавши у підпіллі, греко-католики не могли розраховувати на вільне сповідання своєї віри, не кажучи вже про повернення своєї власності. Але після отримання довгоочікуваної свободи гостро постало питання історичної справедливості, а саме повернення культових споруд, які належали Греко-Католицькій Церкві до так званого Псевдособору. Саме це питання стало однією з основних причин міжконфесійних конфліктів на Галичині, адже духовенство РПЦ не мало наміру повертати награване. Також конфлікти поглиблювалися через появу нових претендентів на майно греко-католиків, а саме відроджена Українська Автокефальна Православна Церква та пізніше розділена Українська Православна Церква (МП). Вплив на конфлікти регулювався державною та місцевою владою, яка не лише змінювалася сама, але й змінювала своїх фаворитів.

Актуальність цієї теми полягає у її ретельному дослідженні не лише причин та історичних передумов конфліктів, але й їхнього перебігу та безпосередніх наслідків. Для аналізу передумов цих протистоянь, слід відкинути усі нашарування переписаної історії Церкви владою Радянського Союзу, щоб відшукати в ній істину. Опісля, оперуючи фактами, слід проаналізувати не тільки перебіг конфлікту, але й дії всіх його учасників, щоб дати їм максимально об'єктивну оцінку. Загальновідомим є факт, що Російська Православна Церква не признає своїх злочинів стосовно греко-католиків, викривлюючи дійсну історію та твердячи, що греко-католики самі вирішили приєднатися до РПЦ, як і те, що у «1946 р. – Львівський Собор з приводу возз'єднання уніатів Галичини з Православ'ям»¹. Це є надзвичайно важливим моментом, адже якщо слідувати цій викривленій історичній лінії, греко-католики не можуть вимагати повернення храмів, якщо вони самі добровільно перейшли на православ'я. Тому слід

¹ Хронологія історії Української Православної Церкви // www.orthodox.org.ua (26.11.2019).

вдаючись до джерел підтвердити, що УГКЦ була дійсно ліквідована, а отже, слід говорити не про захоплення храмів, а радше про їхнє повернення історичним власникам. Також, важливо прослідкувати момент появи нових опонентів та проаналізувати підстави їхніх вимог, щоб зрозуміти причину їхньої участі у конфліктах за культові споруди, які начебто повинні бути передані греко-католикам.

Новизна полягатиме в об'єктивному способі пояснення ситуації через призму історичних обставин та у світлі сучасності через аналіз тодішньої періодики усіх сторін конфлікту та інтерв'ю безпосередніх учасників. Важливим аспектом є пошук переломного моменту – переходу від конфлікту у площині «влада – Церква», до міжконфесійного. Спершу мирні спроби врегулювання конфлікту з атеїстичною владою за вільне сповідання віри, опісля міжконфесійні протистояння за храми, і додатково суперечності у поглядах на цю боротьбу між різними гілками влади. Об'єктивність полягатиме у ретельному дослідженні поглядів та діяльності всіх сторін конфлікту.

Метою праці є надання максимально можливої об'єктивної оцінки не лише міжконфесійним конфліктам, але також стосункам між владою та Церквами, від яких безпосередньо залежав подальший розподіл культових споруд між учасниками протистоянь.

Та поставлено відповідні **завдання**:

1. Проаналізувати нову політику комуністичної влади, відому під назвою “Перебудова” та розкрити на її фоні боротьби греко-католиків за легалізацію Церкви;
2. Висвітлити значення зустрічі Римського архиєрея та Генерального секретаря ЦК КПСС та визначити результат та вплив їхньої зустрічі на відродження УГКЦ;
3. Критично проаналізувати діяльність Чотиристоронньої комісії та визначити чому її не підтримало духовенство УГКЦ;

4. Охарактеризувати компромісні способи вирішення конфліктів навколо культових споруд на першому (1989-1990) та другому (1991-1999) етапі міжконфесійних конфліктів;
5. Віднайти історичну правду стосовно права власності на храм греко-католиками чи православними і на цій основі проаналізувати хід подій навколо не лише основних, але й локальних конфліктів за культові споруди;
6. Порівняти діяльність кожної окремої конфесії у конфліктах на загальнодержавному та локальному рівнях;
7. Проаналізувати та порівняти роль, позицію та вплив державної та місцевої влади у міжконфесійних конфліктах.

Об'єктом дослідження виступатимуть міжконфесійні конфлікти, спричинені легалізацією УГКЦ

Предметом дослідження цієї праці є процес розгортання та перебігу конфліктів, розподілу майна, зокрема через аналіз діяльності кожної з сторін, а також впливу на суперечки державної та місцевої влади.

Методи дослідження: хронологічний, емпіричний, узагальнення, порівняльний, описовий, статистичний, синтезу та метод аналізу. Також у праці використано – методологічний принцип історизму.

Хронологічні рамки дослідження: кінець 80-х та 90-ті роки ХХ століття. Вони зумовлені остаточною легалізацією УГКЦ, офіційним дозволом від влади на реєстрацію релігійних громад та першою хвилею конфліктів навколо культових споруд відповідно.

Географічні межами дослідницької роботи виступає територія Галичини, що частково збігається із межами колишньої Галицької митрополії.

Основну літературу становитимуть опубліковані документи Церков-учасниць міжконфесійного конфлікту. Зокрема, це будуть не лише особисті єпископські послання, але й колегіальні. Очевидно, будуть розглядатися підсумкові документи та рішення церковних соборів. Зі сторони УГКЦ – це в

основному книга-збірник *«Соціальнозорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989-2008)»*. З православної сторони – це інтернет ресурси. Також праця міститиме висвітлення основних законів, виданих центральною владою, та постановами місцевої влади Львівщини та Прокуратурою. Задля кращого розуміння та аналізу цих історичних подій відбудуватиметься пошук інформації у періодиці цих Церков того часу, а саме видання часописів «Патріярхат», «Віра Батьків» та «Журналу Московкой Патриархии». Для ширшого дослідження контексту та перебігу локальних конфліктів будуть використані матеріали тогочасної світської локальної періодики – «Вільна Україна» та «Молода Галичина». Зокрема, для відображення історичного тла цих конфліктів та відтворення хронології подій використовуватиметься низка монографій. Книга Степана Боруцького «Держава, Церква, Людина» містить у собі опис державно-церковних та міжконфесійні стосунки у часи становлення незалежної України (1992-2002), тобто не лише необхідні для дослідження статистичні дані, але й опубліковані документи Церкви, місцевої влади, а також інтерв'ю з безпосередніми учасниками міжконфесійних конфліктів. Монографія Николая Митрохина «Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы» представлятиме погляд на актуальні події зі сторони опонента – РПЦ, завдяки чому аналітична оцінка ситуації набуде більшого об'єктивізму. Праця Віктора Єленського «Релігія після комунізму» проливає світло на релігійне становище у постатеїстичному суспільстві. Монографія Володимира Пащенко «Греко-Католики в Україні» чи не найкраще відображає історичне тло становлення УГКЦ та відносини греко-католиків з іншими конфесіями. Наступні книги відобразатимуть реальний стан УГКЦ у радянській та незалежній Україні: Науковці Львівського музею Історії Релігії «Українська-Греко Католицька Церква», Олександр Доброєр «Католицька Церква в Україні». Саме в них можна відслідкувати не перекручені історичні факти, і про це свідчить те, що між ними фактично немає суперечності чи розбіжності, а радше ці автори наче

доповнюють один одного, описуючи одні й ті самі події з різних перспектив. Також для доповнення деталей конфлікту, яких може не бути у книгах, та об'єктивності дослідження праця міститиме аналіз документів не лише УГКЦ, але й УПЦ (МП), УАПЦ. Також для пошуку істинної інформації варто вдатися до ресурсів Інституту Історії Церкви УКУ (сторона УГКЦ), зокрема інтерв'ю з безпосереднім учасником конфлікту Володимиром Стернюком пролле світло на істинну причину відмови греко-католицької сторони від першої спроби спільного і компромісного полагодження майнових конфліктів. Також братимуться до уваги важливі інтерв'ю інших священиків та очільника Комітету захисту прав УГКЦ – Івана Геля, яке чітко висвітлює перебіг і основні нюанси релігійного конфлікту: Влада СРСР та РПЦ проти легалізації УГКЦ. Від опонентів основу дослідження становитиме інтерв'ю з єп. Філаретом (Денисенком). Також важливим доповненням слугуватиме інформація, отримана з архівних матеріалів РПЦ. Для розширення інформаційних пошукових можливостей буде використана також інформація з інтернет-мережі.

Праця складається зі вступу, трьох розділів, висновку, додатків та ілюстрацій.

У **першому розділі**, спираючись на історичні факти, ми намагатимемося проаналізувати історичні передумови легалізації УГКЦ, зокрема кризь призму діяльності Комітету захисту прав УГКЦ та ставлення духовенства РПЦ і радянської влади до греко-католиків в цілому. Проаналізуємо значення святкування 1000-літнього ювілею Хрещення Русі та роль Ватикану в остаточній легалізації УГКЦ

У **другому розділі** розглянемо перші явні прояви міжконфесійних конфліктів, спричинених легалізацією УГКЦ. Проаналізуємо перші компромісні спроби їхнього полагодження. Висвітлимо причини появи нових опонентів греко-католиків та, відповідно, претендентів на культові споруди.

У **третьому розділі** перейдемо до розгляду ключової теми праці, а саме дослідженню міжконфесійних конфліктів за культові споруди на локальному рівні. Проаналізуємо зміст та значення конфліктів не лише зі сторін їхніх

безпосередніх учасників, але й порівняємо вплив центральної та місцевої влади на розв'язання конфліктів. Також дійдемо до найголовнішого питання: Чи конфлікти були вичерпані та справедливо вирішені?

РОЗДІЛ І

УКРАЇНЬСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У ПІДПІЛЛІ ТА НА МОМЕНТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ У 80-90-ТИХ РОКАХ ХХ СТ.

1.1 Передумови легалізації: Зміна політичного курсу Радянського Союзу, як початковий етап до виходу Церкви з Підпілля

Українська Греко-Католицька Церква завжди була оплотом українства – вона плекала свої традиції та зберігала власну ідентичність. Очевидно, що така структура категорично не влаштувала «визволителів» зі сходу, які прийшли до Львова у 1944 році. Тому вони шукали нагоди та часу, аби її ліквідувати, проте не мали змоги цього довершити, допоки був живим митрополит Андрей Шептицький, авторитет якого сягав далеко за межі українських земель. Проте вже після його смерті розпочалися арешти духовенства під сфабрикованими звинуваченнями, а згодом зорганізований Псевдособор у 1946 році, на якому й ліквідували Греко-Католицьку Церкву під прикриттям повернення її до Російського Православ'я. Звісно, у Російській Православній Церкві діаметрально протилежне бачення цієї події, а очільник собору вважається великим подвижником: «Своїм ревним невтомним трудом, переконливим словом і прикладом о. Гавриїл Костельник з'єднав майже все греко-католицьке духовництво і вірних Галичини і підготував Львівський Церковний собор 1946 року, ставши його душею і серцем»². А насправді цей Псевдособор був надзвичайно бажаним верхівкою СРСР та РПЦ дійством, адже Греко-Католицька Церква завжди була опорою українців у непрості часи. Тим паче, про жодне псевдоповернення до матірної Церкви серед греко-католицького духовенства не було і мови. А РПЦ навіть після десятиліть вбачала у соборі наступний сенс: «Цей Собор повернення до рідної Матері-Церкви одногolosно скасував Брестську унію і проголосив возз'єднання греко-католиків всіх трьох єпархій Галичини з Руською Православною Церквою»³. Проте насправді «наступ на

² митрополит Никодим, *Слово на день 40-ліття мученицької кончини протопресвітера Гавриїла Костельника* // Православний вісник №5 (1989), 15.

³ митрополит Никодим, *Слово на день 40-ліття мученицької кончини протопресвітера Гавриїла Костельника*, 15.

Українську Греко-Католицьку Церкву (УГКЦ) сталінський режим розпочав відразу ж після першої окупації Західної України у вересні 1939 р., яка здійснювалася відповідно до радянсько-німецького пакту Молотова-Ріббентропа»⁴. Але, як згадувалася, це відбулося пізніше – після смерті митрополита Андрея. Сам Шептицький розумів, яка загроза насувається на Церкву, тому перед ним постало питання забезпечення «тяглості ієрархії на випадок його арешту або заслання»⁵. Тому був написаний відповідний лист папі Пію XII, де митрополит «просив підтвердити його особливі повноваження у керівництві Церквою в умовах радянського панування та призначити йому помічника з правом наступництва»⁶. В такий спосіб наступником був призначений Йосиф Сліпий. Після цього продовжувалися ворожі дії з боку влади, яка «організувала шалену компанію переслідувань, залякування і дискредитації греко-католицького єпископату і духовенства, звинувачуючи їх у зв'язках із націоналістичним підпіллям та антирадянськими осередками за кордоном»⁷. Також підступна тоталітарна влада союзу діяла як диявол, адже її «зусилля були спрямовані також на підрив внутрішньої єдності УГКЦ, її розрив із Ватиканом та навернення на офіційне православ'я»⁸. Проте саме у цьому році їхні плани були зведені нанівець через напад німецьких військ на СРСР. Але тепер очевидно, що їхній задум був втілений у життя на Псевдособорі, як згадувалося вище, у 1946 році.

Греко-католики протягом усього свого перебування у підпіллі (після Псевдособору) шукали шляхів для легалізації своєї Церкви. Проте через атеїстичну політику радянської влади протягом сорока років ця місія була нездійсненною. Незважаючи на багато спроб відновити своє легальне існування, «аж до 1 грудня 1989 року Українська Греко-Католицька Церква жила в

⁴ Доброєр О. *Католицька Церква в Україні*. Київ 2001, 63 .

⁵ Доброєр. *Католицька Церква в Україні*, 63.

⁶ Доброєр. *Католицька Церква в Україні*, 63.

⁷ Доброєр. *Католицька Церква в Україні*, 63.

⁸ Доброєр. *Католицька Церква в Україні*, 63.

підпіллі»⁹. Але поза своїм «незаконним» існуванням вона намагалася максимально забезпечити духовні потреби своїх вірних. Навіть довгоочікуване звільнення з місць відбування покарань глави УГКЦ Йосифа Сліпого та його клопітка праця на благо Церкви виявилася недостатньою через сильний опір відновленню Церкви зі сторони радянського режиму. Зокрема, однією з умов його звільнення з місць позбавлення волі була заборона повернення до рідної України, тому пройшов не один десяток років між його звільненням і легалізацією Церкви, до якої він так і не дожив. Проте завдяки незламності духовенства та вірних УГКЦ продовжувала своє існування, очікуючи сприятливого часу та зміни влади у СРСР для задоволення свого бажання вільно сповідувати свою віру.

Усі потуги духовенства і мирян УГКЦ здобули шанс на позитивні зміни лише зі відходом на задній план застарілої тоталітарної політики Радянського Союзу. Адже «стара» політика унеможлиблювала будь-які спроби духовенства і вірних УГКЦ вивести свою Церкву з підпілля. На її місце приходить, так звана політика «Перебудови», яка бере свій початок зі зміни політичної верхівки СРСР, яка відбулася у 1985 році, коли Генеральним секретарем ЦК КПРС на замість Черненка було обрано Михайла Горбачова. Насамперед, вона повинна була зумовити економічні реформи та оновити застарілу радянську тоталітарну систему. А отже, у свою чергу зміни мали дотикатися релігійного життя, яке в СРСР перебувало поза законом. Хоча «спочатку вона не обіцяла церкві якихось змін, оскільки останній керував ідеологічним життям країни і партії в часи К. Черненка, а, отже був відповідальним за посилення утисків церкви»¹⁰. Але оскільки Горбачов політично був сформованим у атеїстичному дусі, миттєвих змін не передбачалося. Навіть згодом, у лютому 1986 року на XXVII з'їзді КПРС «релігійно-церковне життя, ідеологічні питання оцінювалися в дусі постулатів марксизму-ленінізму»¹¹. Незважаючи на уже достатньо сучасний час та відхід від

⁹ Доброєр. *Католицька Церква в Україні*, 19.

¹⁰ Пашенко В. *Греко - Католики в Україні. Від 40-х років ХХ століття до наших днів*, Полтава 2002, 429.

¹¹ Пашенко. *Греко - Католики в Україні. Від 40-х років ХХ століття до наших днів*, 429.

старої політики, релігії та інші ідеології вважалися потенційно шкідливими для Радянського Союзу. Адже в цій країні і мови не могло бути про якесь інакомислення, бо всі люди мали бути частинками однієї великої машини, якою легко керувати. Тим паче, коли мова йде не про «рідну» Російську Православну Церкву, а про легалізацію націоналістично налаштованої Греко-Католицької, яка завжди була осередком українства, годі було й надіятися. Тому варто підкреслити, що з початком політики Перебудови позитивних змін практично не було до 1987 року.

Упродовж 1985–1987 рр. незважаючи на задекларовані М. Горбачовим демократичні процеси, відчутних змін у сфері державно–церковних відносин в західному регіоні УРСР не відбулося: партапарат продовжував нав'язувати місцевому населенню атеїстичні переконання¹².

Очевидно, що поза відкритим нав'язуванням атеїстичного мислення влада Радянського союзу діяла категоріями вибору для себе «меншого зла», тому наголос ставився на вигідній і фактично контрольованій ними Церкві. Яскравим прикладом виступає РПЦ, стосовно якої відбулися поступки, проте система докорінно не змінилася. Також ця «зміна курсу офіційної політики у сфері релігії не означала покращення ситуації для УГКЦ. Радянська тоталітарна система не бажала співіснувати з ліквідованою нею ж Церквою»¹³. Явним підтвердженням цього будуть організовані спільно з РПЦ пишні урочистості з нагоди 40-ї річниці ліквідації унії, аби «голосним святкуванням на цілий світ заявити про повну ліквідацію Греко-Католицької Церкви»¹⁴.

Проте варто підкреслити, що зміна політики зробила надзвичайно важливий вклад в легалізацію УГКЦ, тому що почали звільняти «політичних та релігійних в'язнів, котрі вийшовши на волю, створили кістяк відновленого руху за громадські, національні та релігійні права в Україні»¹⁵. Згодом вони на чолі з

¹² Субботін В. *Суспільно–релігійні настрої населення західних областей УРСР в контексті легалізації греко–католицької церкви (1987–1989)* // www.clio.lnu.edu.ua (28.02.2020).

¹³ Бублик Т. *Участь греко-католицького мирянства у русі за легалізацію УГКЦ: на прикладі діяльності комітету захисту УКЦ (середина 1980-х – початок 1990-х рр.)* // www.ichistory.org.ua (14.03.2020).

¹⁴ Живе Телебачення *Володимир Стернюк: служіння в підпіллі* // www.youtube.com (5.11.2019).

¹⁵ Боцюрків Б. *Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах 1946-1989*// *Ковчег. Збірник статей з церковної історії, ч.1* (1993), 158.

Іваном Гелем відновили Комітет захисту УГКЦ і продовжили боротьбу за легалізацію Церкви, пишучи листа до Папи Римського, організовуючи публічні молитви та збори тисячних громад вірних з нагоди різних свят. Для potwierдження цих фактів варто звернутися безпосередньо до слів Івана Геля: «Насамперед я реорганізував і відновив діяльність цього Комітету. В основу ввійшли всі ті члени, що були, зокрема Григорій Бачинський, героїчна подвижницька постать, не менш подвижницька постать Михайла Гаврилів, отець Петро Зеленох, Оля Горинева, Степан Хмара, Стефа Січко»¹⁶. Можна спостерігати, що учасниками комітету було не лише духовенство, а також і миряни – це яскраво свідчить про те, що греко-католицька церква жива не лише у своїй єрархічній структурі, але й є дюжина прихильників, які готові до боротьби за право вільно сповідувати свою віру. Оскільки ГКЦ була символом незламності при тоталітарній політиці Радянського Союзу та осередком українства, на організованих комітетом дійствах розглядалися не лише питання свободи Церкви, але й свободи для українців від гніту імперського СРСР. Комітет спершу вислухав голову організації, який твердив:

що нашим основним засобом мають бути публічні багатолюдні Богослуження, які можуть переходити, можуть не переходити у віче, де будуть порушуватися і суто світські питання, бо ми не зможемо просвіщати народ однією молитвою, а тоталітарний режим — це такий режим, який розуміє тільки силу тиску¹⁷.

Відтак потім визначив свої пріоритети і першочерговим завданням постановив переконати людей, щоб ті не боялися діяти. І це має своє логічне пояснення, адже життя у Радянському союзі виховувало у людей постійне почуття страху і тривоги.

Насамперед на самих початках треба було схилити людей до того, щоби вони відкрито на цвинтар чи під церкву закриту йшли молитися і не боялися цього [...] Так що одним із основних, я наголошую, основних заходів було виховання від страху, виведення на вулицю для публічної молитви, показати, що Ви маєте право на свободу совісті, молитесь

¹⁶ Гель І Інтерв'ю від 21.10.2003 / інтерв'юер Т. Бублик // АПЦ, спр. Т-1-1-29.

¹⁷ Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003, 4.

відкрито, вже не треба... А якщо Ви вірите в Бога, то майте мужність навіть і постраждати, як перші мученики¹⁸.

Воно було надзвичайно важливим фактором, адже у греко-католиків це викликало значне піднесення – після стількох років таємних молитов та богослужінь, – і, відповідно, зусилля, спрямовані на легалізацію Церкви, почали набувати обертів. Реакція зі сторони агресивно налаштованої РПЦ також не змусила себе довго чекати¹⁹. Про цей шлях до легалізації ГКЦ за допомогою Йосифа Терелі та Івана Геля говорили також за океаном:

Довгі роки відправлялися Богослуження крадькома, аж знечев'я один із очайдушних провідників, Йосиф Тереля, голосно заговорив про існування УКЦеркви [...] І так прийшло до творення сильного комітету Захису УКЦеркви, що його очолив довголітній каторжник, Іван Гель, а за його ініціативою почалися многолюдні Богослуження та покотилася лявіна маніфестацій, петицій, голодівок і т.п. що привернули увагу усього світу²⁰.

Повертаючись до «Перебудови», в жодному разі не можна говорити, що зі зміною політичного устрою для греко-католиків відкрили двері всіх храмів і все налагодилося. Проте, у будь-якому випадку, це було добрим стартом, адже неможливо було зробити все й одразу – це чітко і зрозуміло пояснює Іван Гель:

ми на початку ставили собі такі дуже локальні цілі, бо якби ми були почали кричати, що геть тоталітарний режим, свободу Греко-Католицькій Церкві і Україні, то вийшов би Гель, Горинь та ще десяток чи два десятки людей, а решта би не вийшли. Коли ми запросили їх і після Богослужіння починали ті люди світські говорити, Гель чи Лесів, чи хтось інший, що є таке право, що нас просто загнали в катакомби, а ми маємо звідтіля вийти, то люди щораз більше і більше і суспільна атмосфера, без сумніву, цьому сприяла²¹.

З цього зрозуміло, що у період 1987-1988 років поруч з боротьбою за свободу ГКЦ була боротьба з радянською політичною системою, яка незважаючи на «перебудову» не влаштовувала постійно прямуючих до свободи українців. Якщо дивитися на цю ситуацію з перспективи керівництва Греко-Католицької Церкви в особі владика Володимира Стернюка, то не все так однозначно. Очевидно, владика був чоловік похилий віком, який пережив багато гонінь з сторони

¹⁸ Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003, 4-5.

¹⁹ Див. додаток №1.

²⁰ Бутринський о.М. *Довкруги легалізації УКЦеркви* // Церковний вісник ч. 7(495) 25 березня 1990, 4-5.

²¹ Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003, 5.

тоталітарної влади і з трепетом ставився до долі своєї багатостраждальної Церкви. Ця ситуація має дві різні протилежності, адже зі сторони владики Володимира ці потуги мали бути спрямовані на свободу Церкви: «Щоби не було політиків, була тільки боротьба за Церкву»²², натомість комітет також наголошував на загальнонаціональному відродженні. Це явно не подобалося комуністичній владі, адже це також були своєрідні спомини їхніх злочинів, проте це не зупиняло греко-католиків. «Серед інших акцій греко-католиків необхідно згадати поминальні служби за січовими стрільцями та воїнами УПА, жертвами сталінських репресій, національними героями на цвинтарях у містах і селах Західної України»²³. Очевидно, що все-таки є певний зв'язок між Церквою і політикою, але очевидно не у такому ключі, як між РПЦ і СРСР. Адже Церква – це не стіни, а насамперед вірні, і у випадку греко-католиків, які люблять свою країну. Оскільки греко-католики, які також не могли вільно сповідувати свою віру, також мали відкриту потребу у свободі своєї держави від гніту імперської політики СРСР. Властиво, сам голова комітету Іван Гель про цю співпрацю говорить наступним чином:

Боротьба за Церкву — це теж політика, ми можемо називати це як хочемо, але це теж політика. Церква, сьогоднішньою мовою я би сказав так, не є відділена від держави, навіть в нашій вже самостійній державі, Церква не є відділена від суспільства, а суспільство в будь-якому атеїстичному варіанті тоталітарного режиму теж не є відділене від Церкви, так що держава і Церква можуть або дуже тісно і чітко співпрацювати, визначаючи свою основну місію як розквіт духовності і розквіт, будову добробуту для народу, і розвиток культури але і можуть воювати між собою, розуміючи по-різному духовність чи культуру, бо наша національна культура і наша національна культура базується на духовності християнських вчинків, Євангелія і вчення Ісуса Христа²⁴

Звісно не можна твердити, що у русі за легалізацію УГКЦ був розкол у думках між духовенством і мирянами, проте все-таки були різні погляди на ситуацію, але оскільки кінцева мета була одна, то рух до легалізації продовжувався. Додаткового стимулу також надавали опоненти, зокрема Російська Православна Церква, які хоч і бачили в уніатах конкурентів, проте спершу цього не визнавали.

²² Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003, 6.

²³ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії»* (1988-1989 pp.) // www.eprints.ua.edu.ua (11.12.2020).

²⁴ Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003, 6.

«Московські єрархи почали говорити: “А хто такі уніати, там на заході піднімають голос?” — “А хто такі уніати?— казав Філарет, тодішній екзарх Російської Православної Церкви в Українській РСР. — Це якихось 250 старих беззубих бабок і 5 сіл, може 10-ть, таких же старих попів”»²⁵. Цілком очевидно, що Церква повинна стояти на стороні правди, тому ці твердження РПЦ були додатковим стимулом засвідчити цю правду про себе. Це також potwierджує очевидець і безпосередній учасник подій Іван Гель: «Можливо, це нас підштовхнуло ще до діяльності активнішої і показати, що ні, нас не 200 чи 250 бабок, а це є значно ширше»²⁶.

Станом на 1988 рік, тобто після двох років нової політики Радянського Союзу, свобода віросповідання залишалася дуже відносною. «Мітинги [...] розганяли, весною 1988 року ще в березні розганяли мітинг, цькували собаками і так далі, нас усіх били. А Богослужіння теж розганяли і я вже казав, що в 1988 році за організацію Богослуження під церквою закритою в Купич-Волі мене арештували і засудили до 15 діб»²⁷. Проте праця комітету УГКЦ давалася взнаки, і були яскраві приклади значно більшої кількості вірних, аніж «250 бабок». До прикладу, «на Дрогобич було заплановано велику Великодню відправу біля церкви Святого Юрія. [...] Там народ на той час вже почав, може тому що Великдень, позбуватися того страху, про який ми говорили, бо навіть несподівано для нас зібралося [...] за оцінками міліції, від 15-ти до 20 тисяч людей». Варто підкреслити, що у цьому випадку єрархія РПЦ вже не могла применшувати кількість вірних і роль ГКЦ для українців загалом, тим паче бачачи таку колосальну молитовну акцію у локально не найбільшому місті. Також важливо, що така масовість підтверджена не уявою якогось уніата, а радянською поліцією, яка в свою чергу також отримала догану від керівництва. «Їх начальство звинувачувало в поразці, а вони казали: “Ми не могли справитися з таким великим натовпом, який складає таку кількість, масу людей”. Їх було там

²⁵ Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003, 7.

²⁶ Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003, 7.

²⁷ Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003, 7.

всього 300 чи 400 чоловік і важко було протистояти. А їх не пускали на подвір'я тої церкви і тоді та маса вся хлинула, розірвала міліцейський кордон»²⁸. З розповіді Івана Геля про 300-400 працівників міліції можемо ствердити, що таку кількість захисників порядку не скликали би через зібрання «250 бабок». Однак варто визнати, що незважаючи на часто описану жорстокість радянських служб, ці представники закону поводитися спокійно, можливо через те, що це були місцеві жителі: «Міліція не наважилася з фізичними розправами»²⁹. Варто зазначити, що це був не поодинокий мітинг організований Іваном Гелем, на яких він надихаючи людей, щоб позбулися страху вийти на вулиці, сміливо представляв на загальні вимоги греко-католиків. До прикладу, «у Львові в ультимативній формі попередив радянську владу про неприпустимість подальшого затягування з легалізацією УГКЦ. За словами дисидента, таке нехтування вимог тисячі віруючих може привести останніх до радикальних дій»³⁰. До прикладу: «він пообіцяв зібрати стотисячну маніфестацію у Львові, провести її вулицями міста і захопити собор св. Юра»³¹. Що очевидно, виглядало фантастикою в очах радянської влади, які начебто знали тільки про «250 бабок», проте в близькому майбутньому, вони переконалися у помилковості своїх знань про чисельність УГКЦ.

Повертаючись до релігійної політики Радянського союзу, варто зазначити, що їй була притаманна так звана дволикість. Адже для зовнішнього світу існувала «свобода совісті», яку гарантувала Конституція, а насправді навіть РПЦ зазнавала чималих утисків від влади. Це тому, що владі СРСР найголовніше було створити ілюзію позитивних змін, аби для решти цивілізованого світу виглядати прогресивною державою. Натомість фактичної свободи у «державній» Церкві не було, адже не було секретом, що Рада у справах релігій контролює Церкву і саме вона призначає тих чи інших єрархів, які говорять світові як добре влада СРСР

²⁸ Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003, 8.

²⁹ Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003, 8.

³⁰ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії»* (1988-1989 рр.).

³¹ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії»* (1988-1989 рр.).

ставиться до Церкви. До прикладу, ось уривок від статті «Кому служить Ватикан» протоієрея І. Довмата:

Маючи прекрасні Храми, передані державою віруючим у безкоштовне користування, ми, православні християни, задовольняємо в них свої релігійні потреби. [...] Більшість із нинішнього духовенства одержала безкоштовно богословську освіту в сучасних школах РПЦ. [...] Даремні спроби ворогів нашої Батьківщини перевернути шляхом злісного наклепу справжнє становище релігії в СРСР. Милістю Божою Руська Православна Церква наближається до тисячоліття свого служіння. І тепер, як у всі часи, вона успішно здійснює своє призначення - веде свою багатомільйонну паству шляхом до вічного спасіння³².

З цього уривку випливає неоднозначний висновок, в якому виявляється суть релігійної політики СРСР. Адже з однієї (внутрішньої) сторони вони всіляко утискають РПЦ, коли закрито тисячі храмів, ув'язнено «служителів культу», відповідно немає фактично ніяких привілеїв «своїй» Церкві. Проте для зовнішньої політики відкрито декілька храмів для наочного прикладу іноземним делегаціям діючого закону про «свободу совісті», а для поширення і підтвердження фактів свободи віровизнання залучено покірних священослужителів, котрі розказують світові те, що вигідно правлячій верхівці Радянського союзу. Тут стає зрозумілим, що РПЦ ближча до влади СРСР, проте не все так однозначно, адже і вони «служили» на певних умовах. Висновок очевидний – для Церкви не було жодної свободи, окрім показової, щоби підтверджувати імідж толерантної до церков держави.

Проте послаблення режиму все-таки відбулося – якщо не надто виражено в діях політиків, то в головах самих людей. Бо реальність була такою, що незважаючи на надто довге нав'язування атеїстичних та комуністичних ідеалів, люди бачили, що система вичерпала свій потенціал, однак не дає їм обіцяного, та й саме «життя переконливо спростовувало постулати марксизму-ленінізму, підштовхувало маси людей до пошуку нових ідеалів»³³. А радше до відродження та слідування істинним цінностям, які людям давала правдива християнська віра, проте які завдяки державній владі перебували поза законом десятки років. Також

³² Пащенко. *Греко - Католики в Україні. Від 40-х років ХХ століття до наших днів*, 431-432.

³³ Пащенко. *Греко - Католики в Україні. Від 40-х років ХХ століття до наших днів*, 435.

варто відзначити, що своєрідною знаковою подією для відродження релігійності людей стала саме Чорнобильська катастрофа³⁴, яка сколихнула не лише СРСР, але й цілий світ у квітні 1986 року – фактично на другому році нового політичного курсу. Ця найбільша у світовій історії техногенна катастрофа заподіяла непоправної шкоди людям, наслідки якої простежуються і досі, проте в даному контексті вона завдала невідворотного удару владі Радянського Союзу та стала фактичним початком його падіння. Очевидно, що ця подія мала також свій вплив на релігійне становище у СРСР. Адже відповідні ситуації рядки знаходимо у Святому Письмі: «І третій ангел посурмив, і впала з неба зоря велика, що палала, як смолоскип, і впала на третину річок і на джерела вод. Ім'я зорі мовиться – “полин”; і стала третина вод полином, і багато людей померло від вод, бо прогіркли» (Од 8,10-11). Люди бачили у цьому прямий зв'язок з катастрофою, бо «українською “чорнобиль” – це трава полин»³⁵. І зокрема через здійснення цього об'явлення, люди стали масово навертатися до Церкви та побачили підступність влади СРСР, яка хотіла зберегти свою репутацію не лише приховавши масштаби трагедії, але й заперечивши сам факт її існування. «26 квітня 1986 р., – напише через 10 років В'ячеслав Чорновіл, – вибухнув не просто четвертий реактор Чорнобильської АЕС – вибухнула система»³⁶. І, відповідно, тому викрилась так звана дволикість влади та стало ясно, що гласність залишалася обмеженою.

³⁴ Чорнобильська катастрофа – найбільша, ядерна катастрофа за всю історію за кількістю потерпілих, яка сталася 26 квітня 1986 року на Чорнобильській Атомній Електростанції в м.Прип'ять Київської обл. УРСР.

³⁵ Пашенко. *Греко - Католики в Україні. Від 40-х років ХХ століття до наших днів*, 435.

³⁶ Козловська Т. *Горбачевська “Перебудова” та “Нове політичне мислення”*: передумови виникнення і наслідки // www.ena.lp.edu.ua (7.03.2020).

1.2 Напередодні легалізації: духовенство і миряни у протистоянні із радянською тоталітарною системою наприкінці 80-х років ХХ ст.

Одним із визначних моментів в історії, який передував легалізації, був 1000-літній ювілей Хрещення Русі. Він постав викликом для оновленої влади Радянського Союзу, адже саме у ньому вона могла не словом, а конкретним ділом, не лише задля виду іноземним делегаціям, а для своїх громадян потвердити свою лояльність до релігійних громад. Тим паче, настільки важлива подія не залишилась б осторонь світових і місцевих ЗМІ. Також сприяння організації цієї події значно підняло авторитет влади перед народом. Зокрема, саме напередодні ювілею правляча верхівка СРСР на чолі з Михайлом Горбачовим все чіткіше усвідомлювала « пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими»³⁷.

Проте, можливо, ця думка була лише підготовкою до подорожі на прогресуючий і вільний Захід - США, щоб тим самим вкотре для світу потвердити закон «про свободу совісті» в дії. Але тепер окрім зовнішніх проявів, ця свобода настала для християн в СРСР, які напередодні цього ювілею навіть не надіялись на публічне вшанування 1000-ліття Хрещення Русі, і були приємно здивовані такими преференціями від недавно атеїстичної влади стосовно важливого християнського ювілею. Про його святкування Генеральний секретар ЦК КПРС згадав у своїй книзі «Перебудова і нове мислення для нашої країни і для всього світу»: «Ми, [...] – європейці. З Європою Древню Русь об'єднало християнство. Тисячоліття приходу його на землю наших предків відзначається в 1988 році»³⁸. З цього бачимо, що політика Перебудови начебто набуває тих складових, які оголошувалися ще з приходом Горбачова до влади. І з цією довгоочікуваною зміною мислення влади вже вільніше могла жити Церква, якій нарешті дали право діяти. «Регулярно проводилися засідання Священного Синоду, присвячені підготовці і проведенню святкування 1000-ліття хрещення

³⁷ Пащенко. *Греко - Католики в Україні. Від 40-х років ХХ століття до наших днів*, 437.

³⁸ Горбачов М. *Перебудова і нове мислення для нашої країни і для всього світу.*, Київ 1987, 200.

Русі, сміливіше лунали голоси про місце релігії й церкви в житті країни і суспільства, окремої людини»³⁹. Звісно, тепер з певністю можна сказати, що РПЦ отримала зелене світло, проте все одно залишився один нюанс. Бо попри «свободу совісті» голова ради у справах релігій Констянтин Харчев

не обіймав б високої посади, якби відпустив церкву у вільне плавання, згідно з проголошеною Конституцією свободою совісті.[...] За Леніним партія мусить тримати під контролем усі сфери життя громадян, а оскільки віруючих ніде не подінеш, [...] то щиро віруючого для партії легше зробити віруючим також і в комунізм. І тут перед нами постає завдання: виховання нового типу священика. Підбір і розстановка священиків – справа партії!⁴⁰

Можна спостерігати, що тим нюансом свободи є залежність і підпорядкування політичній владі – це коли зміни для РПЦ відбулися, але система докорінно не змінилася. Очевидно, це було б нонсенсом для влади СРСР, яка в принципі не звикла визнавати свої лиходійства, тим паче такі великомасштабні. Проте зміни були незворотними, адже незважаючи на ігнорування владою прав УГКЦ як релігійної громади, рівнозначної у привілеях з РПЦ, греко-католики продовжували активну боротьбу за свою легалізацію. Зокрема, це почало проявлятися у безстрашних виходах на вулиці та участі у визначних подіях церковного значення, а саме у святкуванні ювілею Хрещення Київської Русі.

Повертаючись до позиції влади Радянського Союзу, можна твердити, що вона особливо не клопоталася почуттями духовенства та вірних Греко-Католицької Церкви, на відміну від представників РПЦ. До прикладу, сама ж «Московська церква називає себе “руською”, а сама заперечила це тоді, коли ювілейні святкування призначили не в Києві – центрі Русі – а в Москві»⁴¹. Тому і влада організувала показове святкування 1000 – літнього ювілею хрещення Русі у Москві, яку рівноапостольний князь Володимир не хрестив. І перебрала до себе це свято, позбавивши права на його проведення істинних спадкоємців

³⁹ Пашенко. *Греко - Католики в Україні. Від 40-х років ХХ століття до наших днів*, 438.

⁴⁰ Пашенко. *Греко - Католики в Україні. Від 40-х років ХХ століття до наших днів*, 439.

⁴¹ Ярема В. *Відкритий лист митрополитові Київському (Денисенкові) // Патріярхат ч.10 (жовтень 1989)*,18-19.

Київського Хрещення. Незважаючи на таку несправедливу дійсність, греко-католики використовують кожен можливість для здобуття свободи для своєї Церкви. Одним з таких кроків стає лист Папі Римському, який відреагував на нього, і, як наслідок, «звернувся з посланням, у якому згадав переслідуваних братів греко-католиків у СРСР, що викликало обурення у церковній і державній верхівки СРСР»⁴². Після цього владі Радянського союзу «стає зрозумілим, що процес легалізації Греко-католицької церкви вже не вдасться спинити»⁴³. Тому при цих обставинах рішення стосовно «греко-католицького питання» пропонує очільник РПЦ – патріарх Пимен: у його листі «пропонувалося фактично “розділити” католиків східного обряду в Україні: ті з них, хто вважав центром своєї релігійної ідентичності східний обряд, мали відійти до православної церкви, тих, для кого найбільш ціннісною поставала їхня “католичність”, мала абсорбувати Римо-Католицька церква»⁴⁴. Із змісту цього листа стає зрозумілою позиція РПЦ, яка наче пропонувала вихід із ситуації, проте тим самим ще раз потвердивши свій намір вдруге позбавити греко-католиків своєї Церкви. Ще одним кроком з боку церковної верхівки було те, що «Священний синод РПЦ у серпні 1989 р. надіслав до Рима делегацію [...] з пропозицією “провести діалог для вирішення уніатської проблеми і тим самим створити сприятливі умови для розвитку братніх відносин між двома церквами”»⁴⁵. Очевидно, що одностайного рішення не могло бути, тому питання залишалося відкритим.

Питання легалізації затягувалося, тому що Греко-Католицька Церква «складала серйозну небезпеку для російського православ'я»⁴⁶. Саме тому не можна оминати увагою постать митрополита Київського Філарета (Денисенка), який «у ті часи неодноразово висловлював своє негативне ставлення до унії [...] але й до самої можливості відновлення греко-католицької церкви»⁴⁷. Окрім того,

⁴² Бабинський А. *Історія УГКЦ за 90 хвилин*, Львів 2017, 102.

⁴³ Єленський В. *Релігія після комунізму*, Київ 2002, 88.

⁴⁴ Єленський. *Релігія після комунізму*, 88.

⁴⁵ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква* / ред. В.В. Гаюк, М. О. Гуменний, М. М. Омельчук, І. М. Петрів, Львів 1992, 87.

⁴⁶ Єленський. *Релігія після комунізму*, 88.

⁴⁷ Єленський. *Релігія після комунізму*. 89.

він виступав однозначно негативно стосовно греко-католиків, не бажаючи свободи їхній Церкві. Для наочності варто навести повну думку Філарета про унійну Церкву як відповідь на питання журналіста газети «*Московские новости*» в червні 1989р. (час голодування на Арбаті):

Греко-католицької церкви східного обряду (або уніатської) на Україні немає уже більше сорока років. Її самоліквідація почалася в березні 1946 року на церковному соборі в м. Львові, коли єпископи, священники і представники мирян оголосили про анулювання унії, нав'язаної віруючим в 1596 році на церковному соборі в Бресті. Рішення Львівського собору підтримала переважна більшість греко-католиків і майже всі парафіяни цього регіону возз'єдналися з Руською православною церквою. Чим був викликаний цей акт? Безперечно, не сталінськими репресіями, які ми всі засуджуємо, а тим, що штучно створена на території захоплених земель України і Білорусії уніатська церква зжила себе. Повністю скомпрометували себе ієрархи греко-католицької церкви в очах простих віруючих і духовенства в роки другої світової війни своїм співробітництвом з окупаційним режимом і бандерівськими націоналістичними бандами. Не дай Бог, щоб УКЦ була легалізована⁴⁸.

Підводячи підсумок під думкою предстоятеля Київської метрополії, нам нічого додати, адже пересічній людині в голові не вкладалося, як така високодуховна особа може так різко висловлюватись та перекручувати факти стосовно підпільної УГКЦ, а прагнення греко-католиків до легалізації називати «релігійною агресією»⁴⁹. Очевидно, підтримки у відновленні справедливості від православних годі було чекати. Варто зазначити, що Філарет переоцінював свою роль у впливі на легалізацію Підпільної Церкви. Адже «він тільки виконавець того, що заплановане на вершках загорського московського патріаршого олімпу і Кремля»⁵⁰. Звісно, він був досить амбіційною постаттю і хоча спрямовував свої амбіції в розріз із тодішньою владою, але, на жаль, він їх спрямовував проти УГКЦ. Особливістю Московської Церкви є те, що нею «керували царі-імператори та кремлівські вожді. Буде так, як скажуть в Кремлі, а не як обіцяє київський митрополит Філарет»⁵¹. Проте змовившись, цей тандем робив прикрі речі для Греко-Католицької Церкви. До прикладу: «незаперечним фактом є, що

⁴⁸ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 85.

⁴⁹ Там само, 85.

⁵⁰ Галів М. *Чи справді від Київського митрополита Філарета (Денисенка) залежить доля легалізації УКЦеркви в Україні* // Патріярхат ч.9 (вересень 1989) 10.

⁵¹ Галів М. *Чи справді від Київського митрополита Філарета (Денисенка) залежить доля легалізації УКЦеркви в Україні*, 10.

ліквідатором УКЦеркви був Сталін, але не сам один. Йому віддано допомагала Російська Православна Церква, а точніше московський патріарх Алексій»⁵². І тут спостерігаємо тяглість, коли так само чинить «його наслідник, патріарх Пімен»⁵³. Підсумовуючи значення святкування 1000-літнього ювілею хрещення для греко-католиків, можна твердити, що вони могли врешті-решт дати про себе знати не лише місцевій та державній владі, але й цілому світу. І, відповідно, ця подія стала своєрідним поштовхом для продовження боротьби за легалізацію. Також вірних ГКЦ обурювало, що їх залишили на маргінесі святкування, зокрема тим, що всі урочистості відбувались у Москві, яка прийняла християнство куди пізніше, незважаючи на той факт, що і вони є спадкоємцями Володимирового хрещення. Хоча в Москві паралельно було ще одне, куди скромніше святкування. «Це святкування відбулося на квартирі в Москві, в юриста комітету захисту прав УГКЦ [...] Дмитра Муратова, який чудово володів українською мовою»⁵⁴. Отже, греко-католики мали прихильників і серед місцевих, що було помічним у мирних акціях. Зокрема, згадується також про надання правдивої інформації про становище підпільної УГКЦ присутнім журналістам. «Я дав інтерв'ю кореспонденту радіо “Свобода”, “Голос Америки”, українським і російським програмам, якимось англійським, пам'ятаю телекомпаніям, там було дуже багато кореспондентів»⁵⁵. Також священник Михайло переказує свою коротку словесну перепалку з владикою Павлом Василюком.

Владика Павло Василюк сказав: “Ти брате, є окупант, ти забрав наші храми і не хочеш нам віддати”. Я не в тон владиці кажу: “Владико, дорогий чекаю тільки того моменту аби віддати ці ваші храми, але я хочу віддати не пусті, але хочу з Божим народом, тому що якщо приєднаюся зараз до Католицької Церкви сам, то я буду 202-им чи 203-м священником вашої Церкви, а якщо я приєднаюся з Божим народом, я її підготую відповідним чином, то це вже буде живий організм [...] Божої Церкви, я роблю все можливе, аби людей підготувати духовно, аби вони могли протистояти цій силі, яка буде робити спроби, аби повернути Церкву знову в лоно Російської Православної Церкви, нашу парафію”⁵⁶.

⁵² Галів М. *Чи справді від Київського митрополита Філарета (Денисенка) залежить доля легалізації УКЦеркви в Україні*, 10.

⁵³ Галів М. *Чи справді від Київського митрополита Філарета (Денисенка) залежить доля легалізації УКЦеркви в Україні*, 10.

⁵⁴ Нискогуз о. М. Інтерв'ю від 5.05.2001 / інтерв'юєр Г. Вахневич // АПЦ, спр. П-1-1-1269.

⁵⁵ Нискогуз о. М. Інтерв'ю від 5.05.2001, 4.

⁵⁶ Нискогуз о. М. Інтерв'ю від 5.05.2001, 4-5.

З цих слів можемо зрозуміти, із якою великою відданістю владика Павло переживав за долю своєї Церкви, і щоб її вірні мали храми для молитви. Наприклад, коли відбувалися заминки із поверненням храмів греко-католикам, він застерігав, «що в разі подальшого зволікання віруючі почнуть захоплювати православні храми»⁵⁷

Тут варто відзначити помітну підтримку мирян кардиналом Іваном (Любачівським), який в свою чергу «звернувся до ієрархів помісних церков із закликом не брати участі в ювілейних торжествах, організованих РПЦ, до тих пір, поки уряд СРСР і Московський Патріархат не визнають для Української Католицької Церкви і її віруючих права на релігійну свободу»⁵⁸. Вкотре можна переконатися у незламності вірних та духовенства ГКЦ, яке не лише їх підтримувало, але й сприяло ажіотажу через святкування 1000-ліття хрещення, завдяки якому греко-католики могли заявити за себе світові. Адже радянська пропаганда, доволі негативно відгукувалася про святкування цього ювілею греко-католиків. І робила це у звичній для неї манері – пошук винних, шпигунів і т. д.

У багатьох селах і містах протягом 1988–1989 рр. відбувалися ювілейні відправи і встановлення хрестів. Радянська пропаганда у відповідь прагнула представити святкування греко-католиків як провокацію з боку антирадянських сил. Наприклад, львівська газета «Вільна Україна» наприкінці 1988 р. надрукувала велику статтю [...] присвячену ювілею Хрещення, в якій автор намагався порівняти вшанування історичної події різними силами: офіційне святкування ювілею – з радянськими патріотичними гаслами (концерти, промови і покладання квітів до пам'ятників радянських воїнів) та неофіційне – інспіроване та профінансоване «клерикалами і буржуазними націоналістами» на Заході⁵⁹.

Очевидно, така полеміка була притаманною тодішній владі СРСР, рівно так як зараз їхнім наступникам у Москві. Незважаючи на спротив, греко-католики намагалися використати кожну можливість, яка б наблизила їх до омріяної легалізації. До прикладу, користуючись нагодою, вони написали лист на ім'я папи Івана Павла II

⁵⁷ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії» (1988-1989 рр.)*.

⁵⁸ Пашенко. *Греко - Католики в Україні. Від 40-х років ХХ століття до наших днів*, 455.

⁵⁹ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії» (1988-1989 рр.)*.

Ми, єпископи, священники, ченці і черниці і вірні Католицької церкви в Україні, що нижче підписалися, заявляємо в зв'язку з перебудовою в СРСР і більш сприятливими умовами, що склалися, а також у зв'язку з ювілеєм тисячоліття хрещення України, вважаємо за недоцільне продовжувати перебувати у підпіллі, а тому просимо Вашої Святості сприяти всіма можливими засобами справжній легалізації Української католицької церкви в СРСР⁶⁰.

У цьому листі якнайкраще відображено бажання греко-католиків свободи віросповідання, опираючись на раніше згадані факти політики Перебудови та ювілею хрещення Русі. Варто згадати найбільш відомих осіб, які підписали цього листа у 1987 році. «Заяву підписали 165 осіб, серед них були і наші крайні-священники Михайло Гаврилів, ЧСВВ, Йосафат Каваців, Петро Зеленох, Роман Єсип, а також Іван Гель, Степан Хмара, Ольга Горинь, Михайло Горинь, Юрій Шухевич та інші»⁶¹. Очевидець також констатує: «Заява була подібною до вибухової бомби. Її текст зразу ж оприлюднили всі найбільші інформаційні агентства світу, - згадує владика Павло Василик. – Не дрімало й тодішнє КДБ, службовці якого відразу через залякування, погрози почали перевірку підписів»⁶². Також варто відзначити, що очевидно для посилення впливу листа, робиться наголос на «Католицькій», а не Греко-католицькій Церкві, бо все-таки звернення до Ватикану, на яке духовенство та вірні УГКЦ покладали великі надії, адже саме авторитет Ватикану міг стати важелем впливу на владу СРСР, яка не могла б відмовити у запиті, адже тоді б сама заперечувала свої закони і виглядала б в очах світової спільноти тоталітарною державою. Водночас варто підкреслити, що далеко не все духовенство підтримувало цього листа. «Заяву вважали нелегальною, такою, що може викрити підпільні структури церкви, спричинити чергові арешти, переслідування і не сприяти визнанню»⁶³. І це цілком очевидно, адже значна частина вірних греко-католиків відчула ті гоніння та жорстокі розправи від Радянської влади, які спіткали їх у часи підпілля. Отже вони відповідно не надіялись на позитивні зміни зі сторони ще донедавна

⁶⁰ Камінський А. *На перехідному етапі*, Мюнхен 1990, 507.

⁶¹ Боруцький С. *Держава церква людина*, Львів 2003, 161.

⁶² Боруцький. *Держава церква людина*, 161-162.

⁶³ Бойко Р. *Особливості греко-католицького підпілля в Україні на передодні легалізації УГКЦ* // www.eprints.oa.edu.ua (10.03.2020).

атеїстичної влади, яка наче змінилася у середині вісімдесятих років. Проте згодом ці суперечності були подолані, тому що цей лист таки виправдав сподівання греко-католиків, і Святіший Отець Іван Павло II з нагоди ювілею хрещення Русі «звернувся з посланням, у якому згадав переслідуваних братів греко-католиків у СРСР, що викликало обурення у церковної і державної верхівки СРСР»⁶⁴. І саме це стало одним з основних факторів, які сприяли швидкій легалізації УГКЦ.

Також не менш важливим фактором боротьби проти несправедливості влади Радянського Союзу щодо греко-католиків став факт голодування духовенства та мирян УГКЦ в Москві на найбільшій пішохідній вулиці - Арбаті. Очевидно, воно було небажане для правлячої верхівки, адже голодування стало настільки масовим та тривалим, що не оминуло своєю увагою не лише місцеві, але й іноземні ЗМІ. Для potwierдження цього варто звернутися до слів безпосереднього учасника цієї знакової події о. Василя Вороновського,:

Там було поза 50 тисяч людей, коли виступили дати свободу Греко-Католицькій Церкві і хто за це, то можна сказати, 50 тисяч людей було за це, тільки двоє були проти. Якби мені хтось сказав, що в Москві за Греко-Католицьку Церкву голоси піднімають, я, може би не повірив, але я сам на свої очі бачив, живий свідок, що 50 тисяч людей підняли руки, щоби дати греко-католикам свободу і дати Церкву⁶⁵.

Також священник влучно доповнює, «я навіть хотів дві руки піднести, але завстидався і тільки одну підніс»⁶⁶. Очевидно не лише подія такого чисельного масштабу, але й голосування на ній було великим парадоксом для СРСР, адже це означало, що завіса дійсно падає, оскільки таке масове волевиявлення не було придушене і змогло промовити далеко за межі Радянського Союзу, оскільки ця влада повинна була відповідати тому статусу, яким себе позиціонувала – державою, у якій вільно можна висловлювати свої позиції, сповідувати свою релігію та інші характеристики, які повинні бути притаманними для політики «Перебудови».

⁶⁴ Бабинський А. *Історія УГКЦ за 90 хвилин*, Львів 2017, 102.

⁶⁵ Вороновський о.В. Інтерв'ю від 3.01.1994 / інтерв'юер Т. Будзінський // АПЦ, спр. П-1-1-903, 5.

⁶⁶ Вороновський о. В. Інтерв'ю від 3.01.1994, 32.

Про факти масового голодування можна знати достеменну правду, адже живі ще учасники цієї масової акції. Голодування почалося з прибуття до Москви вірних «на чолі зі священниками Григорієм Смікайлом та Миколаєм Смікайлом, [...] Володимиром Війтишином [...], Ігорем Возняком [...] і єпископами Филімоном Курчабою, Софронієм Дмитерком, Павлом Василицом»⁶⁷. З інтерв'ю⁶⁸ з прямим учасником подій Ігорем Возняком⁶⁹ знаємо, що на контакт чиновники одразу іти не хотіли. Також владика Володимир Війтишин згадує, що «на місцях не було кому, хто б мав взяти останнє рішення, що з нами робити, таким чином розпочалося наше голодування»⁷⁰. Проте після заяви про голодування, боявшись розголосу, вони одразу запропонували його припинити. «Подальші зустрічі з радянським урядовцями не давали ніякого результату, тому делегація мусіла задовольнитися обіцянкою, що “все вирішиться на місці в Києві” і повертатися додому»⁷¹. Але духовенство не вірило політикам, і що їхнє прохання буде виконаним, тому вже було узгоджено про підготування груп для організованого голодування. Владика Ігор також згадує, що «групи змінювали одна одну, і стояли, і молилися і трималися аж десь до кінця листопада... І вистояли»⁷². Голодування цих людей несло в собі велику місію – заявити про свою багатостраждальну Церкву світові. І це тілесне умиртвлення дало позитивний результат.

Слід також наголосити, що поза акціями протесту у Москві, відважні греко-католики також діяли локально на Галичині. Адже результат від голодування на Арбаті був не одразу, і для закріплення своїх заяв про бажання вільно сповідувати свою віру, добавилися мітинги, які показали реальну чисельність УГКЦ.

І. Гель оголосив про проведення маніфестацій за офіційне визнання УГКЦ у Львові (17 вересня), Івано-Франківську (1 жовтня) і Тернополі (15 жовтня). Такими масовими

⁶⁷ Бабинський. *Історія УГКЦ за 90 хвилин.*, 102.

⁶⁸ Див. Додаток №2

⁶⁹ Інститут Історії Церкви УКУ, Аудіо-урибок з інтерв'ю з митрополитом Ігорем Возняком з Архіву ПЦБ *Боротьба за легалізацію УГКЦ: початок голодування на Арбаті в Москві* //www.ichistory.org.ua (11.10.2020).

⁷⁰ Живе телебачення, *Ті що вірні* // www.youtube.com (15.10.2019)

⁷¹ Овсяник Ю. *Голодна молитва 1989 року* //www.zbruc.eu (11.10.2020).

⁷² Овсяник Ю. *Голодна молитва 1989 року* // www.zbruc.eu (11.10.2020).

РОЗДІЛ І. УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У ПІДПІЛЛІ ТА НА МОМЕНТ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ У 80-90-ТИХ РОКАХ ХХ СТ.

дійствами, на думку Ю. Решетила, греко-католики прагнули привернути увагу Ватикану і керівництва держави до проблеми легалізації УГКЦ, яка у такий спосіб мала стати першочерговою в запланованих переговорах між радянським лідером Михайлом Горбачовим і папою Римським Іваном Павлом II⁷³.

Незважаючи на перепони з боку влади у формі залякувань, профілактичних бесід і т.д. з ці мітинги відбулися. Тодішній міський голова Львова «Б. Котик наголошував, що ця акція стала переломним моментом у справі легалізації, засвідчила широку підтримку катакомбної Церкви народом та була своєрідним “останнім попередженням”»⁷⁴.

Варто сказати, що греко-католики приклали величезних зусиль для легалізації своєї Церкви. Так звана політика Перебудови не була такою ефективною і багатообіцяючою, як видавалося на перший погляд. І зміни на краще заставили себе чекати. Проте значну роль зіграло духовенство і вірні УГКЦ, які звісно знали, що не можна покладати надії на політиків, а потрібно працювати самим, чим вони і зайнялися, зокрема відновивши Комітет захисту УГКЦ, набравшись сміливості вийти з квартир-церков і молитися просто неба, що безумовно дарувало людям надію на близьку легалізацію Церкви. Також важливу роль зіграло святкування ювілею Хрещення Русі та голодування греко-католиків у Москві, коли про страждальну Церкву стало відомо цілому світові. І тоді влада СРСР не могла більше безчинствувати і повинна була прийняти заходи стосовно Підпільної Церкви.

⁷³ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії» (1988-1989 рр.)*.

⁷⁴ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії» (1988-1989 рр.)*.

РОЗДІЛ II. МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ В ГАЛИЧИНІ

2.1 Міжконфесійні конфлікти в Галичині як наслідок легалізації УГКЦ

Незважаючи на безліч труднощів, з якими зіштовхнулися греко-католики у боротьбі за легалізацію своєї Церкви, на час закінчення голодування в Москві, це була лише половина справи. Звісно завдяки невтомній праці духовенства та вірних світ дізнався правду про становище підпільної Церкви. Своєрідним кроком з боку Ватикану стала зустріч «Михайла Горбачова і Папи Івана Павла II в Римі 1 грудня 1989 року, на якій ішлося про встановлення дипломатичних зв'язків між СРСР і Ватиканом»⁷⁵. І заради налагодження цих стосунків влада Радянського Союзу дала дозвіл на реєстрацію греко-католицьких громад. Проте ми намагатимемося проаналізувати в яких умовах перебувала ГКЦ до цього дозволу та наскільки він був ефективним у реальному житті.

Радянська влада та РПЦ не могли допустити реєстрації греко-католицьких громад, бо це не лише вважалося великим ударом по ілюзії того, що будувалося десятки та в окремих випадках сотні років, а саме «навернення» уніатів у лоно Православної Церкви, але і перекреслювало б «багатовікову боротьбу українського народу проти католицизму та унії»⁷⁶. Звісно навіть було дозволяти реєстрацію інакомислячих, які на думку влади через зв'язок і з Ватиканом принесли неспокій в твердо установлену «радянську систему». Також на думку секретаря партії В. Осторожинського це б викликало «серйозний розкол, [...] перехід частини православних віруючих (35-40 відсотків) в уніатські парафії, гостру боротьбу за церковні приміщення, дестабілізацію морально-політичної ситуації»⁷⁷. У зв'язку з цими проблемами донедавна атеїстична влада збирається масово просувати РПЦ (яка зокрема «користується цілковитою підтримкою партійних, державних органів, КДБ та міліції»⁷⁸) та реєструвати їхні громади, а

⁷⁵ Бабинський. *Історія УГКЦ за 90 хвилин*, 104.

⁷⁶ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 474.

⁷⁷ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 474.

⁷⁸ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 485.

саме «в селах, уражених уніатством»⁷⁹ і таким чином «у 1988 році в чотирьох областях зареєстровано 293 громади»⁸⁰. Також для втримання вірних у лоні РПЦ прийнято рішення націоналізувати її, а саме «прискорити перехід до богослужінь українською мовою»⁸¹. Тобто така зовнішня націоналізація РПЦ була спрямована на призупинення переходу вірних українців до УГКЦ, яку вважали національною Церквою. Підтвердженням фактом є те, що «після офіційного дозволу на реєстрацію громад РПЦ в області упродовж 1988-89 рр. зареєстровано статuti 751 релігійної громади, яким передано майже всі до того закриті храми»⁸². Саме цей факт використовуватимемо, як точку відліку у багатьох міжконфесійних конфліктах за культові споруди. Очевидно, що раніше греко-католицькі храми не те щоб півстоліття активно використовувалися православними, а в більшості були передані їм напередодні легалізації УГКЦ, щоб вони не дісталися своїм законним та історичним власникам. Опісля цих подій та ще багатьох акцій протесту «Уряд Української РСР в особі Ради у справах релігій при РМ УРСР зробив 29 листопада 1989 р. заяву про надання дозволу на реєстрацію греко-католицьких громад, яким уже нічого було передавати»⁸³. Отже, як бачимо, влада СРСР продовжувала боротьбу проти Церкви, що відроджувалася. І хоча це також потверджувало ще майбутній закон про свободу совісті в дії, але пізніше сама РПЦ на своєму соборі критикуватиме цей закон, знайшовши у ньому негативні на їхню думку аспекти.

Духовенство РПЦ в принципі не признає право на существование идеи “свободы совести” и религиозной толерантности [...] “утверждение об утрате обществом религиозных целей и ценностей, о массовой апостасии и фактической индифферентности к делу Церкви и победе над грехом”⁸⁴.

Потрібно підкреслити, що позиція політики СРСР не була такою однозначною, зокрема вартує згадати особу колишнього голову Ради у справах релігій Харчева

⁷⁹ Пашенко. *Греко-католики в Україні*, 477.

⁸⁰ Пашенко. *Греко-католики в Україні*, 479.

⁸¹ Пашенко. *Греко-католики в Україні*, 477.

⁸² Боруцький. *Держава, церква, людина*, 23.

⁸³ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 23.

⁸⁴ Н. Митрохин, *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, Москва 2006, 419.

К. М., який своєю позицією ламав стереотипи, що при владі всі проти греко-католиків, і демонстрував здоровий глузд, а відтак рішення, яке узгоджувалось із законодавством. Він казав: «Перед державою рівні всі церкви. Не повинно бути улюбленої церкви і церкви-пасербниці. Уніатську церкву ми не можемо не визнавати»⁸⁵. Проте наступні події відновили закономірність закам'янілої влади. Сам Константин Харчев у інтерв'ю сказав: «В итоге им удалось в 1989 году добиться моего снятия с поста председателя Совета по делам религии, хотя формально это произошло из-за письма в ЦК от членов Священного Синода, в котором меня обвиняли во всех возможных прогрешениях»⁸⁶. В цьому випадку стає остаточно зрозуміло те, що при владі могли бути поодинокі справедливі люди, проте і вони не витримували тиску «системи», котра не хотіла ламатися. Хоча вже у цьому ж «1989 р. держава почала розуміти безперспективність політики постійного втручання в церковно-релігійне життя, у зв'язку з чим вона частково відмовилася від виконання контрольних-регламентаційних функцій у цій сфері»⁸⁷. Очевидно, що такі зміни відбулися на сто відсотків у реальному житті, твердити не можемо. Адже незбагненним, проте реальним є факт, що представник тієї ж посади (голова Ради у справах релігії), але при Раді Міністрів України М. П. Колесник твердив: «Однак діяльність ініціаторів утворення української греко-католицької церкви та інших активних прихильників не вмальовується у рамки Конституції УРСР»⁸⁸.

Не можна обійти стороною голослівні заяви про начебто самоліквідацію Церкви, а якщо вона добровільно ліквідувалася, то відповідно на жодні парафії претендувати не можуть. До прикладу «С. Возняк наголошує, що свою долю греко-католицька, уніатська церква визначила сама, тобто самоліквідувалася, а не була ліквідована радянськими властями, про що твердять сучасні апологети уніатства»⁸⁹. Влада СРСР мабуть не до кінця усвідомлювала, наскільки велика

⁸⁵ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 86.

⁸⁶ Мальцев В. *Миланський едикт Советского Государства* // www.ng.ru (25.10.2020).

⁸⁷ Доброєр. *Католицька церква в Україні*, 30.

⁸⁸ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 86.

⁸⁹ Пашенко. *Греко-католики в Україні*, 481.

підтримка в Унійної Церкви, адже РПЦ робила вигляд, що у них все під контролем. А насправді зміцнювалася самосвідомість духовенства та вірних, які бажали вийти з РПЦ. «Наприкінці жовтня віруючі багатьох православних церков, які колись належали греко-католикам, разом із священиками стали висловлювати своє незадоволення підпорядкованістю Московській патріархії та заявили про повернення до рідної греко-католицької віри»⁹⁰. Та заяви греко-католиків не були такими голосливими, як у влади СРСР, і від слів одразу перейшли до дій.

Поза вищезгаданим комітетом УГКЦ, який організував людей до масових маніфестацій, були і окремі священики, які локально на місці свого перебування боролися за право вільно сповідувати свою віру. До прикладу, о. Михайло Нискогуз у своєму інтерв'ю згадує:

Греко-Католицька Церква діяла і в 1989 році, коли я, будучи ще священиком Російської Православної Церкви, звернувся до генерального секретаря ЦК КПРС Михайла Горбачова про те, що не можна не бачити цієї Церкви, яка має всі організаційні структури, має єпископат і має вищі навчальні заклади, які існують в підпіллі, і має чернечі ордени і цю Церкву не можна не визнавати, ця Церква існує, вона виконує свою священну спасенну місію на землі, цю Церкву визнати⁹¹.

Опісля отець підводить до результату розповіді: «Це я від імені громади, яку я очолював в той час, селище Стара Сіль Старосамбірського району, я підписав від імені громади, написав це звернення до генерального секретаря»⁹². Тут очевидно, ще й мови не було про дозвіл переходу до УГКЦ, бо сам настоятель о. Михайло згадує: «наша парафія перейшла 5 травня 1989 року»⁹³. Саме цей випадок можна вважати першим переходом громади РПЦ до лона УГКЦ. Також священик не заперечує, що все відбулося без ускладнень: «більше 7-8 місяців були постійні спроби захопити храм, але Божий народ, який приєднався до Католицької Церкви, свою святиню нікому віддавати не бажав і не віддав»⁹⁴. Очевидно, що конфлікт на парафії мав місце, проте він був мирно вирішений.

⁹⁰ Пашенко. *Греко-католики в Україні*, 490.

⁹¹ Нискогуз о. М. Інтерв'ю від 5.05.2001, 4.

⁹² Нискогуз о. М. Інтерв'ю від 5.05.2001, 4.

⁹³ Нискогуз о. М. Інтерв'ю від 5.05.2001, 9.

⁹⁴ Нискогуз о. М. Інтерв'ю від 5.05.2001, 9.

Варто підкреслити, що політична верхівка Радянського союзу не могла подумати, що греко-католиків так багато, явним підтвердженням чого були масові демонстрації. Зокрема «“Комітет захисту УГКЦ” організував у Львові величезну маніфесту, [...] у ній взяли участь 150 тис. чол.»⁹⁵. Хоча в різних джерелах різняться дані про кількість учасників. До прикладу, В. Ленцик писав, що «у ній взяли участь понад 250 тисяч осіб»⁹⁶. А от «радянські чиновники подавали бл. 50 тис.»⁹⁷, очевидно щоб применшити масштаби маніфестації. Проте точно можна підкреслити велику масовість присутніх на цій ході людей і те, що саме вона стала черговим знаком наближення відродження. Важливий результат цієї ходи зазначає Іван Гель.

Як зауважив лідер Комітету, маніфестація означала фактичне визнання УГКЦ владою: “У вересні місяці нам вже не треба було ні дозволу на реєстрацію, бо ми самі захоплювали, брали церкви, повертали собі храми, формували громади, юридично не оформлені, не визнані, але вони вже були”⁹⁸.

Отже, ця хода остаточно потвердила те, що незважаючи на понад 40 років гонінь та переслідувань УГКЦ досі жива і має намір отримати офіційний статус. Очевидно греко-католики виявилися сильні духом, адже ще до втручання Ватикану і зустрічі з правлінням СРСР наважилися повернутися до своєї віри і справедливо перейняли свої храми, «окуповані» православними. Варто проаналізувати перший факт переходу до унійної Церкви настоятеля і відповідно самої культової споруди.

Отець Ярослав Чухній, парох церкви Преображення Господнього в м. Львові, 29 жовтня 1989 р. у час Святої Літургії пом’янув папу, а не московського патріарха. Священик підпорядкував церкву папі Римському, а водночас місцевому греко-католицькому митрополитові Володимирі Стернюку⁹⁹.

І це не було якимось агресивним захопленням, як заявляв Московський патріархат: «греко-католики застосовують насильство, перебираючи церкви»¹⁰⁰. Також лунали заяви про переривання Літургії, коли насправді о. Ярослав лише

⁹⁵ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 489.

⁹⁶ Ленцик В. *Нарис історії Української Церкви*, Львів 2003, 558.

⁹⁷ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії» (1988-1989 рр.)*.

⁹⁸ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії» (1988-1989 рр.)*

⁹⁹ Ленцик. *Нарис історії Української Церкви*, 553.

¹⁰⁰ Ленцик. *Нарис історії Української Церкви*, 553.

пом'янув Папу, а богослуження ніхто не зупиняв. Ба більше, немає жодних спогадів про озброєння металевими предметами та інші неморальні методи. Очевидно, що православні бажали надати колориту та агресії до захоплення храмів, щоб тим чином потвердити чутки про співпрацю уніатів з екстремістами. Ми надіємося, що екзархи РПЦ в середині розуміли, що уніати мають права на повернення своїх храмів, проте не могли цього допустити, зокрема, щоб це стало національним відродженням українців через повернення до рідної віри. До прикладу, сам настоятель храму Преображення ГНІХ о. Ярослав Чухній засвідчив:

Сказати, - підкреслив священник, ніби тут зчинилося щось неймовірне, не можна, - люди сприйняли це спокійно. Хто ходив до церкви, той і продовжує ходити, багато хто в душі упродовж десятиліть був і не переставав бути греко-католиком. Ми не захопили храм, а повернули собі. [...] Жодних насильницьких дій, як про це багато говорили не було¹⁰¹.

Бачимо з розмови з о. Ярославом, який першим разом з громадою перейшов у лоно УГКЦ, ніяких протиправних чи екстремістських дій не було, як це свідчили православні, тому що греко-католики повернулися до своєї рідної віри. Також покликаючись на слова очевидця та безпосереднього учасника подій, можна твердити, що жодних насильних дій не було, як про це неправдиво заявляли православні. Для остаточної певності, щоб не бути голослівним та явним апологетом уніатів, можна звернутися до першоджерела, а саме до відеозапису¹⁰² цієї події. Православні навіть не звернули уваги на те, що їхні наклепи дуже просто розвіяти завдяки сучасним технологіям. На відеофайлі чітко видно, що немає ніяких заворушень, ніхто до храму не вривається і нікого не ріжуть. Натомість о. Ярослав служить Літургію, поминає папу і митрополита львівського, а після літургії виголошує:

Просимо, ієрарха кир Володимира, митрополита Львівського і Галицького Української Католицької Церкви, прийняти нас в лоно Церкви, разом з вірною Греко-Католицькій Церкві паствою. Виходимо з під юрисдикції Московського Патріархату не відчуваючи з ним духовного зв'язку. Про що засвідчуємо власноручним підписом. І да будет один пастир і одне стадо¹⁰³.

¹⁰¹ Герасим'юк О. *Яке ж бо товаришування праведності і беззаконня* // www.risu.org.ua (23.03.2020).

¹⁰² Живе Телебачення, *Повернення церкви Преображення у Львові до УГКЦ 1989* // www.youtube.com (5.11.2020).

¹⁰³ Живе Телебачення, *Володимир Стернюк: служіння в підпіллі*.

Очевидно, що свідчення православних стосовно цієї події та реальна дійсність кардинально відрізняються. Проте у достовірності відеозапису цієї події не слід сумніватися. Звісно, у цей час її не транслювали радянськими каналами, і верховенство РПЦ могло продовжувати правити свої правди у періодиці чи проповідях, проте зараз істина є незаперечна. Також заслуговує похвали те, що самі ж греко-католики попри на звинувачення від РПЦ, були натхненні прикладом настоятеля храму Преображення, «станом на грудень 1989 року, про повернення до Греко-Католицької Церкви заявили близько трьох сотень православних громад та понад двісті священників»¹⁰⁴. І це були мирні переходи, зокрема до цього закликав очільник УГКЦ - Мирослав-Іван Любачівській, який до своїх вірних задля уникнення конфліктів звертався наступним чином: «Прохаю пошанувати ці храми, які під сучасну пору діють як православні, і поступати з терпеливістю та згідно із законом влади»¹⁰⁵. Тут же бачимо чітке розрізнення між намісниками УГКЦ та РПЦ, де перші виявляють свою мудрість та розуміють наслідки тих чи інших подій, а другі діють, засліплені ненавистю до перших. Підводячи лінію під тим питанням, можна сказати, що навіть якщо дії були не до кінця згідні з державними законами, вони були справедливими. Адже незважаючи на свободу віросповідання греко-католики продовжували терпіти утиски.

Повертаючи до подій навколо храму Преображення, варто розглянути також світську періодику. Місцева львівська преса подає інформацію стосовно цієї події наступним чином:

У вівторок біля Преображенської церкви у Львові зібралися люди. На сходах, що вели до храму, співали пісень, підхоплювали навколо й молитви. Раз-по-раз підходили перехожі: природня цікавість задовольнялась такими відповідями: ми - греко-католики. У церкві з неділі правиться по-нашому, і ми її не віддамо. Будемо стояти на своєму¹⁰⁶

¹⁰⁴ Живе Телебачення, Володимир Стернюк: *служіння в підпіллі*.

¹⁰⁵ Любачівський М-І. *Греко-католикам в Україні дозволено реєструватися. Блаженіший Мирослав-Іван закликає своїх вірних виходити з підпілля* // Патріярхат ч.1 (січень 1990) 4.

¹⁰⁶ Сухонос Л. *Облога храму* // Вільна Україна №209 (2 листопада 1989) 1.

Одразу ж опісля того, як настоятель храму о. Ярослав Чухній, оголосив про перехід громади у лоно УГКЦ, люди на radoшах у будні дні збиралися на мирну молитву біля церкви. Тобто там не було захоплення храму, блокування дверей та інших протиправних дій. У цій же статті представлений погляд депутату СРСР, Федоріва Р. М., який подає наступний погляд на ці події: «Мені подзвонили, що тут збираються люди, я підійшов в'яснити, поговорити. Адже не можна спричинити жодних конфліктів, коли б у діло пішли образи, а то, не дай боже кулаки»¹⁰⁷. Тут представлений установлений погляд політиків на більшість напружених ситуацій у народі – головне, щоб усе було спокійно, не надто важливо на чиєму боці правда. Цей ж депутат продовжує, потверджуючи думку про традиційну реакцію політиків: «біля церкви пройшла невелика процесія, кілька десятків православних священиків та віруючих. [...] Однак ніяких провокацій, образ ні з боку тих, ні з боку інших не було [...] питання про Українську католицьку церкву треба було вирішувати вже давно. І урядові, владі слід було про це подумати раніше»¹⁰⁸. Схожої полеміки дотримувалися діячі культури. Наявний приклад голови письменницької організації Лубківського Р.М, який також за мирне врегулювання напруги навколо Преображенського храму. «Ми єдиний народ і не повинні вносити поміж себе жодних чвар [...] Кожна людина, якої б національності, якого б віросповідання вона не була, має право задовольняти вільно свої духовні потреби»¹⁰⁹. Очевидно, така культурна полеміка мала право на життя, проте не всі зважали на те, у якій ситуації донедавна була ГКЦ, і те що вона являється історичним спадкоємцем більшості культових споруд. Для політиків головне, щоб усе було спокійно, а що кому належить - це усе другорядне. Варто звернути особливу увагу на постанову Голови міськвиконкому у справах релігій Котика Б. Д: «при діючому законодавстві події, що сталися в Преображенській церкві, слід кваліфікувати як самовільні та самоуправні. Насильницьке захоплення церкви – це порушення

¹⁰⁷ Сухонос, *Облога храму*, 1.

¹⁰⁸ Сухонос, *Облога храму*, 1.

¹⁰⁹ Сухонос, *Облога храму*, 1.

закону»¹¹⁰. Це звучало від голови міськвиконкому у часі діалогу з православним духовенством, яке очевидно було обурене переходом великої святині та громади до неавтономних уніатів. Хоча маємо інше свідчення: «І. Гель у пізніших спогадах про Богдана Котика згадував, що тогочасний очільник міста захищав право греко-католиків на проведення маніфестації, навіть погрожуючи обласному керівництву виходом з лав Комуністичної партії»¹¹¹. Два окремі описи діяльності очільника міста суперечливі, проте це, мабуть, викликано тим, що перше було опубліковане в тогочасній газеті, коли не можна було говорити зайвого, а друге не проходило крізь цензуру радянської системи, відтак викликає більшу довіру.

Окремої уваги заслуговує реакція найвищої єрархії РПЦ у Москві на події на заході УРСР. До прикладу, патріарх Олексій II стосовно цієї ситуації із «захопленнями» храмів у телеграмі голові ВР СРСР висловився так: «Ми звертаємося до Вас з проханням сприяти негайному припиненню актів насилля і беззаконня з боку уніатських екстремістів, звільненню захоплених храмів, щоб існуючі проблеми [...] вирішувалися на основі закону»¹¹². Проте питання храму Преображення ГНІХ та інших «захоплених» уніатами досить суперечне. Адже «церковні споруди, як відомо орендуються в державі [...] Як відомо церква орендувалася православними»¹¹³. Окремої уваги також заслуговує інтерв'ю уповноваженого Ради у справах релігій Ю. Решетила, який дає коментар закону, виданого центральною владою СРСР, який фактично дає дозвіл на існування УГКЦ. Також там одна із перших є згадка про визначення конфесійної приналежності громади, яка в подальшому являтиме собою один з ключових факторів при розподілі культових споруд. «Механізм одержання таких даних простий і надійний: в населених пунктах, де в цьому є необхідність провести закриті опитування віруючих з дотриманням демократії і законності. Гарантом об'єктивності такого опитування є те, що проводити його повинна сама релігійна

¹¹⁰ Сухонос, *Облога храму*, 1.

¹¹¹ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії»* (1988-1989 рр.).

¹¹² Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 509.

¹¹³ Герасим'юк О. *Яке ж бо товаришування праведності і беззаконня*.

громада»¹¹⁴. Повертаючись до питання захоплення храмів можна сказати, що навіть якщо дії були не до кінця законними, то хіба були законними дії влади СРСР та РПЦ, коли вони у 1946 році ліквідували Греко-Католицьку Церкву? Звісно, ні! А напрочуд дії греко-католиків були «криком душі», бо бажали повернутися до віри дідів та прадідів. Також вони закидали, що вірні УГКЦ націоналісти і це радше політична партія, або що вона сприятиме ополяченню населення. На це вичерпну відповідь дав о. Ярослав Чухній: «Греко-католицька церква — не націоналістична, а національна. Ми щиро вважаємо її такою, бо саме вона втримала національний дух народу Західної України. Саме вона колись дала змогу галичанину в польському ярмі пам'ятати, що він українець»¹¹⁵. Також з певністю можна сказати, що якби влада не гальмувала процес легалізації УГКЦ то таких дій б не було. І уніати як добрі християни, були б одночасно добрими громадянами і платили орендну плату державі.

Проте незважаючи на рішення Ради про реєстрацію громад, Радянська влада до останнього була проти офіційного становлення УГКЦ, та заради того, щоб розділити народ, навіть була готовою підтримувати УАПЦ.

Іронія ситуації, - пише Я. Грицак, - полягає в тому, що в Галичині УАПЦ не мала за собою історичних традицій: до 1946 року місцеве українське населення було поголовно греко-католицьким. Щоб перешкодити відродженню більш небезпечної для них Української католицької церкви, партійні органи й органи державної безпеки надавали підтримку УАПЦ у Галичині, водночас перешкоджаючи її відродженню на Сході і Півдні України. Основним предметом суперечок стало право володіти церковними будівлями, які до того часу були державою передані в користування РПЦ¹¹⁶.

Вкотре можна пересвідчитися у закам'янілості влади СРСР та небажанні дотримуватися власних законів про релігійні організації, і дати повну свободу УГКЦ. Але також бачимо, що підтримка УАПЦ була лише для того, щоб уберегтися від «небезпечнішої» Церкви, і вони вирішили «пожертвувати» меншим - підтримувати УАПЦ, і то лише тільки в місцях, де зосереджені греко-католицькі громади. А в загальному мінусом для держави було також те, що «Рух за легалізацію українських церков підривав ще одну опору Радянської імперії й

¹¹⁴ Решетило Ю. *Свобода совісті і закон*// Вільна Україна №234, 9 грудня 1990, 1.

¹¹⁵ Герасим'юк О. *Яке ж бо товаришування праведності і беззаконня.*

¹¹⁶ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 505.

активного агента русифікації в Україні – Російську православну церкву»¹¹⁷. Тому для урегулювання конфліктів було створено Чотиристоронню комісію, яка повинна була знайти прийнятне для усіх вирішення релігійних суперечок.

2.2 Спроби компромісних рішень у вирішенні міжконфесійних конфліктів

Опісля подій, пов'язаних з дозволом на реєстрацію парафій, які зокрема були досягнуті як зусиллям греко-католиків так і зустріччю Папи Римського Івана Павла II з Генеральним секретарем ЦК КПРС Михайлом Горбачовим, єрархія ГКЦ діяла моментально, не втрачаючи часу. Уже на початку нового 1990 року, 23 січня був скликаний собор у місті Львові, на якому було присутні не лише представники духовенства, але й миряни, які колегіально вирішували актуальні проблеми своєї Церкви. Першочерговою постановою собору було: «Відкинути і визнати неіснуючим т. зв. Львівський собор 1946 р., згідно якого УГКЦ нібито самоліквідувалася і переходила у лоно РПЦ як її частина»¹¹⁸. Очевидно, що члени собору наводили приклади та факти чому цей собор був не канонічним та не правосильним. Звісно, ці факти вкотре свідчили на користь греко-католиків, адже справді на соборі 1946 року було відсутнє вище духовенство ГКЦ, яке в свою чергу було у тому часі переслідуваним чи ув'язненим. Важливим серед постанов є пункт, який говорить наступне:

Констатуємо, що переговори між Ватиканом та Москвою у справі УГКЦ дають підстави сподіватися на повернення нашій церкві тих прав і майнового стану, якими вона користувалася до 1939 року. Це дало б можливість налагодити добрі стосунки з РПЦ в дусі християнського братолюб'я а взаємного пошанування прав обох церков¹¹⁹.

Важливо виділити порив ГКЦ до мирного впорядкування наростаючого конфлікту, адже з цієї постанови¹²⁰ зрозуміло, що греко-католикам було не потрібно нічого чужого, а лише повернення свого. Також є відгомін до подій 1988 року, які очевидно не дали позитивного результату для греко-католиків.

¹¹⁷ Грицак Я. *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX ст.*, Київ 1996, 303.

¹¹⁸ Собор Греко-Католицької Церкви, *Постанови собору* // Віра батьків ч.2 лютий 1990, 1.

¹¹⁹ Собор Греко-Католицької Церкви, *Постанови собору*, 1.

¹²⁰ Див. додаток №3

Собор стверджує, що повернення з рук РПЦ та ін. організацій святих храмів і монастирських приміщень, а головню архикатедрі св. Юра у Львові, їх правовому та історичному власникові – УГКЦ, стане підставою для єднання в Бозі наших церков і народів згідно християнського правила: прощаємо і просимо прощення. Як відомо з цим гаслом-пропозицією звернувся патріарх Мирослав-Іван до патріарха Пімена з нагоди 1000-ліття хрещення Київської Руси, але відповіді не було¹²¹.

Ясно, що тут не йшла мова про об'єднання церков, а лише про мирне співіснування. Варто зазначити позицію очільника РПЦ (в УРСР) владики Філарета. У своєму інтерв'ю від 1991 року він починає вести мову начебто з перспективи братньої любові: «Церква несе людям ідеї єдності, миру, любові до ближнього, братерства, ідея моральності й духовності»¹²². Проте опісля цієї цитати одразу ж продовжує розмову у стилі пропаганди РПЦ та перекручуванні фактів, зокрема стосовно дій греко-католиків.

У жовтні 1989 року уніати вдалися до насильницького захоплення храмів. Ми не хотіли конфлікту. Навпаки, робили все, щоб не сталося нічого подібного. Ми шкодуємо, що раніше уніатів не визнавали, позбавляли права відкрито сповідувати свою віру, що їхня релігійна свобода обмежувалася. І Помісний Собор Руської Православної Церкви, який відбувся у жовтні 1989 року, рішуче засудив насильство з боку сталінського режиму щодо українських католиків східного обряду та всіляке втручання світських властей у внутрішньо церковне життя. Одночасно собор вважає недопустимим повернення до подібних методів щодо православних. Він підкреслив, що через державне втручання, насильство, зневаження законних прав віруючих, як православних, так і уніатів, неможливо вирішити складну проблему взаємин між цими двома конфесіями¹²³.

Для подолання загострення міжрелігійних конфліктів між Церквами проводилися переговори «між делегаціями Московської патріархії та Ватикану в січні 1990 року [...] спрямовані на припинення протиправних акцій ворогуючих сторін»¹²⁴. Складені рекомендації, які мали покласти край міжконфесійним сутичкам між духовенством та вірними різних Церков. «Вироблені рекомендації були схвалені папою Іваном Павлом II та Архієрейським собором РПЦ. На підставі “Рекомендацій” було створено комісію з числа представників РПЦ, РКЦ, УПЦ та УГКЦ»¹²⁵. До складу комісії увійшли від Ватикану: «Софроній Дмитерко. Від РПЦ [...] митрополит [...] Methodій, єпископ [...] Теодозій,

¹²¹ Собор Греко-Католицької Церкви, *Постанови собору*, 1.

¹²² Козлов О. *Філарет і уніати: до розколу і після* // www.raskolam.net (27.10.2020)

¹²³ Козлов О. *Філарет і уніати: до розколу і після*.

¹²⁴ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 507.

¹²⁵ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 508.

делеговані Москвою, та єпископ Львівський Іриней і священник Олександр Швець»¹²⁶. Незважаючи на начебто сприятливий склад комісії і присутність у ній митрополита Володимира (Стернюка), все мало бути полагоджено на користь греко-католиків, зі сторони яких були справедливі вимоги – «передачу храмів, які до 1946 року належали УГКЦ, а потім були передані РПЦ»¹²⁷. А на противагу цьому для полагодження конфлікту РПЦ зі свого боку вимагала «повернення всіх храмів, які “були захоплені” греко-католиками»¹²⁸. При тому, що це наклеп, бо кардинал Мирослав-Іван (Любачівський) у своїх посланнях закликав, щоб вірні ГКЦ «у дусі християнської любові і примирення не вживати будь-яких засобів насильства, але мирним способом реєструвати свої громади перед властями»¹²⁹. Тому уже із явних суперечок на старті нам відомо, що доброго результату ті переговори не принесуть. А на противагу для полагодження конфлікту «основна вимога православної сторони зводилася до майнових питань, пропонувалося повернути всі нібито захоплені греко-католиками храми, і вже тоді починати мову про їх розподіл між конфесіями»¹³⁰. Що вже відповідно було не коректною вимогою, адже православні першими не лише перебрали Церкви, але й загнали саму Церкву в підпілля. І цього не хотіли визнавати на переговорах тієї ж комісії. І відповідно «переговори зайшли в тупий кут»¹³¹. Навіть представники Ватикану, які мали відстоювати права Унійної Церкви, «поводилися некоректно стосовно Греко Католицької Церкви, тому митрополит Стернюк і єпископ Дмитерко покинули комісію»¹³². І опісля 17 березня було видано звернення¹³³ єпископів з висвітленням причин покидання комісії:

Причиною для переривання цих переговорів є постійна відмова Московського Патріархату визнати неканонічним псевдособор 1946 р. у Львові [...] як Російська Православна Церква не буде готова визнавати Українську Греко-Католицьку Церкву як Церкву [...] і так довго, як Чотиристороння Комісія не буде готова полагоджувати істотні

¹²⁶ Бабинський. *Історія УГКЦ за 90 хвилин*, 105.

¹²⁷ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 508.

¹²⁸ Бабинський. *Історія УГКЦ за 90 хвилин*, 105.

¹²⁹ Любачівський М-І. *Звернення до своїх вірних в Україні*, (21 грудня 1989), *Соціальнозорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989-2008)*, Львів 2008, 5.

¹³⁰ Живе Телебачення, *Володимир Стернюк: служіння в підпіллі*.

¹³¹ Живе Телебачення, *Володимир Стернюк: служіння в підпіллі*.

¹³² Ленцик. *Нарис історії Української Церкви*, 555.

¹³³ Див. Додаток №4.

питання [...] про будь-який поділ церковних будинків між православними і католиками¹³⁴.

Аналіз ситуації з поділом храмів на комісії та вичерпний відгук на дії владики Володимира також прозвучав із уст о. Ярослава Чухнія:

Сама ідея поділу храмів, там православним, а там греко-католикам, це було щось таке досить безглузде... А, тим паче, якщо йшла мова про повернення посілості Греко-Католицької Церкви, то не могла бути мова про якийсь поділ, то православним, а то греко-католикам [...] І після першої зустрічі, вона пвідбулася, потім, на другій зустрічі, по полудні, владика зрозумів, що [...] його присутність на цій комісії скорше використовують. І він сказав: "Я більше у таких ділах бути не можу". Встав і вийшов із цієї чотиристоронньої комісії. У такий спосіб припинив її існування¹³⁵

Також згодом «22 березня 1990 року єпископи УГКЦ в Україні [...] підписали спільну декларацію, в якій заявили про неправосильність для УГКЦ будь-яких рішень Чотиристоронньої комісії»¹³⁶. На жаль, з вищевказаного робимо висновок, що навіть втручання Ватикану не було панацеєю для вирішення усіх проблем Греко-Католицької Церкви. Проте загально світовому рівні допомога святішого отця Івана Павла II була безцінною.

Питання храмів залишалося відкритим. Але не всі храми, які до 46-го року належали УГКЦ, були передані РПЦ. Тому також варто підкреслити, «що в Західній Україні протягом радянського періоду було чимало культових споруд, котрі не функціонували за призначенням або були переобладнані під інші потреби»¹³⁷. Проте зараз застановимося на прикладі Катедрального Собору св. Юрія, в якому на час описаних подій, починаючи ще з арешту греко-католицького духовенства у 45-му перебувало духовенство РПЦ.

Перед поверненням до питання центральної культової споруди, навколо якої було безліч конфліктів на різних рівнях, варто наголосити на дійсному ставленні СРСР та РПЦ до Ватикану. Очевидно, що безпосередньо у вирішенні конфліктів на прикладі вищезгаданої комісії, духовенство РПЦ дуже часто

¹³⁴ Єпископи Української Греко-Католицької Церкви, *Соціальнозорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989-2008)*, Заява єпархії Української Греко-Католицької Церкви в Україні про її позицію відносно переговорів Чотиристоронньої комісії щодо нормалізації відносин між православними і католиками східного обряду (греко-католиками) в західних Україні, Львів 2008, 11.

¹³⁵ АШЦ, спр. П-1-1-635, арк 7.

¹³⁶ Бабинський. *Історія УГКЦ за 90 хвилин*, 107.

¹³⁷ Бублик Т. *Архиепископ Володимир (Стернюк) та легалізація УГКЦ у другій половині 80-х на початку 90-х років ХХ століття*. Ліценціатська робота: Український католицький університет, Львів 2007, 53.

апелює до Ватикану, який має стримати уніатів, у їхній протиправних на їхню думку діях. Звісно, лише коли співпраця з апостольською столицею була їм вигідною, зокрема також для об'єктиву міжнародної преси. Проте у дійсності «в советский период Ватикан, чьи отношения с СССР почти все 70 лет существования советского государства были напряженными, был постоянным объектом критики со стороны МП и официальной церковной прессы»¹³⁸. На перший погляд полеміка РПЦ стосовно Ватикану дещо змінюється, проте ця зміна радше лише показова, адже «вся система подготовки православного духовенства была и остается построенной на рассказах о конфликтах с РКЦ и на необходимости осознания католической опасности»¹³⁹. І причина цьому є очевидною, адже «РПЦ воспринимает РКЦ в качестве единственного реального конкурента в религиозной сфере»¹⁴⁰. Церковна єрархія РПЦ навіть визначила цей вплив «в регионах с сильным католическим влиянием, расположенных преимущественно вдоль западной границы бывшего СССР»¹⁴¹. Звісно, вони не вважали уніатів істинними католиками, проте ця полеміка стосовно впливу греко-католиків на правдиве московське православ'я на заході країни була ідентичним, і очевидно актуальною опісля легалізації ГКЦ.

Варто підкреслити, що собор св. Юрія разом з митрополичими палатами, ще до моменту будівництва належав греко-католикам. Зокрема, тому що «ініціатором будівництва був греко-католицький митрополит Атанасій Шептицький»¹⁴². Навіть незважаючи на близьку смерть митрополита, будівництво собору не припинилися, а «всі фінансові зобов'язання лягли на плечі його племінника – нового львівського єпископа та київського митрополита Льва Шептицького»¹⁴³. Хоча греко-католики мали всі права на собор, а він був насильно окупований РПЦ ще у 1946, та останні не спішили його віддавати з легалізацією УГКЦ у 1990 році. Єрархія УГКЦ одразу ж після незадоволення

¹³⁸ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 427.

¹³⁹ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 427.

¹⁴⁰ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 427.

¹⁴¹ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 431.

¹⁴² Маленков Р. *Собор Святого Юра. Символ українського Львова* // www.ukrainaincognita.com (17.04.2020).

¹⁴³ Маленков Р. *Собор Святого Юра. Символ українського Львова*

діяльністю Чотиристоронньої комісії вкотре виклала свої вимоги, зокрема стосовно питання собору Юра та інших культових споруд: «катедра св. Юра у Львові разом з приналежними будинками має бути повернена Українській Греко-Католицькій Церкві. Також усі катедральні церкви, які належали Українській Греко-Католицькій Церкві перед 1939р., слід повернути цій Церкві»¹⁴⁴. Після масових акцій та не менш чисельних звернень до влади з боку греко-католиків та довгоочікуваної легалізації, православні все одно не бажали віддавати собор Юра, тому він «був зачинений єпископом Львівським Андрієм (Гораком) ще від січня 1990 року, щоб тим самим перешкодити греко-католикам зайняти його»¹⁴⁵. Існують відомості, що його закрили під прикриттям проведення ремонтних робіт. Проте вірні УГКЦ продовжували боротьбу за свою святиню і збирали підписи для влади. «У квітні до Львівської міськради поступило звернення підписане 120 тисячами мешканцями міста, з проханням повернути собор Св. Юра. Львівська обласна рада [...] вирішила питання собору на користь історичних власників, але Верховна Рада УРСР скасувала рішення про передачу»¹⁴⁶. Все-таки місцева влада Львівщина була більш прихильною до справедливого рішення стосовно повернення собору його історичним спадкоємцям, тому «11 травня 1990 року розірвано договір на оренду релігійною громадою Української православної церкви собору св. Юра у Львові. Було визначено тримісячний термін для звільнення приміщень собору, який закінчився у суботу, 11 серпня 1990 року»¹⁴⁷. Оскільки добросовісне виконання православним духовенством цих вимог було під великим сумнівом і вони не хотіли покидати собор, то греко-католики вирішили покладатися лише на себе. До прикладу, один з очевидців подій говорить про насильне взяття собору. Поет

¹⁴⁴ Єпископи Української Греко-Католицької Церкви, *Заява єпархії Української Греко-Католицької Церкви в Україні про її позицію відносно переговорів Чотиристоронньої комісії щодо нормалізації відносин між православними і католиками східного обряду (греко-католиками) в західних Україні* // Патріярхат ч.5 (травень 1990) 5.

¹⁴⁵ Бублик Т. *Архієпископ Володимир (Стернюк) та легалізація УГКЦ у другій половині 80-х на початку 90-х років ХХ століття*, 82.

¹⁴⁶ Бублик Т., *Архієпископ Володимир (Стернюк) та легалізація УГКЦ у другій половині 80-х на початку 90-х років ХХ століття*, 82.

¹⁴⁷ Звернення «Обласній раді народних депутатів» // Вільна Україна №158 (17 серпня 1990) 1.

і політв'язень Ігор Калинець згадує: «тисячі людей всі пішли на Юр»¹⁴⁸. Говорить, що «сторожа, яка стояла біля брами церкви розгубилася [...] Трохи помучившись хлопці відчинили церкву»¹⁴⁹. Це було «12 серпня 1990 року»¹⁵⁰. Але щоб уникнути подальших непорозумінь стосовно майна, була скликана інвентаризаційна комісія, яка мала на меті «описати “наявність мистецько-культурних творів”, тим самим запобігаючи можливості розкрадання майна»¹⁵¹. Хоча про пам'ять цих подій в соборі зберігається «Чудотворна ікона Матері Божої з Києво-Печерської лаври, яку привезли [...] на так званий Львівський собор 1946 року [...] Після того, як УГКЦ вийшла з підпілля [...] ікону залишили як святиню, що нагадує про перешкоди перед Возз'єднанням Церков»¹⁵².

Заключним моментом стала багатотисячна хода: «в день Преображення Господнього 90-го року [...] вірні на чолі з архиєпископом Володимиром Стернюком рушили до собору святого Юра, щоб повернути святиню її правовим власникам»¹⁵³. Ця хода відбулася «від Преображенської церкви до собору за участю 300 000 вірних. Це була найбільша релігійна подія за всю історію міста»¹⁵⁴. Опісля відбулася урочиста літургія з нагоди повернення святині у лоно відновленої Української Греко-Католицької Церкви.

Одразу після передачі собору св. Юра законним власникам, патріарх РПЦ Олексій II звертається у телеграмі до «президента СРСР М. Горбачова та Голови Верховної Ради України Л. Кравчука з проханням відновити законність. “Дана подія [...] у принципі руйнує можливість урегулювання стосунків між православними й уніатами, свідчить про беззаконня, про явну дискримінацію православних з боку властей”»¹⁵⁵. З цього листа можемо зрозуміти, що архієрей

¹⁴⁸ Дудич О. *УГКЦ в підпіллі: історія священиків та мирян* // www.youtube.com (17.04.2020).

¹⁴⁹ Врублевська Г. *Руйнування УГКЦ, як елемент нищення українства* // www.vgolos.com.ua (17.04.2020).

¹⁵⁰ Бублик Т. *Архиєпископ Володимир (Стернюк) та легалізація УГКЦ у другій половині 80-х на початку 90-х років ХХ століття*, 83.

¹⁵¹ Бублик Т. *Архиєпископ Володимир (Стернюк) та легалізація УГКЦ у другій половині 80-х на початку 90-х років ХХ століття*, 83.

¹⁵² Поліщук Н., Губич Л. *Собор св. Юра у Львові та давні легенди Святоюрської гори* // risu.org.ua (17.04.2020).

¹⁵³ ЗІК, *Як після 45-ти років гонінь вірні і душпастирі УГКЦ виходили з підпілля* // www.youtube.com (18.04.2020).

¹⁵⁴ Українська Греко-Католицька Церква. *Історія (кінець 80-х років хх століття – до наших днів)* // www.risu.org.ua (1.05.2020).

¹⁵⁵ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 525.

РПЦ остаточно знахабнів і немає совісті, адже беззаконня РПЦ ще на крок наблизилося до кінця. І позитивної відповіді він звісно не отримав. А натомість «розбудова УГКЦ продовжувалася, незважаючи на досить прохолодне ставлення до неї з боку влади»¹⁵⁶. Проте варто підкреслити, що православну громаду місцева влада не покинула напризволяще. «Львівський міськвиконком до 15 вересня п. р. повинні завершити ремонт собору св. Миколая, після чого оформити охоронно-зобов'язуючий орендний договір з громадою УПЦ»¹⁵⁷. Тобто місто навіть за свій кошт ремонтувало святиню для православних. «До завершення ремонту комплексу собору св. Миколая митрополичі палати та єпархіяльне управління собору св. Юра залишаються у користуванні УПЦ»¹⁵⁸. Що було значно людянішим ставленням, ніж події які слідували опісля Псевдособору, коли православні зайняли греко-католицьку святиню. Також варто підкреслити, що автокефальні брати у вірі брали участь у перемовинах, адже мали потребу і для себе отримати катедру. «Питання про створення релігійного центру УАПЦ розглядатиметься окремо»¹⁵⁹. Щоб уникнути конфліктів, влада зазначила, що про них не забуде.

Незважаючи на безліч труднощів, з якими зіштовхнулися вірні та духовенство УГКЦ у процесі легалізації, вони змогли заявити про себе світові і вийти з катакомб. У цьому процесі очевидно ключову роль зіграли ті фактори, які змогли донести правду про репресії супроти Греко-Католицької Церкви за межі Радянського Союзу – а саме голодування вірних і духовенства на Арбаті у Москві та зустріч Римського Понтифіка Івана Павла II із Генеральним секретарем ЦК КПРС Михайлом Горбачовим. Але незважаючи на офіційну легалізацію УГКЦ, варто відзначити, що вона була радше формальною, адже влада продовжувала перешкоджати греко-католикам, однак почали з'являтися такі, які допомагали та всіляко сприяли їм. А ті хто мали підтримати, фактично зрадили УГКЦ на прикладі діяльності Чотиристоронньої комісії. Та завдяки

¹⁵⁶ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 525.

¹⁵⁷ Звернення. *Обласній раді народних депутатів* // Вільна Україна №158 (17 серпня 1990) 1.

¹⁵⁸ Звернення. *Обласній раді народних депутатів*, 1.

¹⁵⁹ Звернення. *Обласній раді народних депутатів*, 1

спільним зусиллям духовенства і вірних вдалось наблизити до вирішення питання культових споруд, та найважливіше повернути Архикатедральний собор св. Юра. Але це повернення не було безпроблемним, і являє собою лише початок боротьби греко-католиків із владою СРСР, духовенством інших конфесій за свою законну власність від 1946 року.

Першопричиною релігійних конфліктів в Галичині виступають ненависні владі Радянського Союзу та духовенству РПЦ – уніати. Очевидно, адже поки греко-католики перебували у катакомбах, їх офіційно не існувало, а отже будь-яка їхня діяльність залишалася поза законом і суворо переслідувалася та каралася зі сторони державної влади, яка примусово нав'язувала людям своє Російське Православ'я, котре у свою чергу служило чудовим рупором пропаганди для тодішньої влади. В переважній більшості ситуацій пов'язаних з міжконфесійними конфліктами варто наголосити, що «общая позиция духовенства и верующих РПЦ по отношению к “нетрадиционным” для данной местности религиозным общинам такова: лучше, чтобы их не было»¹⁶⁰. Очевидно, тут мова не лише про явних іновірців – буддистів, сектантів і т. д. Адже РПЦ вважає, що її канонічна територія повинна сягати кордонів Радянського Союзу. І тому «степень же активности по нейтрализации конкурентов может быть разная»¹⁶¹.

Ще одним із ключових факторів антипатії до уніатів зі сторони влади СРСР було те, що «греко-католицька церква впродовж ХХ ст. була осередком національного та культурного життя Західної України»¹⁶². А сама політика Радянського Союзу передбачала нищення будь яких елементів національної ідентичності, і формувала сіру масу – «советських» людей. Очевидно, для влади СРСР дії уніатів були категорично не прийнятні, і не лише як релігійної структури, але як збудника національного відродження. «Греко-католики

¹⁶⁰ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 420.

¹⁶¹ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 420.

¹⁶² Рощина Л., Ступак І., *Відродження Української Греко-Католицької Церкви в 90-і роки ХХ ст.*, //www.dspace.nbuv.gov.ua (28.09.2020).

виходили на демонстрації та мітинги під жовто-блакитними прапорами»¹⁶³, що було явним свідченням проукраїнської позиції уніатів, від якої віяло близьким крахом Радянського Союзу.

Після усіх перепитів, пов'язаних з легалізацією Греко-Католицької Церкви на державному рівні, ситуація починає розвиватися у діаметрально-протилежному напрямку. Коли раніше уніатів лише утісняли, тепер, виявляється, вони мають певні права, і найголовніше, права не лише на омріяне легальне існування, але й на своє чисельне майно, яке перебувало у власності ГКЦ до примусової ліквідації у 1946 році. Однією з ключових перешкод стосовно повернення уніатам культових споруд було те, що вони знаходилися у користуванні Російської Православної Церкви. Хоча на той час «собором РПЦ 1990 р. Православна церква в Україні отримала назву Української православної церкви»¹⁶⁴, це де факто не вплинуло на ситуацію, адже це була лише зміна назви, а не відношення РПЦ до братів-уніатів. Очевидно верховне духовенство РПЦ було не готове повертати храми уніатам. Та окрім храмів до відновленої Церкви почали масово повертатися її вірні. Тому «у зв'язку з масовими переходами громад і духовенства, а особливо із втратою храмів відносини між греко-католиками і Московським патріархатом загострилися»¹⁶⁵. При тому РПЦ в жодному разі не хотіла визнавати УГКЦ як окрему Церкву, а отже їй не потрібно повертати храми. А влада також була зацікавлена у потуранні РПЦ, тому що греко-католики були їй не вигідні. Адже ще з часів правління Сталіна, який перше знищив Церкву, а пізніше відновив, Церква використовувалась як рупор пропаганди. «Відродження ГКЦ, безперечно, привело до звуження сфери впливу православ'я в західному регіоні республіки»¹⁶⁶, тобто відповідно зруйнувало б установлену програму поширення пропаганди.

¹⁶³ Рощина Л., Ступак І., *Відродження Української Греко-Католицької Церкви в 90-і роки ХХ ст.*

¹⁶⁴ Рощина Л., Ступак І., *Відродження Української Греко-Католицької Церкви в 90-і роки ХХ ст.*

¹⁶⁵ Бублик Т. *Архiepіскоп Володимир (Стернюк) та легалізація УГКЦ у другій половині 80-х на початку 90-х років ХХ століття*, 61.

¹⁶⁶ Бондаренко В. *Міжконфесійний конфлікт на Україні: витоки, стан і шляхи подолання* // www.risu.org.ua (21.04.2020).

Також, стосовно подій у регіоні, варто зазначити, що «ситуація ускладнювалась тим, що на території Галичини з червня 1990 р. діяла та активно розбудовувалась Українська автокефальна православна церква [...] Ця релігійна структура також претендувала на життєвий простір та храми, які УГКЦ по праву вважала своїми»¹⁶⁷. Очевидно, що поруч з легалізацією УГКЦ чи відновленням УАПЦ одразу стає відкритим питання майна, це і бачимо з послання єрархії УАПЦ до генерального секретаря ЦК КПРС Михайла Горбачова:

Високошановний Михайло Сергійовичу! Просимо Вас посприяти повній реабілітації репресованих священиків УАПЦеркви, а також поверненню Українській Автокефальній Православній Церкві всіх храмів, будівель, монастирів, майна, що відібрано сталінським режимом від Української Автокефальної Православної Церкви¹⁶⁸.

У цьому контексті не так важливо, що історії ГКЦ та УАПЦ у ХХ ст. кардинально відрізняються, і безумовно розмір бажаного до повернення майна теж. Але важливо, що незважаючи на проукраїнську позицію цих Церков, вони не виступатимуть союзниками у міжконфесійних конфліктах.

Створена для врегулювання назріваючих і уже наявних релігійних конфліктів Чотиристороння комісія – не впоралася із завданням. Адже, незважаючи на членство у комісії представника Унійної церкви – не дало позитивного результату, спрямованого на відновлення історичної справедливості у питанні на право власності культовими спорудами. Після цього можемо спостерігати закид від духовенства РПЦ: «Єпископат УПЦ вважав, що ні єпископат католиків східного обряду, ні тим більше міська рада народних депутатів “не правомовчі відкидати рішення Чотиристоронньої комісії, створеної Архієрейським собором Московського патріархату та папою Іваном Павлом II”»¹⁶⁹. Але у цій–ситуації можна оправдати дії греко-католицького духовенства, адже рішення комісії були неправомірними стосовно уніатів. Зокрема, про це довідуємося від одного з учасників так званої комісії – владики Володимира Стернюка.

¹⁶⁷ Рощина Л., Ступак І., *Відродження Української Греко-Католицької Церкви в 90-і роки ХХ ст.*

¹⁶⁸ «Діяння Першого помісного собору УАПЦ 5-6 червня 1990р.» // сайт: Українська Автокефальна Церква, <https://church.net.ua/detalno/uapc/dijannja-pershogo-pomisnogo-soboru-uapc-5-6-cheravnja-1990-r.html> (01.10.2020).

¹⁶⁹ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 512.

Як зачали ділити церкви, і єпископ Філадельії годився на те, щоби їм одну церкву, їм другу і так дальше, а я на те не погодився. Я їм сказав церкви були наші давніше і я не збираюся нікому віддавати ті церкви або ділитися з тим, що належить Греко-Католицькій Церкві. А заспокоювати других, щоби ділити церкви тільки, я на те можу погодитися, бо люди хочуть мати свою церкву греко-католицьку, а не яку небуть церкви. Через те я мусів, як вони зачали, з Філадельфії Сулик зачали ділити церкви я поставив магнітофон і сказав, що я на таке погодитися не можу, бо це є наші церкви, люди їх будували і люди хочуть в них молитися і я віддавати нікому іншому тих церков не можу¹⁷⁰.

Тут можна спостерігати прагнення справедливості владики Володимира від учасників Чотиристоронньої комісії. Адже цілком очевидно, що греко-католицьке духовенство було сильно зранене подіями, які показували справжнє ставлення до їхньої Церкви. Проте була вимога не стільки компенсувати втрачені можливості у звершенні своєї місії протягом більше чотирьох десятків років, як хоча б повернути належне їм майно, яке було відібране.

Православні люди, вони самі точно не знають, їх ніхто не навчив, бо так звана православна церква не навчила тих людей релігії або щось такого. До них немає жодних претензій. А от до єпископів, то я маю, бо вони хотіли забирати наші церкви, а я на то не погодився. Я через те з тої комісії вийшов, бо там хотіли ті церкви ділити і ділити і вже призначили одні для тих так званих православних, другі для католиків і так далі¹⁷¹.

Повертаючись до витоків організування Чотиристоронньої комісії, варто підкреслити, що вона діяла «відповідно до досягнутої в січні цього року домовленості між делегаціями Римсько-католицької і Руської православної церков»¹⁷². З однієї сторони, можна спостерігати позитив, адже начебто римська сторона вирішила заступитися за греко-католиків. Проте з іншої сторони, це начебто свідчення того факту, що за долю майна ГКЦ буде останнє рішення не за її духовенством. Зокрема це виявилось у кінцевому результаті цих засідань. Хоча сама робота комісії не полягала лише у вирішуванні справ за столом. «В результаті проведеної роботи, пов'язаної з виїздами та обстеженнями храмів на місцях, а також зустрічей з віруючими комісія одногласно прийняла ряд рішень»¹⁷³. І головне, що було наболілим у той час і займало перші шпальти у газетах: «До вирішення спірних питань члени комісії від імені своїх церков

¹⁷⁰ Стернюк митр. В. Інтерв'ю // АПЦ, спр. П-1-1-635

¹⁷¹ Стернюк митр. В. Інтерв'ю, 25.

¹⁷² Криштула Б. *За мир і злагоду між церквами*, // Вільна Україна №50 (15 березня 1990) 1.

¹⁷³ Криштула Б. *За мир і злагоду між церквами*, 1.

зобов'язуються виключити будь-яку можливість насильного захоплення храмів»¹⁷⁴. Також варто зупинитися на коментарі владика Мирослава Марусина, який «відзначив, що комісія розцінює проведену роботу як дуже корисну і вважає, що вона принесе мир і користь для всіх віруючих [...] Він підкреслив також, що уряд України глибоко заінтересований у мирному врегулюванні міжрелігійної обстановки у західних областях республіки»¹⁷⁵.

Загалом перші спроби мирного розв'язання конфліктів спонуканих першими переходами храмів і громад з РПЦ до УГКЦ були ефективними лише у теорії, натомість на практиці ці компроміси виявились не надто ефективними. У першому варіанті чітко відслідковується принцип, що є «головна» та «велика» РПЦ, яка у пориві братньої любові та вдаваного милосердя вирішила поступитися декількома храмами, щоб заспокоїти бунтівних уніатів. Проте незаперечним являється факт, що греко-католикам цього було мало. Очевидно, можна засудити уніатів за непомірні апетити, проте з іншої сторони вони ніколи не бажали чужого, лише хотіли повернути своє. Як і властиво державній владі, вона виступала за мирне врегулювання конфліктів, не важливо на чийй стороні правда. Хоча, як і притаманно, центральна влада союзу підтримувала радше ближчу РПЦ, а місцева незважаючи на вплив «зверху» була прихильною до ГКЦ. Таким чином, конфлікти продовжувалися та поглиблювалися новими суперечностями між опонентами.

¹⁷⁴ Криштула Б. *За мир і злагоду між церквами*, 1.

¹⁷⁵ Криштула Б. *За мир і злагоду між церквами*, 1.

РОЗДІЛ III. МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ З ПЕРСПЕКТИВИ УГКЦ, РПЦ, УАПЦ, ВЛАДИ СРСР ТА ЇХНІ ВИРІШЕННЯ НА ЛОКАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1 Погляд на міжконфесійні конфлікти в Галичині з перспективи Російської Православної Церкви

Згадана політика «Перебудови» хоч і була проривом для застарілої атеїстично-тоталітарної системи, проте довгоочікуваної і повної свободи Унійній Церкві не принесла. Звісно, усі потуги греко-католицького духовенства та мирян не пройшли намарно – вони заявили на цілий світ про багатостраждальну Церкву. Саме цими стараннями була привернута увага Апостольської столиці, і завдяки зустрічі Генерального секретаря та Папи Римського був наданий дозвіл на реєстрацію парафій. Проте питання храмів залишалося відкритим. Бо після Львівського Псевдособору 1946 р. у греко-католиків були відібрані їхні культові споруди та віддані під різні не церковні потреби, а пізніше передані Російській Православній Церкві. РПЦ не спішила повертати храми їхнім законним власникам, а продовжувала зводити наклепи на Унійну Церкву, водночас українізуючи свою Церкву, щоб «прискорити перехід до богослужінь українською мовою»¹⁷⁶. Очевидно, що це було необхідно для Церкви з промосковськими нахилами, адже лише у такому випадку вона могла б зберегти частку свого впливу на заході УРСР, оскільки більшість населення того регіону завжди мала проукраїнські позиції і за першої можливості радо б припинила відвідування храмів РПЦ на користь рідної УГКЦ.

Конфлікти навколо УГКЦ набирають нових аспектів. Адже коли раніше йшла мова про легалізацію, то точкою спотикання ставала сама наявність і дозвіл на існування «інакомислячої Церкви». Але після намагань греко-католиків та впливу з боку Ватикану, підпільна Церква отримала свободу. Навіть відвертий недруг Унійної Церкви – Філарет – визнав, що «кожен громадянин країни має

¹⁷⁶ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 477.

право сповідувати свою віру»¹⁷⁷, тим самим підтвердивши права греко-католицької Церкви на свободу. Проте одразу ж додає: «Але так звана “Українська католицька церква”, [...] вимагає не просто сповідання католицької віри, [...] а ставить питання радикально: повернути і передати у власність УКЦ храми, духовні семінарії, монастирі та інші приміщення, які їм не належать»¹⁷⁸. Опираючись на твердження Філарета, можна зрозуміти, якою насправді була думка про уніатів зі сторони РПЦ. А сам очільник Київського престолу продовжував перекручувати факти і шукати все нові причини для поглиблення конфліктів. До прикладу, в одному зі своїх інтерв'ю він твердив, що інформація про значну кількість греко-католиків в УРСР є брехнею.

Нещодавно Академія наук СРСР провела у нас соціологічне дослідження. Так ось, у Західній Україні уніатів – 23 проценти, православних – 46 процентів, тобто вдвічі більше, а решта – баптисти, іудеї, католики латинського обряду, адвентисти Сьомого дня та представники інших сповідань. У дослідженні підкреслюється (і я повністю згоден з цим), що широко розповсюджена думка про переважання греко-католиків у регіоні не відповідає дійсності! Вона просто нав'язується громадській думці рядом несумлінних радянських та зарубіжних органів масової інформації¹⁷⁹.

З цієї інформації зокрема впливає типове радянське мислення про недобросовісні іноземні засоби масової інформації. Проте, тут чи не вперше стверджується, що інформація про чисельну перевагу греко-католиків також має радянське походження, хоча радше місцеве, бо уніатів підтримували проукраїнські політики та журналісти. Аналізуючи статтю видання «Литературная Россия» від 1991 року, варто зазначити, що певна політика висловлювань владики Філарета починає набувати доброзичливих акцентів стосовно донедавна ненависних уніатів. До прикладу, він після особливо не терпимої полеміки щодо уніатів попередніх років, зокрема покликаючись на недавні святкування, говорить:

1000-ліття Хрещення Русі дійсно показало авторитет нашої Церкви, можливості її духовного впливу на суспільство. Церква несе людям ідеї єдності, миру, любові до ближнього, братерства, ідеї моральності й духовності. Цьому можна було тільки радіти. Але у жовтні 1989 року уніати вдалися до насильницького захоплення храмів. Ми не хотіли конфлікту. Навпаки, робили все, щоб не сталося нічого подібного. Ми шкодуємо,

¹⁷⁷ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 87.

¹⁷⁸ Там само, 87

¹⁷⁹ Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

що раніше уніатів не визнавали, позбавляли права відкрито сповідувати свою віру, що їхня релігійна свобода обмежувалася. І Помісний Собор Руської Православної Церкви, який відбувся у жовтні 1989 року, рішуче засудив насильство з боку сталінського режиму щодо українських католиків східного обряду та всіляке втручання світських властей у внутрішньо церковне життя. Одночасно собор вважає недопустимим повернення до подібних методів щодо православних. Він підкреслив, що через державне втручання, насильство, зневаження законних прав віруючих, як православних, так і уніатів, неможливо вирішити складну проблему взаємин між цими двома конфесіями¹⁸⁰.

Тут можна спостерігати, що очільник РПЦ в Україні твердить про жаль стосовно несправедливого ставлення до уніатів впродовж багатьох років, хоча донедавна він говорив цілком протилежні речі. Також особливої уваги заслуговує його думка про насильне захоплення храму Преображення та про те, як РПЦ не бажає конфліктувати та хоче миру. Очевидно, що йому вигідна позиція стосовно миру на умовах РПЦ, згідно яких греко-католикам потрібно дати пару храмів для їхнього заспокоєння. Про повне повернення усіх культових споруд не могло бути й мови.

Наша Церква давно пропонувала врегулювати проблему мирним шляхом. Вона виступила ініціатором переговорів зі Святійшим престолом про нормалізацію становища в Західній Україні. Комісія пропонувала зробити так: якщо у населеному пункті два храми, то один передається уніатам, навіть якщо їх дуже мало, а другий – православним. Якщо ж у селі тільки одна церква, то вона віддається тій общині, яка численніша. Але меншість теж отримає своє приміщення для богослужінь – його куплять, арендують чи побудують. При цьому більшість надасть матеріальної допомоги меншості¹⁸¹.

Саме за таким принципом в основному відбувався поділ храмів між конфесіями, очевидно, що на перший погляд все справедливо. Проте слід зважити на вищезгадані понад 700 храмів, які були передані православним напередодні дозволу на реєстрацію парафій УГКЦ. Філарету також властиво чисто людськи трактувати ті чи інші ситуації на вигідний собі лад. До прикладу, цілком очевидний і обґрунтований вихід владики Володимира Стернюка із Чотиристоронньої комісії він трактує як не бажання мирної співпраці. Хоча повертаючись до рішень комісії, вони були не зовсім близькі до відновлення історичної справедливості щодо права власності на культові споруди греко-

¹⁸⁰ Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

¹⁸¹ Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

католикам. Натомість очільник православних в Україні ситуацію з храмами та керівництвом УГКЦ пояснює наступним чином:

Цілком очевидно: тих, хто стоїть за уніатами, не задовольняє мирне вирішення питання – їм потрібні потрясіння. Саме після виходу архієпископа Володимира Стернюка з комісії почастішали захоплення православних церков. Всупереч досягнутим домовленостям, уніати почали нам висувати все нові й нові вимоги. Тепер вони вже вимагають передати їм у власність усі православні храми Західної України¹⁸².

Тут актуалізується питання сотень храмів, спеціально переданих православним напередодні легалізації УГКЦ, коли влада вже усвідомлювала, що її не уникнути. Це і було питанням відновлення історичної справедливості, якої добивався владика Стернюк. Очевидно, твердження Філарета не були безпідставні, вони опиралися на закони СРСР. «Ми їм пояснили, що в СРСР церковні та культові споруди націоналізовано, вони є надбанням народу. Держава віддає їх у безкоштовне користування віруючим, і ніхто не вправі передавати їх будь-кому»¹⁸³. Звісно, у вимогах уніатів не було вимог приватизації, тоді в принципі таких понять ще не було, а передавання у користування було, але насамперед православним. Тепер можна відслідкувати певну закономірність у відношенні різних шаблів влади стосовно цих конфліктних ситуацій. Як вже згадувалося, центральна влада Радянського Союзу відстоювала інтереси свого рупору пропаганди. Натомість такого балансу не спостерігається у відношенні локальної місцевої влади західної частини УРСР. Це також підкреслює владика Філарет:

Прийшовши до влади, районні, міські та обласні Ради приймали рішення, які закріплюють по-насилницьки захоплені храми за греко-католиками. Президія Верховної Ради України відмінила їхні рішення як незаконні, визнала недійсною постанову Львівської міськради про передачу собору Святого Юра та інших храмів греко-католикам. Однак Львівська обласна Рада народних депутатів підтвердила рішення міськради. Те ж саме сталося і в Івано-Франківську та Тернополі. Таким чином, місцеві можновладці всупереч закону і рішенням вищих органів, підтримали акти насильства та беззаконня¹⁸⁴.

Ці факти є цілком очевидними, адже місцева влада була у своїй переважній більшості проукраїнською, готовою до близької незалежності рідної України та

¹⁸² Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

¹⁸³ Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

¹⁸⁴ Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

краху системи Радянського Союзу. Тому справді відбувалися суперечності між нею та центрами управління в Києві та Москві. Тим паче вони у відродженні Української Церкви також бачили загально-національне пробудження, якого всі чекали десятиліттями.

Відчуваючи підтримку, уніати почали говорити, що переговори з православними їм взагалі не потрібні, тому що після них вони одержать лише кілька храмів, а силою – усі. Так вони і почали діяти. Хвиля насильства стала наростати. Почалися замаху на життя священнослужителів та парафіян. У Львівській області стріляли в православного священика, підпалили кілька храмів, у Тернопільській – католик вбив православного мирянина Мокрицького. Проти православних направлено справжній терор¹⁸⁵

Саме тут можна загалом відслідкувати риторичу РПЦ стосовно уніатів – про ці декілька храмів для заспокоєння, звісно православні не хотіли віддавати греко-католикам їхню власність станом на 1946 рік. Навіть перенесення засідання комісії Філарет розглядав у своєму суб'єктивному баченні:

Наше керівництво, відчуваючи, що атмосфера загострюється, вирішило терміново скликати чотиристоронню комісію в Москві у червні 1990 року. Католицька сторона заявила, що може приїхати тільки у вересні, хоча ситуація ускладнювалась з дня на день. Ми розцінили це як навмисне зволікання часу, щоб надати можливість греко-католикам захопити якомога більше православних церков¹⁸⁶.

Також особливо контраверсійним було питання щодо визнання недійсним постанови Псевдособору 1946 року. І, знову ж таки, можна спостерігати певну неузгодженість, де з однієї сторони мова йде, що собор і очевидно його рішення суто уніатські.

Вони зажадали від нас засудити Львівський собор 1946 року. Але як ми можемо це зробити, коли це був Собор не Руської Православної Церкви, а греко-католицької? Ми не можемо відмінити його рішення. Вони також зажадали, щоб ми визнали захоплені храми власністю Української уніатської Церкви, що заборонено законом. І останнє: вони зажадали визнати Греко-католицьку Церкву як інститут, як структуру, яку у 1946 році на Львівському соборі було ліквідовано¹⁸⁷.

Натомість керівника ініціативної групи о. Гавриїла Костельника згадують як мученика своєї Церкви. Зважаючи на таку детальну проінформованість стосовно

¹⁸⁵ Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

¹⁸⁶ Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

¹⁸⁷ Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

локальних конфліктів, можна твердити, що Філарет у жодному випадку не міг змиритися із втратою таких позицій на заході України.

Відбулася дискусія. Ми не могли погодитися з подібними вимогами і почали обговорювати конкретні питання розподілу храмів і задоволення насущних проблем православних, бо греко-католики до цього часу, наприклад, у Львові, з 19 православних храмів захопили фактично всі [...] Така ж ситуація в Івано-Франківську, де у греко-католиків п'ять храмів, а у православних – жодного. Місцева влада навіть відняла резиденцію у єпископа та передала її уніатам. На превеликий жаль, жорстка позиція уніатів, їхня відмова від будь-якого компромісу позбавили змісту всі раніше досягнуті домовленості¹⁸⁸.

Підсумовуючи результати стосовно передачі культових споруд УГКЦ, можна стверджувати, що відновлення справедливості все-таки відбувалося. Проте московська сторона не збиралася з цим миритися з такими рішеннями і шукала способи вплинути на ситуацію та повернути її на свою користь. Філарет згадує про звертання

до вищих органів влади – союзної та республіканської. На жаль, ніяких заходів поки що не вжито, нам не повернено жодної церкви, терор проти православних триває. Єпископ Греко-католицької Церкви Павло Васильєв висунув вимогу взагалі виселити усіх православних із Західної України. Більше того, уніатські єпископи заявили, що «Українська Греко-католицька Церква є єдиною на Україні», а Володимир Стернюк, який нещодавно став митрополитом, навіть підписався не тільки титулом «митрополит Львівський», а й «Київський і Галицький». Тим самим уніати лише підливають масла у вогонь і розпалюють католицький екстремізм¹⁸⁹.

Варто підкреслити, що будучи прорадянською людиною, він зводив ті ж наклепи, щоб виставити УГКЦ в негативному світлі в очах влади. «Митрополит звинуватив уніатів у тому, що вони нібито об'єднуються з українськими екстремістами-націоналістами, які ставлять своєю метою відокремлення України від Радянського Союзу»¹⁹⁰. Все це відбувалося, щоб ще більше дискредитувати УГКЦ в очах радянської влади, яка і так виявляла «непослідовність у ставленні до окремих конфесій»¹⁹¹.

Переводячи увагу від особи владики Філарета до єрархії РПЦ – щоб не бути суб'єктивними у судженнях про цілу Церкву за однією особою – варто

¹⁸⁸ Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

¹⁸⁹ Козлов О. *Філарет і уніати. До розколу і після.*

¹⁹⁰ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 87.

¹⁹¹ Там само, 88.

звернути увагу на порядок денний їхніх соборів. Особливо на наголосі щодо антирадянської Церкви.

Архиепископ Лазарь добавил: «Местный епископ-католик на проповедях, обращаясь к народу, говорит: «Дорогие братья и сестры, берите и вышвыривайте их, стреляйте всех православных». Это прямой призыв к убийству, национальной вражде. Далее он говорит: «Вам, православным, нет места на Западной Украине. Православные должны покинуть Западную Украину и переселиться в восточные районы. Здесь мы будем создавать католическую Украинскую республику»¹⁹².

У тій ситуації православне духовенство суперечило собі, чи б пак вело подвійну політику. З однієї сторони вони намагалися в очах своїх вірних чи конкретно Ватикану виглядати щоякнайкраще – тими які видавали свідомі і розумні рішення конфліктних ситуацій: «Очевидно, что решение проблем взаимоотношений между католиками восточного обряда и православными на Западной Украине должно осуществляться в свете Евангелия и в духе братского диалога между Церквами-Сестрами»¹⁹³. А з другої сторони очорнювали греко-католиків всіма можливими способами. Найкращим означенням для такої діяльності стануть слова Ісуса Христа, який казав до фарисеїв, що вони: «схожі на гроби побілені, які зверху гарними здаються, а всередині повні кісток мертвих і всякої нечисті. Ось і ви назовні здаєтесь людям справедливі, а всередині ви сповнені лицемірства й беззаконня» (Мт 23, 27-28). А для вірних своєї Церкви представляли ситуацію наступним чином:

С горечью мы должны свидетельствовать об обострении ситуации в Западных областях Украины, где процесс нормализации положения католиков восточного обряда используется экстремистскими группами для разжигания межконфессиональной розни и межнационального напряжения, где попираются права православных общин, насильственно изгоняемых из своих храмов¹⁹⁴.

Тим самим православні поглиблювали конфлікт, розпалюючи ненависть у своїх вірних до уніатів, які лише прагнули повернути те, що їм належить. Проте саме для духовенства РПЦ ситуація виглядала кардинально іншою. Звісно ми не

¹⁹² Васильева О. *Проблемы прозелитизма в России конца xx века* // www.risu.org.ua (30.10.2020).

¹⁹³ Александров В. *КОММЮНИКЕ встречи представителей Римо-Католической и Русской Православной Церквей* // Журнал Московской Патриархии (1990/ 4), 59.

¹⁹⁴ Архиерейской собор, *Обращение Архиерейского Собора ко всем верным чадам Русской Православной Церкви* // Журнал Московской Патриархии (1990/ 5), 5.

можемо дізнатися, як вони думали насправді та чи розуміли, що греко-католики висувають законні вимоги на храми, які були насильно забрані. Задля максимальної об'єктивності відштовхуємося від офіційних заяв та періодики того часу, де явно виражене бачення конфліктів навколо храмів московською стороною.

Тенденційно висвітлювала події і релігійна преса РПЦ. Видання патріархії РПЦ «Московский церковный вестник» називав греко-католиків екстремістами, інформував своїх читачів, що прихильники УКЦ в Івано-Франківську, блокуючи кафедральний собор, вимагали видати їх митрополита Макарія, щоб його розп'яти на демонстраційній площі¹⁹⁵.

Окрім доходження до цього маразму, не властивому християнам, тим паче наприкінці ХХ ст., схожу за змістом інформацію, проте вже без вказування на розп'яття настоятеля, знаходимо у російських архівних документах.

20 декабля 1989 г. группа католиков восточного обряда во время совершения богослужения в кафедральном Воскресенском соборе архиепископом Ивано-Франковским Макарием ворвалась в храм, изгнала православных молящихся и силой захватила собор. Архиепископ Макарий отказался покинуть собор и объявил голодовку, которая продолжалась две недели¹⁹⁶.

Варто зауважити звичний для РПЦ стиль написання цих та інших подій, пов'язаних з ситуацією навколо культової споруди¹⁹⁷. Завжди є два основних елементи: перший – православні завжди моляться, і так виглядає, що другий – то підлі уніати завжди вриваються у часі молитви та всім православним погрожують розправою. Вдаючись до детальнішого розбору, можна відслідкувати факт, що молитви православної громади залишаються невислуханими, а безбожні уніати не гребують молитвою своїх співбратів у вірі Христовій і отримують бажане – захоплюють храм. Для прикладу, варто проаналізувати ще одну главу з архіву, ситуація з якої розглядалася вище і є важливою саме тому, що це був перший факт «насилля» над православними.

¹⁹⁵ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 92.

¹⁹⁶ «Факты насильственных действий униатов с 28 октября 1989 г. до настоящего времени», (*Российский государственный архив социально-политической истории*, ф. 89, пер. 8, док. 41) // www.risu.org.ua (30.10.2020).

¹⁹⁷ Див. додаток №5.

Повернувшись до попереднього розгляду, автентичність якого potwierджена відеозаписом, можна твердити, що їхній архів повний нісенітниць.

Началось 29 октября 1989 г., в воскресенье, униаты захватили Преображенскую церковь в г. Львове, прервали совершение литургии. Вооружившись металлическими предметами, установили круглосуточное дежурство в храме. У настоятеля храма протоиерея Андрея Горака потребовали сдачи ключей, угрожая применением физической силы. Второй священник, Иосиф Стягний, получивший в момент захвата храма инфаркт, отправлен в больницу. Замки взломаны и заменены. Против нарушителей возбуждено уголовное дело, но виновники до сих пор не понесли наказания¹⁹⁸.

Також можна спостерігати наголос на підтримці православних місцевим населенням, бо в протилежному випадку вони точно б виглядали чужою Церквою на українських землях, коли в принципі так і є. «Поступают сведения, что православные гуцулы готовятся спуститься с гор с охотничьим оружием и освободить православный Воскресенский храм в Ивано-Франковске»¹⁹⁹. На жаль, подальших відомостей з архіву про цю подію немає, проте навряд чи прийшли гуцули і вигнали уніатів, єдине що відомо – «28 января 1990 г. исполком принял незаконное решение о передаче Воскресенского собора униатам»²⁰⁰. Тому часто навіть дії влади засуджувалися православними, коли та приймала справедливе рішення стосовно уніатів.

Звісно ж РПЦ не могла змиритися з таким і тому всіляко апелювала до влади, викладаючи свої потреби.

Собор обращается к правительствам Союза ССР и Украинской ССР с настоятельной просьбой способствовать немедленному прекращению актов насилия и беззакония со стороны униатских экстремистов, чтобы существующие проблемы в отношениях между православными и католиками восточного обряда на Западной Украине решались на основании закона, с учетом интересов и прав сторон, без какой-либо дискриминации и с уважением к договоренностям [...] между Московским Патриархатом и Римско-Католической Церковью²⁰¹.

¹⁹⁸ «Факты насильственных действий униатов с 28 октября 1989 г. до настоящего времени», (Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 89, пер. 8, док. 41)

¹⁹⁹ «Факты насильственных действий униатов с 28 октября 1989 г. до настоящего времени», », (Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 89, пер. 8, док. 41)

²⁰⁰ «Факты насильственных действий униатов с 28 октября 1989 г. до настоящего времени», (Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 89, пер. 8, док. 41)

²⁰¹ Члены Архиерейского Собора, «Определения Архиерейского Собора», Журнал Московской Патриархии (1990/ 5), 7.

Також варто відзначити схожу за змістом телеграму, скеровану Михайлу Горбачову, в якій вкотре наголошувалося не лише на безчинствах уніатів, але й лунав докір в сторону проукраїнських політиків, які лобіювали інтереси Української Греко-Католицької Церкви.

Униаты продолжают осуждение этими договоренностями насильственные захваты православных храмов. Чаще всего они действуют при попустительстве, а в отдельных случаях при поддержке местных властей. Последним примером [...] была передача униатам кафедрального собора в г.Ивано-Франковске [...] Мы обращаемся к Вас с просьбой способствовать немедленному прекращению актов насилия и беззакония со стороны униатских экстремистов, освобождению захваченных храмов²⁰².

Перед тим, як перейти до втручання влади у процес, потрібно звернути увагу на те що якими б обманними шляхами не діяло духовенство РПЦ, воно все-таки запропонувало свій цивілізований вихід із конфлікту навколо культових споруд. А саме «предложили в каждой общине, где есть конфликт по поводу здания, решать на основе тайного голосования под наблюдением комиссии»²⁰³. Хоча це був би справедливий варіант, якби в ньому не було так званого комуністичного підґрунтя. Тобто перше в одній сторони забрати її власність, як було у 46-му, а пізніше повернути їй ту власність лише частково, і коли за це проголосує достатня кількість людей. В кінцевому результаті, РПЦ пізніше все-таки неодноразово у цифровому еквіваленті згадуватиме втрату своєї позиції на заході УРСР, в основному через легалізацію УГКЦ, але також і через інші православні Церкви.

Действительно, к 1987 г. РПЦ имела на Западной Украине огромное количество общин – около 20% от общего количества приходов всей Церкви в СССР и наиболее качественный состав прихожан, сохраняющих высокий уровень религиозной культуры, в частности регулярно посещающих храмы. В настоящее время вместо тысяч приходов у РПЦ в Галиции всего около 200. Остальные приходы распределились в такой пропорции: 60% ушли в вышедшую из подполья Украинскую греко-католическую церковь, 40% - в альтернативные православные церкви²⁰⁴.

²⁰² Пимен, Патриарх Московский и всея Руси, члены Архиерейского Собора, *Телегама Председателю Верховного Совета СССР М. С. Горбачеву*, Журнал Московской Патриархии (1990/ 5), 7-8.

²⁰³ Васильева О. *Проблемы прозелитизма в России конца XX века*.

²⁰⁴ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 435-436.

Тобто це також означало фінансові втрати для РПЦ, адже як правильно було відзначено, галичани завжди були релігійними людьми. Вони очевидно не лише регулярно відвідували храми, але й утримували їх. Одне з основних елементів, якими у цій ситуації також були здивовані православні, що «вышедшая из подполья УГКЦ (факт существования которой РПЦ отказывалась признавать еще в 1990г.) [...] сохранила епархиальную и приходскую структуру и рассчитывала на возвращение себе собственности, изъятой у нее коммунистическими властями при насильственном присоединении к РПЦ в 1946 г.»²⁰⁵. Тобто саме завдяки підпільній діяльності греко-католиків стала можлива така масова компанія з легалізації Церкви. Це ще раз potwierджує, що церква – це не приміщення, а вірні, які зберегли її навіть не маючи у користуванні храмів. Варто також додати, що у ситуації з міжконфесійними конфліктами «говорить, что борьба шла за сохранение православия в его московской интерпретации, было б натяжкой»²⁰⁶. Очевидно, що дивно таке чути від представника РПЦ, адже зазвичай це виступало прикриттям певної діяльності апологетів російського православ'я. Проте насправді боротьба була спрямована радше за свій вплив у регіоні та матеріальні цінності.

Незважаючи на начебто позитивні спроби залагодження конфліктів та поручившись законодавством СРСР, духовенство РПЦ все-таки виявляло свою справжню сутність, яка попри викриття її злочинів проти УГКЦ продовжувала стояти на своєму і водночас не збиралася повертати культові споруди, зокрема найважливішу – Архикафедральний Собор св. Юрія, які по праву належать греко-католикам.

²⁰⁵ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 436.

²⁰⁶ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 436.

3.2 Погляд на міжконфесійні конфлікти в Галичині з перспективи Церков проукраїнського спрямування

Щойно легалізована Українська Греко-Католицька Церква була не єдиним претендентом на статус проукраїнської Церкви. Адже повертаючись до міжконфесійного конфлікту, варто підкреслити появу нових опонентів греко-католиків, якими були Українська Православна Церква та Українська Автокефальна Православна Церква. Стосовно УПЦ назріває закономірне запитання: це постання нової Української Церкви чи відділення православної громади від «Третього Риму» - РПЦ? Вивчивши це питання детальніше, відповідь очевидна - це лише зміна назви, але з тими самими персонажами, адже «Архієрейський собор РПЦ, що засідав 30-31 січня 1990 року, надав автономію Українському екзархату»²⁰⁷. Цей крок був зроблений, щоб не стримати перехід вірних РПЦ до УГКЦ чи УАПЦ. З їхньої сторони, цей меркантильний крок був оправданим, адже вірні християни шукали альтернативної Церкви, бо були категорично невдоволені «митрополитом Філаретом та окремими архієреями українських єпархій через їх близькість до комуністичних лідерів республіки, неухвагу до національних почуттів українців, невисокий моральний рівень частини ієрархів»²⁰⁸. Цієї ж думки дотримується науковець (представник РПЦ) Николай Митрохин: приходи УПЦ КП и УАПЦ были созданы людьми, чувствующими себе православными, но не желающими (как большинство жителей Западной Украины) ассоциировать себя с Москвой и соответственно «русской» Церковью»²⁰⁹. Тут він говорить вже про УПЦ КП, в перспективі після 1992 року, але суть залишається вірною.

Найоптимальнішим способом, щоб відобразити судження УГКЦ стосовно УАПЦ, буде звернення насамперед до тогочасної періодики. У греко-католицькому часописі знаходимо звернення до своїх вірних: «привітати зусилля братів-православних оформити свою рідну церкву на автокефальній основі

²⁰⁷ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 504.

²⁰⁸ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 505.

²⁰⁹ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 436.

супроти накиненої нашому народові Російської Православної Церкви»²¹⁰. Очевидний висновок, що греко-католики не були вороже наставлені супроти автокефальних братів у вірі, а радше навпаки. Обабіч цього одразу ж вказується на бажання підтримки з сторони опонентів: «Сподіваюся, що так само вірні УАПЦ в екзилі прихильно сприймають змагання українців-католиків відновити у правах насильно ліквідовану Українську Греко-Католицьку Церкву»²¹¹. Звісно, що перспектива цієї співпраці очевидно не матиме екуменічного майбутнього, але це не означає, що її не слід розглядати в принципі. Бо самі «греко-католики спочатку підтримали ідею створення Української автокефальної православної церкви як спорідненої “національної” релігійної організації. Проте з часом побачили в ній альтернативну силу, здатну ослабити позиції греко-католицизму»²¹². Зокрема те, що частина людей з РПЦ радше перейшла до іншої православної Церкви замість того, щоб переходити до начебто «ополяченої» Церкви, адже ще в 90-х думка, що УГКЦ піддана надмірно впливу Ватикану – досить часто звучала від православних опонентів, щоб зупинити відхід вірних до греко-католиків. «Причини протистояння між УГКЦ та УАПЦ митрополит В. Стернюк пояснив тим, що останньої фактично не було. Існувала лише церква В. Липківського з 1917 по 1930 рік, коли її знищили. УАПЦ “не може сьогодні вважатися канонічною [...] не має отієї багатовічної апостольської тривалості”»²¹³. Проте у цій заяві не було стільки неприязні порівняно зі стосунками з РПЦ.

До прикладу, так самі православні описують ставлення до них уніатів: «екстремісти-уніати заявляють, що Православ'я є суто російською вірою, а православні віруючі – окупантами, москалями, яким немає місця в Україні»²¹⁴. Звісно такий відгук про уніатів має свої підстави, описані вище: передача храмів греко-католикам, втрата контролю над вірними із «захоплених» греко-

²¹⁰ Маркусь В. *З приводу відновлення УАПЦ в Україні* // Патріярхат Ч.1 229 (1990), 12.

²¹¹ Маркусь В. *З приводу відновлення УАПЦ в Україні*, 12.

²¹² Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 528.

²¹³ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 528.

²¹⁴ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 519.

католиками земель та багато інших причин, які між іншим стали причиною ліквідації УГКЦ у 1945/6 роках. Звісно християнство вчить все прощати, проте навряд чи це було можливим тоді, коли після понад 40 років гонінь греко-католики отримали довгоочікувану свободу, знову «співпрацювати» з РПЦ, яка знаходиться під владою окупанта. При тому, що співпраця мала б відбуватися за правилами РПЦ, тобто знову опинитися під «опікою» РПЦ, яка УГКЦ не вважала Церквою.

Повертаючись до РПЦ, яка тепер отримала нове-старе ім'я Українська Православна Церква, відтак була умовним третім кутом трикутника «УГКЦ – УАПЦ – УПЦ», та ще й окрім греко-католиків була противником своїх співбратів по вірі православної, адже вважала, «що автокефальний рух [...] використовуючи політичну ситуацію [...] сприяють поширенню розколу по всій Україні, поставивши собі за мету ліквідацію Української Православної Церкви, яка перебуває у канонічній єдності з Московським Патріархом та Вселенським Православ'ям»²¹⁵. Духовенство РПЦ бажало утримати своїх вірних, роблячи наголос на канонічності своєї Церкви через приналежність до Вселенського Православ'я. Проте це був буремний час, коли не лише греко-католики змогли відчутти свободу, але й усі люди УРСР, які перебували за «залізною завісою», яка от-от мала впасти. Тому обираючи Церкву, очевидно робили наголос на націоналістичних почуттях, тобто хотіли належати до відновленої та незалежної від СРСР Української Автокефальної Православної Церкви, а не до Російської Православної з новим ім'ям – УПЦ і зі старою промосковською ієрархією. До прикладу патріотичні проукраїнські політики теж розуміли і знали істинне лице Російської Церкви. В'ячеслав Чорновіл²¹⁶ відкликався про УПЦ, кажучи: «перспективи ця церква в Галичині не має. Гадаю там буде греко-католицька і почасти – автокефальна»²¹⁷. В теперішньому часі, ці слова можна вважати

²¹⁵ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 520.

²¹⁶ В'ячеслав Чорновіл – з ранніх років боровся за права українців, політичний в'язень, український політик, депутат УРСР. На час описаних подій - голова Львівської обласної ради,

²¹⁷ Герасим'юк О. *Ідея єдності для мене абсолютна* // Людина і світ №10 (1990) 10.

фактично пророчими, проте окрім цього також надія покладалася на мирне співіснування УГКЦ і УАПЦ та певну екуменічну співпрацю, якої, на жаль, не сталося. Чорновіл продовжує: «Шкода, що УАПЦ одразу зайняла таку гостру позицію щодо УГКЦ, а двічі шкода, що вони обидві обрали конфронтацію замість зрозумілої релігійної дискусії»²¹⁸. Можливо об'єднавши зусилля можна було б уникнути конфліктів і разом протистояти провладній РПЦ, а не давати людям розчарування у зв'язку з «релігійними війнами» у вищезгаданому конфесійному трикутнику, в якому УПЦ втрачала свої позиції, а УАПЦ навпаки – здобувала. «УАПЦ загалом має майбутнє, вона потроху відроджується і на Сході. А от УПЦ – все ж та сама РПЦ, що взяла іншу назву, але не змінила змісту своєї діяльності»²¹⁹.

Окрім вираженої неприязні до Унійної Церкви, РПЦ була явно схвильована та невдоволена становленням УАПЦ – «Нас не може не турбувати поширення так званої автокефалії, а по суті розколу в Церкві»²²⁰. Подібну полеміку РПЦ відображала у своїй науковій літературі: «Альтернативные православные деноминации – УПЦ КП и УАПЦ, - взывая к национальным чувствам православных украинцев и нередко опираясь на поддержку властей, небезуспешно пропагандируют идею о необходимости образования самостоятельной – поместной Церкви»²²¹. Очевидно, що тут є дециця правди, адже проукраїнська влада радше підтримувала «свою» Церкву на противагу «московській». Тому після ознайомлення з релігійною ситуацією в Україні верхівкою РПЦ було прийнято рішення, спрямоване на збереження своїх позицій в УРСР, і визнано, що «єдино вірних шлях – надання самостійності УПЦ»²²². Але тут очевидно, що в підтексті про жодну самостійність не могло бути й мови, про що явно буде засвідчено у 1992 році у зв'язку із усіма перипетіями навколо митрополита Філарета та його відходу від РПЦ. «Митрополит Филарет

²¹⁸ Герасим'юк О. *Ідея єдності для мене абсолютна*, 10.

²¹⁹ Герасим'юк О. *Ідея єдності для мене абсолютна*, 10.

²²⁰ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 521.

²²¹ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 483.

²²² Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 521.

(Денисенко), об'явивши в 1992 г. о ее преобразовании в полностью самостоятельную организацию»²²³. Варто лише відмітити, що це утворення у науковій літературі РПЦ навіть не названо Церквою. Також, саме це було також великим викликом для РПЦ, адже свідчило про певне припинення її значного впливу на території України, зокрема «может спровоцировать уход в его состав многих приходов Центральной и Западной Украины»²²⁴. В принципі так і сталося, через що також тривають конфлікти досі, і не даремно, адже «по суммарному количеству православных приходов Украина является самым большим православным государством мира»²²⁵.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що станом на час описаних подій у Західній УРСР діє три окремі конфесії: Українська Греко-Католицька Церква, Українська Автокефальна Православна Церква та Українська Православна Церква (УПЦ). Незважаючи на те що перші дві лише відроджені, але на них люди покладають більші надії, ніж на видозмінену РПЦ. Проте помилково вважати, що у цьому протистоянні дві Церкви разом на противагу УПЦ (МП). У цій ситуації кожна Церква намагається укріпити власні позиції, і про жодну конфесійну коаліцію єдиної Української Церкви немає мови, навіть відкинувши УПЦ. До прикладу: «провід УАПЦ [...] переконані, як бачимо, що Унія розбила єдність українського народу і що вона є перешкодою на шляху до “Всеукраїнського Великодня”»²²⁶. Але не можна судити про всю Церкву через той чи інший конфлікт, який міг бути спричинений лише декількома людьми, і перекручувати факти, як робила РПЦ в своїх заявах «про захоплення храмів уніатами». До прикладу, серед тодішньої інтелігенції думки розділялися, але більшість були за Католицьку Церкву. Д. Дорошенко писав: «Є люди, котрі кажуть, що Православна Церква мовляв, по самій природі не може відігравати роль творчого, конструктивного чинника в українському державному

²²³ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 486.

²²⁴ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 475.

²²⁵ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 482.

²²⁶ Максимович В. *Чи Українська Католицька Церква шкідлива для України?* // Патріярхат Ч. 5 233 (1990), 14.

будівництві»²²⁷. Але не потрібно применшувати значення православ'я, адже ця думка ймовірно викладена з точки зору на вже згадану православну, промосковську єрархію, яка в жодному разі не могла допустити та ще й сприяти державотворчим процесам у «братньому» народі, над яким хотіла завжди панувати. Тому в контексті цієї справи варто приймати зауваги до Православної Церкви як до збору вірних на чолі з «КГБістами в рясах», а не як на Православній вірі загалом. Адже і самі греко-католики є православними у єдності з Римським Престолом. І в цьому люди бачили велику надію, яка мала покрити те, що було негативним, а саме так зване «ополячення» та нав'язування латинських практик. До прикладу, професор Українського Технічно – Господарського Інституту Іван Майстренка твердив: «Коли б українська Церква не була католицькою, то була б українська держава»²²⁸. Також варто взяти до уваги погляд канцлера УГКЦ о.Івана Дацька, який «наголосив на тому, що реальний діалог стане можливим, коли зміняться певні ієрархи [...] А до повного євхаристійного єднання ми зможемо дійти тоді, коли станемо на платформі християнства часів св. Володимира Великого. [...] На чолі з одним Патріархом Києво-Галицьким і всієї України-Руси»²²⁹.

У контексті міжконфесійних конфліктів, повертаючись до УПЦ (МП) видно, що вона зайняла звичну для православних позицію «ніхто крім нас», тобто лише ми ортодоксальні. В одному з послань мова йде про єпископат УПЦ, який «занепокоєний безперервним насильством греко-католиків та автокефалістів щодо православних віруючих»²³⁰. Явно видно, коли верхівка УПЦ (МП) вдає з себе беззахисних овець та водночас наголошує на свої правелності і готовності до єдності: «Наша Українська Православна Церква відкрита до тих, хто прагне канонічної єдності Православ'я в Україні»²³¹. Беручи до уваги діяльність цієї Церкви, можна виправдано засумніватися у щирості цих слів.

²²⁷ Максимович В. *Чи Українська Католицька Церква шкідлива для України?*, 14.

²²⁸ Максимович В. *Чи Українська Католицька Церква шкідлива для України?*, 14.

²²⁹ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 529.

²³⁰ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 530.

²³¹ Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 530.

Звісно ці конфлікти тривожили Верховну Раду України, проте очевидно не з конфесійної точки зору, а з політичної. Тобто без різниці, хто вийде правим, головне, щоб був мир та спокій. У зверненні зазначалося, «що не можна допустити розпалювання ворожнечі на релігійній основі і закликала віруючих, духовенство, архієреїв УПЦ, УАПЦ, УГКЦ “докласти всіх зусиль для припинення протистояння [...] в ім’я єдиного Бога. Збудувавши нову Україну ми допоможемо і вірі Христовій”»²³². З цього можемо зробити висновок, що влада займала свою належну позицію – не підтримувати нікого конкретного, лише підтримувати мирне врегулювання конфлікту.

Повертаючись до Української Греко-Католицької Церкви, слід розглянути її позицію детальніше, проте не із зовнішньої сторони, де все в порядку, а з сторони духовенства, де також були конфлікти і не все було ідеально, тому що коли у зовнішніх конфліктах духовенство старалось триматися разом, але у внутрішньому житті Церкви справи йшли не так добре. Через конфлікти, спричинені через «навернення» священників з РПЦ, коли з одної сторони, це добре, бо покривався брак священників, але з другої – несправедливо стосовно підпільного духовенства, яке терпіло утиски на фоні відносно комфортного життя тих, що перейшли на православ’я. Зокрема ці внутрішні конфлікти у середині греко-католицького духовенства пішли не на користь загальному іміджу УГКЦ. Очевидно, що після них у народі побутувала думка, що УГКЦ теж не була ідеальною Церквою, і тому дехто почав вважати, що УАПЦ буде кращим варіантом. А в тому контексті УПЦ (МП) мала найслабші позиції через свої промосковські нахили.

На жаль, є ще одна дуже важлива причина, чому УАПЦ видається найкращим вибором для декотрих лівів’ян. Відомим є те, що дехто з наших греко-католицьких проповідників допустився, в пориві моменту до неfortunних вислові про те, що, мовляв в новоосвободженій УКЦеркві не буде місця для тих, які служили під московською патріархією²³³.

²³² Пащенко. *Греко-католики в Україні*, 529.

²³³ Чировський о.А. *Відродження УАПЦ і Католицька Галичина* // Патріярхат ч.2 230 (лютий 1990), 10.

А в свої суті УПЦ (МП) нічим не відрізнялася від РПЦ – єрархічна структура залишилася тією самою, а самостійність від Російського Патріарха була лише умовною. Натомість УАПЦ хоч і виступала опонентом РПЦ, яка вважала її «розкольником», однак це не означало, що вона стала у коаліції з УГКЦ. Адже з іншої сторони «немає де правди діти, що укр-католикам тяжко зрозуміти, як то їхні святині перебирають члени УАПЦ»²³⁴. Очевидно, що зі сторони УПЦ (МП) всі були винними, УГКЦ в окупації храмів, а УАПЦ за розкол православної громади. Для фактичного підсумку варто до статистичних даних, перших років активної діяльності на розбудову «проукраїнських» Церков. Станом на січень 1991 року в Україні було зареєстровано 5031 громада УПЦ (МП), 952 громади УАПЦ та 1809 громад УГКЦ²³⁵. Тобто, навіть якщо сумувати кількість УГКЦ та УАПЦ, то набереться близько половини загальної кількості УПЦ. Проте УГКЦ не збавляла темпу у розвитку своїх структур і протягом наступних двох років збільшила кількість громад майже на тисячу - 2759²³⁶. Незважаючи на сухі цифри статистики, на фоні конфесійних конфліктів великим недоліком став поділ серед вірних. Влада тут виступала за інтереси громадян, а отже за мирне врегулювання конфлікту.

3.3 Позиція центральної та місцевої влади у регулюванні «міжконфесійних конфліктів»

Досліджуючи релігійні конфлікти кінця 80-х – початку 90-х років, які виникли через легалізацію проукраїнської Греко-Католицької Церкви, стає очевидно, що з боку центральної влади СРСР боротьба проти уніатів продовжувалася, але у новому форматі – тотальної підтримки своєї РПЦ. Але думки народних рухів одностайними стосовно РПЦ чи Унійної Церкви не були. Цікавим фактом є одне з уявлень про місію РПЦ від одного з громадський рухів Радянського Союзу. Згідно з ним РПЦ є «тією єдиною силою, що здатна повернути Росії лик Святої

²³⁴ Бутринський о.М. *Довкруги легалізації УКЦеркви*, 6.

²³⁵ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 485.

²³⁶ Там само, 485.

Русі»²³⁷. Тут можемо спостерігати зародки «Руского міра», коли присвоюється чужа історія і будується певна ідеологія. Натомість рух «Церква й перебудова», був більш християнський, бо не перекручував історичні факти, а напрочуд правдиво говорив, що потрібно «виправити помилки минулого, сприяти якомога більш швидкій легалізації Української греко-католицької церкви й встановленню з нею братерських відносин»²³⁸. Але головною у сфері впливу на УГКЦ була влада СРСР, яка потурає своїй «ручній» Церкві.

До прикладу, за два роки від початку посиленої боротьби за права греко-католиків радянська влада вдавалася до різних методів, «одним з них було масове відкриття у західній Україні раніше не діючих церков і дозвіл на реєстрацію громад Російської Православної Церкви»²³⁹. А це – підкреслю – відбувалося у 88-89-х роках, тобто до надання дозволу на реєстрацію. «Таким чином [...] на Львівщині були зареєстровані 750 православних громад»²⁴⁰. Тобто настільки значна кількість храмів була передана православним за такий короткий період часу, щоб у греко-католиків було менше шансів їх отримати. Тому очевидно, що це був «один з методів боротьби»²⁴¹ – боротьби саме за культові споруди, «відповідно коли люди хотіли реєструвати громади греко-католицькі [...] не було церков, храмів, і почалися великі конфлікти»²⁴². Тому очевидно у розпалі конфліктів «Рада у справах релігій при Раді міністрів УРСР опублікувала заяву, в якій засудила протиправні дії греко-католиків»²⁴³. Тут же влада говорить, що «держава не має права втручатися в церковні справи»²⁴⁴. Це й ж посил був спрямований як оправдання у відмові задовольнити прохання уніатів стосовно питання недійсності собору 1946 року та повернення храмів. Проте через масштаб релігійного конфлікту навколо культових споруд, та часті домагання від

²³⁷ Єленський. *Релігія після комунізму*, 79.

²³⁸ Єленський. *Релігія після комунізму*, 80.

²³⁹ Живе Телебачення, *Володимир Стернюк: служіння в підпіллі*

²⁴⁰ Живе Телебачення, *Володимир Стернюк: служіння в підпіллі*

²⁴¹ Живе Телебачення, *Володимир Стернюк: служіння в підпіллі*

²⁴² Живе Телебачення, *Володимир Стернюк: служіння в підпіллі*

²⁴³ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 92.

²⁴⁴ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 92.

православної сторони, влада Радянського союзу більше не могла стояти осторонь конфлікту. Тому «у зв'язку з конфліктами, які виникають між віруючими різних конфесій, головне завдання КДБ [...] не допустити можливих сутичок на релігійному ґрунті»²⁴⁵. Це завдання стало наслідком донесення до влади СРСР фактів перебирання храмів з явним перебільшенням ситуації від КДБ УРСР.

Прихильники унії, підбурювані екстремістськими елементами, самоправно захопили понад 120 православних культових споруд [...], захоплення церков нерідко супроводиться шантажем, погрозами, фізичним насильством над священиками і парафіянами РПЦ. Конфлікти [...] нерідко закінчуються трагічно [...] Значну вину за нагнітання релігійної обстановки [...] Комітет державної безпеки поклав на лідерів Комітету захисту УГКЦ²⁴⁶.

Хоча у радянської влади до конфліктів навколо храмів було двоєке ставлення, проте навіть «далеким від віри партійно-радянським органам чомусь дуже залежало, у якій церкві молитимуться віруючі України. Якщо у церкві РПЦ – добре, в інших – викликало настороженість і підозри»²⁴⁷. Однак все ж було зроблено поступку для греко-католиків – а саме видача заяви про дозвіл на реєстрацію парафій. Проте варто підкреслити, що «заява ще не законодавчий акт, а тільки звичайнісінька собі обіцянка, яка появилася у пресі вимушено, щоб заспокоїти настирливих греко-католиків»²⁴⁸.

Тут ми бачимо істинну причину діяльності греко-католиків, яка часом не вписувалась в рамки радянських законів, проте цілком вписувалася у рамки закону справедливості. Проте очевидно, якщо мова не йде про відверту агресію, яка часом мала місце, проте вона не мала такого масштабу, про який говорила православна сторона. Відповідно і вищезгадана заява не принесла очікуваного миру у конфліктах. Зокрема тому, що «з часу Заяви минуло півроку, але жоден храм на Львівщині не був зареєстрований, незважаючи на те, що на реєстрацію було подано сотні заяв двадцятко»²⁴⁹.

Підводячи підсумок, варто виділити основні моменти щодо ставлення духовенства РПЦ та влади СРСР до УГКЦ. Духовенство РПЦ залишалося

²⁴⁵ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 91.

²⁴⁶ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 90-91.

²⁴⁷ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 93.

²⁴⁸ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 93.

²⁴⁹ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 94.

закам'янілим до справедливості. Воно так і не наважилося визнати своєї вини стосовно унійної Церкви, поруч з владою союзу у 1946-му забирало храми у греко-католиків, а тепер всіляко їх осуджувало за їхнє бажання відновити справедливість. Тим паче, виявило свою істину суть, коли перед делегацією Ватикану показувало себе з найкращої сторони, а уніатів продовжувало поливати брудом, зокрема в лиці своїх вірних та влади Радянського союзу. Сама ж влада була занепокоїна цими конфліктами, проте її рішення в переважній більшості були спрямовані не на справедливе вирішення конфлікту, а на задоволення інтересів вигіднішої їм Російської Православної Церкви.

Незабаром через фактичний розпад СРСР ситуація дещо змінюється уже на державному рівні. Коли мова йшла про контекст українських Церков і політики, РПЦ відштовхуючись уже від половини 1991 року, представляють думку вже української центральної влади у Києві.

Радикальная попытка разрешить это противоречие была предпринята сразу после обретения независимости. Руководство Украины нашло поддержку идее образования независимой Церкви в лице тогдашнего главы УПЦ – митрополита Филарета (Денисенко). [...] С 1992 г. идея объединить четыре существующие православные конфессии (включая греко-католиков) в единую национальную Церковь не оставляет украинских политиков. Однако их слабое понимание сути религиозного сознания, а также неспособность глав конфессий договориться между собою мешают объединиться [...] УАПЦ и УПЦ КП. УПЦ МП вовсе не хочет разговаривать с раскольниками, пока те не принесут покаяние, и весьма враждебно относится к УГКЦ²⁵⁰.

Очевидно, що у цьому контексті не можливо не погодитися з Митрохином, адже світська влада бачить ситуацію з іншої сторони, і їй важко зрозуміти чому заради спільного блага і спокою конфесії не можна просто так об'єднати у коаліцію, як політичні партії. Звісно, крім питань догматичних, були і чисто прагматичні і людські моменти, проте очевидно, що це було не можливим. Також, коли мова йде про найвищу владу в Україні, важливим аспектом є те, що на відміну від північно-східного сусіда «президент Украины обладает меньшей властью [...] а большие значение имеет парламент, уравновешивающий исполнительную власть»²⁵¹. Тобто тут немає «царя-батюшки», який як сказав так і має бути, тому

²⁵⁰ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 491.

²⁵¹ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 491.

очевидно це також не на користь УПЦ МП. Зокрема, тому що «президент старается уделять равное внимание двум крупнейшим православным Церквям – УПЦ МП и УПЦ КП»²⁵². Тут приходиться перше важливе усвідомлення, що інші конфесії лише для РПЦ є розкольникими, а на державному Українському рівні вони нормально сприймаються, і навіть підтримуються. «В парламенте находятся большие группы сторонников той и другой Церкви, а также лоббисты УГКЦ и протестантов»²⁵³. Поступово наближаємося до одного з ключових питань, а саме розподілу культових споруд, і стає очевидно, що влада має безпосередній вплив на це, що стає ще одним із факторів, який зупиняє домінування московської Церкви на території України. «Центральные власти не финансируют религиозные организации, однако восстанавливают, а затем передают основным Церквям храмы, которые являются памятниками архитектуры»²⁵⁴. Це також надважливо, адже саме навколо найбільших святинь точилися тривалі баталії та перипетії для визначення нового власника, чи б пак користувача цієї споруди.

Плавню переходячи до значення місцевої влади, варто підкреслити, що вона на місцях мала локально куди більший вплив на події, ніж центральна влада загалом на цілу Україну. А оскільки склад місцевої влади на Галичині зазвичай був з місцевого населення з проукраїнськими поглядами, то очевидно у промосковської Церкви тут були не найкращі перспективи. Це було очевидно, ще у кінці 80-х років, «тому компартійна верхівка і місцеві чиновники боялися зазнати відчутної ідеологічної поразки у боротьбі не лише з релігійним рухом за відродження УГКЦ, але й від опонентів з національно-демократичного табору»²⁵⁵. Не дивно, що саме на цьому особливий наголос ставить науковець з РПЦ: «Региональные власти проводят самостоятельную политику в отношении конфессий, ориентируясь в первую очередь на такой показатель, как количество

²⁵² Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 491

²⁵³ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 491.

²⁵⁴ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 492.

²⁵⁵ Бублик Т. *Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії» (1988-1989 рр.)*.

общин соответствующей Церкви в их областях»²⁵⁶. Очевидно, тут на користь православних діє запас у декілька років у другій половині 80-х років, коли греко-католики перебували поза законом, то для них штучно створювалися громади там, де їх раніше не було, і очевидно, які в перспективі мали бути греко-католицькими. Проте, їм цього виявилось недостатньо, тому вкотре відзначається насильницьке відбирання храмів. «В частности, весьма часты случаи грубого противодействия нежелательным конфессиям и Церквям, пусть они открыто действуют и даже преобладают в других регионах страны»²⁵⁷. Проте, певна об'єктивність таки присутня і вона відображає конфесійну карту території України:

В юго-восточном регионе власти выступают в защиту интересов УПЦ МП, и там ее сторонники могут позволить себе даже насильственные действия против своих оппонентов. В Центральной Украине такое себе представить уже не возможно, а в Западной Украине верующие УПЦ МП ощущают себя дискриминируемым меньшинством²⁵⁸.

Детальніший аналіз локального конфлікту на Галичині з перспективи місцевої влади, варто почати з відправної точки 1990 року. Свою думку приводу провалу роботи комісії висловили політичні діячі та вірні УГКЦ. «Депутат УРСР Ірина Калинець [...] визнала роботу комісії незаконною, тому що вона “керується головним чином вказівками з Москви, покірною волі Московського патріархату”»²⁵⁹. Залишався солідарним і висловив свою думку «голова Комітету захисту УГКЦ Іван Гель:

Ми невдоволені, - сказав він, - не тільки результатами, а й самим процесом переговорів, які проводилися в нерівних умовах, під тиском Російської православної церкви і її Українського екзархату. Російська православна церква ставить вимогу несправедливу: повернення тільки тих храмів, які перейшли в лоно Української греко-католицької церкви з добровільної згоди громади і священника. [...] Нас ображають, називаючи католиками східного обряду. Ми ж – Українська Греко-Католицька Церква – помісна частина Вселенської Апостольської Церкви²⁶⁰.

²⁵⁶ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 492.

²⁵⁷ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 492.

²⁵⁸ Митрохин. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, 492.

²⁵⁹ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 98.

²⁶⁰ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 98-99.

Надзвичайно приємним є те, що УГКЦ має таку підтримку серед своїх вірних, які готові на все заради своєї Церкви, маючи відвагу боротися до кінця за відновлення історичної справедливості. До прикладу, Ігор Калинець, який був головою комісії у справах культури ЛОДА, категорично відкидав несправедливі пропозиції щодо поділу храмів на користь більшої конфесії. «Його пропозиція була: єдиний на село храм повинен належати греко-католикам, а представники інших конфесій можуть його лише використовувати»²⁶¹. Це був звісно ж не ідеальний варіант, але греко-католики були готовими до компромісів – на відміну від православної сторони. Ще кращу стосовно історичної справедливості пропонував схему, депутат Степан Хмара, який «наполягав на пріоритеті греко-католицьких конфесій на Львівщині. Були пропозиції, щоб при конфліктній ситуації храм передавали тим, хто був його власником до 1946 року або хто його збудував»²⁶². Проте окрім справедливості, депутати виявляли і второпність. «В'ячеслав Чорновіл та Іван Гель відкидали такі варіанти, які, на їх думку не гаситимуть конфліктів, а провокуватимуть їх»²⁶³. Проте депутати ЛОДА на відміну від духовенства, не гаючи часу, на одному з найближчих засідань змогли дійти згоди і прийняти низку важливих рішень²⁶⁴, які б могли регулювати наростаючі міжконфесійні конфлікти за майно. Тому фактом залишається те, що незважаючи на фіаско Чотиристоронньої комісії, вирішення міжконфесійного конфлікту зрушило з місця.

Компетентність влади зокрема розцінюється на основі діяльності у тих чи інших моментах. Міжконфесійні конфлікти явно вийшли за межі церковної юрисдикції, тому місцева влада Львова не могла стояти осторонь і після першого значного переліку рішень видає ще одну ухвалу²⁶⁵, яка доповнює і розширює спектр попередньої та спрямовується на припинення напружених стосунків серед християн різних конфесій Львова. У цьому документі від ради народних

²⁶¹ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 101.

²⁶² Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 101.

²⁶³ Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква*, 102.

²⁶⁴ Див. додаток №6.

²⁶⁵ Див. додаток №7.

депутатів чітко відображена нейтральна позиція влади, адже мета – забезпечити спокій серед народу. Можновладці наголошують на мирному поладженні конфлікту насамперед через визначення своєї конфесійної приналежності та визначенні представників, якої конфесії є більше кількісно, отже і тим передати храм. Також є пропозиції щодо спільного користування культовими спорудами у місцях, де це можна зорганізувати локально серед громади. Важливим пунктом у цій ухвалі виступає залучення міліції до реалізації цих постанов. Оскільки «обласна держадміністрація є комунальним власником культових будівель і майна, яке в них знаходиться, а їх передача здійснюється лише згідно із її розпорядженнями з врахуванням інтересів релігійних громад всіх конфесій, які діють у області»²⁶⁶. Очевидно, що чисельність громади, яка претендує на храм було надважливим питанням, адже більшій громаді передавалася у власність культова споруда, яка до того була надбанням міста. Натомість за умови почергового служіння храм залишався комунальною власністю, а отже представники жодної конфесії не могли його вважати своїм по праву.

3.4 Локальні конфлікти та їх вирішення на прикладі культових споруд Галичини

Для присвоєння оцінки діяльності місцевої влади на цьому етапі варто вдатися до документально потверджених статистичних даних. «Упродовж 1991-92 рр. передано у власність 1023 сакральні споруди, з них 724 – УГКЦ, 203 – УАПЦ, 37 – УПЦ, 51 – РКЦ. У безоплатне користування передано 301 культову будівлю, а саме – 238 – УГКЦ, 33 – УАПЦ, 11 – УПЦ та 18 – РКЦ»²⁶⁷. Тобто, можна відзначити певні справедливі рішення, адже все-таки проукраїнські Церкви займають чільні місця на Галичині. І серед них більшість культових споруд було передано саме незаконно переслідуваним, однак їхнім законним власникам – греко-католикам. Варто зазначити, що серед місцевої влади та управлінців різних

²⁶⁶ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 26.

²⁶⁷ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 26.

громадських структур було достатньо прихильників УГКЦ, які виступали за справедливі рішення, зокрема ще на початку змагань за культові споруди та церковне майно. До прикладу, о. Себастьян Дмитрух у своєму інтерв'ю згадує директора «Шевченківського Гаю» - Бориса Рибак, який після Хресного ходу на Чернечу гору у гаю 25 березня 1990 року, сказав: «Приходьте, беріть свою церкву і моліться»²⁶⁸. Стосовно потвердження справедливості цього рішення варто пригадати, що це майно купив саме «Митрополит Шептицький у 1923 році цю всю посілість, 50 гектарів землі»²⁶⁹. Також спостерігаємо наслідки розмов, які лунали ще з часів Чотиристоронньої комісії, адже таки встановлено почергове служіння різних конфесій в одному храмі. «Понад 180 сакральних споруд рекомендовано використовувати рівно і почергово релігійним громадам, претендентам на один діючий храм, що є в населеному пункті»²⁷⁰. Для ретельнішого відображення тогочасних подій з розподілу храмів варто розглянути приклад, як громада визначалася зі своєю приналежністю до конкретної конфесії. Греко-католицький священник Кость Панас згадує, про досвід спілкування з жителями Новояричева:

запросили мене відкрити в них церкву, яка 30 років вже була закрита. Після зборів, які відбулися ще в читальні, я їм майже 2 години розказував про історію нашої Церкви і, здається, переконав одногосно цілу громаду на чолі із головою сільської ради, і всі вирішили, що... у всякому разі не було жодного протесту, що церква є українська католицька, була і є, і такою має бути²⁷¹

Очевидно, що незважаючи на значну кількість організованих православних громад (РПЦ) напередодні легалізації УГКЦ, вони все одно охопили не усі закриті храми. Живим прикладом є громада Новояричева, де о. Панас фактично заснував громаду своєї конфесії. Проте це не означає, що все обійшлося без проблем, бо хоч саме там православних не було, але вони були у сусідньому Ременові.

Крім того, різні довколишні елементи не могли з тим миритися, особливо, коли я взяв участь в мітингу на відкритті пам'ятника в сусідньому селі в Ременові, то вони почали

²⁶⁸ Дмитрух о.С. Інтерв'ю від 12.12.2012 / інтерв'юер Л. Губич // АПЦ, спр. П-1-1-69.

²⁶⁹ Дмитрух о.С. Інтерв'ю від 12.12.2012, 9.

²⁷⁰ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 26.

²⁷¹ Панас о.К. Інтерв'ю від 18.12.1993 / інтерв'юер І. Козловський // АПЦ, спр П-1-1-453.

погрожувати вірним і мені розправою, почали закидати, що я не мав права вести маніфестацію, ніби навіть не без дозволу єпископа, а без дозволу Синоду єпископів. На що я відповів, що, звичайно, ще треба було підпису секретаря райкому. І, таким чином, вести брутальну пропаганду проти мене. Але це було лише результатом того, що навіть в Ременові в той час половина села проголосила, організувала в себе католицьку громаду²⁷²

Звісно, це не перший випадок, коли «радянські» методи боротьби з опонентами приносять поразку проросійській Церкві. Адже частина вірних Ременова, відкривши істинне лице РПЦ, обирають УГКЦ. Відповідно громада поділена і, мабуть, в подальшому саме її стосувалися правила про спільне використання культової споруди. Важливо, що УГКЦ вже діє законно, адже це події 1990 року. Також священник згадує про перші локальні збори влади та представників духовенства, які показують, що рішення влади також сприймалися не одразу:

Коли перший раз було зібрання всіх священників владою в травні 1990 року, на цьому зібранні я був з представників Української греко-католицької церкви лише один, хоч громад вже було понад 30. Всі священники або не сміли явитися, або не хотіли, а православних було, які проголосили в себе автокефалію, переважно, було понад 20-ть. Справа йшла про те, щоби виконувати розпорядження Львівської обласної ради про почергове користування в тих храмах, а таких було майже більшість, де є 2 конфесії²⁷³

Спостерігаємо за першими «мігруваннями» православних між конфесіями. Але куди важливішим є їхній аргумент не на користь спільного використання храму:

Отже, там намагання представників влади розбивалися про фальшиве тлумачення священників недавніх РПЦ, які казали, що це протирічить канонам церковним. Ну, я розвінчав ці їх фальшиві тлумачення, сказав, що католицька церква завжди йшла на згоду, чи то в місцях Палестини і в Святих місцях, де Ісус Христос жив, народився, помер і воскрес, чи то навіть в інших католицьких храмах, і навіть протестанти тримаються такої думки, що можна віддавати іншим конфесіям свої храми. І таким чином, я казав, що лише московські і польські шовіністи протидіють, але це не є на основі церковних законів, на основі чисто шовіністичних, людиноненависницьких тенденцій. І це, значить, на таку заяву не мали що противники відповісти, це викликало тріумф як влади, так тих вірних, які добивалися такої справедливості і визнавали це рішення влади справедливим і підтримували її, так як це їм було найбільше потрібне, щоби мати можливість виявляти свою легалізацію і демонструвати поворот до віри своїх батьків²⁷⁴.

Очевидно, що така щира поведінка представників УГКЦ спонукали вірних християн приставати на їхню сторону, на противагу обурливій поведінці

²⁷² Панас о.К. Інтерв'ю від 18.12.1993, 32.

²⁷³ Панас о. К. Інтерв'ю від 18.12.1993, 32.

²⁷⁴ Панас о. К. Інтерв'ю від 18.12.1993, 32.

православних, які намагалися вхопитися за останній шанс зберегти свою кількісну перевагу в області і відповідно одноосібно володіти культовими спорудами. Натомість греко-католики, яким згідно історичної справедливості належало майже все, були готовими йти на зустріч.

Також яскравим та незвичним прикладом локального міжконфесійного конфлікту служить боротьба за храм Різдва Пресвятої Богородиці у Самборі. «11 травня 1990 року перша установча сесія Самбірської міської Ради [...] ухвалила церквою Різдва Пресвятої Богородиці користуватися почергово обом громадам»²⁷⁵. Начебто адекватне мирне рішення – «нічия», проте йому не так просто увійти в дію через те, що «православна конфесія вже три роки стереже церкву. Не поступиться ні на крок»²⁷⁶. Оскільки попереднє рішення через протидію православних не було реалізоване, то вирішення питання взяв на себе львівський облвиконком: «звільнити храм [...] “від посторонніх, опломбувати і взяти під охорону до остаточного рішення облвиконкому”»²⁷⁷. Тобто через непоступність православних дійшло до такого. Ба більше, саме православна сторона описує захоплення храму, коли вони у ньому перебували: «під двері церкви було закладено вибухівку. Коли їх усе-таки не вдалося вибити, тягли тросом, зачепленим за КамАЗ. Увірвавшись всередину, люди в масках почали викручувати руки і бити тих, хто знаходився в Церкві»²⁷⁸. Такий розвиток подій виглядає як фантастика, проте для надання об’єктивної оцінки варто вислухати свідчення міліції: «“Нам чинили опір” – це запевнення іншої сторони. Відбивалися миряни камінням, пляшками із запальною рідиною, запальними пристроями. Про це свідчить міська міліція»²⁷⁹. Авторка статті наголошує, що конфлікт продовжувався ще тривалий час і сторони конфлікту продовжували висувати звинувачення одні одним. Питання, чи силовики виконували рішення влади – у статті відкрите, адже православна сторона «запевняє, що серед змовців

²⁷⁵ Лавренюк Н. *Б’ються у церкві забувши про Бога* // Молода Галичина №115 (24 вересня 1991), 1.

²⁷⁶ Лавренюк Н. *Б’ються у церкві забувши про Бога*, 1.

²⁷⁷ Лавренюк Н. *Б’ються у церкві забувши про Бога*, 1.

²⁷⁸ Лавренюк Н. *Б’ються у церкві забувши про Бога*, 1.

²⁷⁹ Лавренюк Н. *Б’ються у церкві забувши про Бога*, 1.

упізнавала своїх сусідів – греко-католиків, називали навіть імена»²⁸⁰. Опоненти дотримуються думки, «що кожен другий православний священник – це явний або таємний агент КДБ»²⁸¹. На жаль, у статті не розкрита кінцева правда про події, але очевидно, що це не поодинокий випадок такої боротьби, коли так і не знайшли винних.

Станом на весну 1993 року «у Львівській області діє 2353 релігійні організації [...] Українська греко-католицька церква має 1338, Українська автокефальна православна церква – 624, Українська православна церква – 138, Українська православна церква київського патріархату – 4, Римсько-католицька церква в Україні 103»²⁸². Тобто, з плином часу можна твердити, що відродження УГКЦ триває, а промосковська Церква продовжує втрачати свої позиції на Львівщині. Спільне користування храмами також відзначилося певними корективами: «В області передано [...] 157 споруд, з яких фактично використовується почергово 59 храмів»²⁸³. Міжконфесійні конфлікти також продовжують тривати на досить високому рівні. «У 278 населених пунктах області громади продовжують конфліктувати між собою за право володіння храмом»²⁸⁴.

Варто зазначити, що за числовою статистикою, поданою вище, стоїть багато людей, храмів, духовенства, мирян, політиків та навіть суддів. Були ситуації, коли громада хотіла перейти наприклад до Греко-Католицької Церкви, а їхній теперішній священник був православним служителем. Якщо село було конфесійно не поділене, то влада забезпечувала прохання людей, а священник – якщо бажав залишитися із своєю паствою – йшов до греко-католицької єрархії з проханням прийняти його до своєї Церкви. Або ж якщо священник був закоренілим борцем за істинне, зазвичай московське православ'я, то підбурював частину громади, і пізніше поступали заяви до суду стосовно передачі чи поділу

²⁸⁰ Лавренюк Н. *Б'ються у церкві забувши про Бога*, 3.

²⁸¹ Лавренюк Н. *Б'ються у церкві забувши про Бога*, 3.

²⁸² Боруцький. *Держава, церква, людина*, 29.

²⁸³ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 29.

²⁸⁴ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 29.

храму. «В основному обласним судом розглядалися справи за скаргами релігійних громад на рішення державного органу про передачу культової споруди в безоплатне користування одній з громад. Таких скарг поступило 216»²⁸⁵. Скільки б домовленостей не було, все одно «при розгляді справ в основному виникали труднощі з визначенням критеріїв, які повинна була враховувати держадміністрація при прийнятті рішення про передачу в користування єдиної в населеному пункті діючої культової споруди при наявності двох і більше громад»²⁸⁶. Очевидно, кожна з громад хотіла, щоб рішення суду було на її користь, але зазвичай воно було компромісним, адже головним завданням влади було забезпечення спокої в області через припинення міжконфесійних конфліктів. «Як правило, державний орган виходив з того, що конфлікт можна ліквідувати лише шляхом передачі культової споруди в почергове користування декільком громадам, враховуючи вимоги ст. 17 Закону «Про свободу совісті та релігійні організації»»²⁸⁷.

Для наочного прикладу цих потуг влади та суддів, варто розглянути конкретні приклади:

Рішенням судової колегії в цивільних справах Львівського обласного суду від 17 серпня 1992 р. громаді УАПЦ с. Стронятин Жовківського району відмовлено в задоволенні скарги на рішення обласної держадміністрації про передачу храму Воздвиження Чесного Хреста в користування громаді УГКЦ, оскільки громада не погодилася на почергове користування храмом без поважних причин, чинила перешкоди в користуванні культовою спорудою громаді УГКЦ, яка погоджувалася на почергове використання храмом, відмовилася від підписаної заяви-згоди на спільне використання храму²⁸⁸.

Як бачимо на прикладі локального конфлікту стосовно конкретного храму, коли одна із сторін не бажає виконувати загальноприйняті вимоги в надії отримати все – вона залишається з нічим. Натомість у цій ситуації греко-католики показали себе з найкращої сторони, зокрема через це, що виконували покладені на них умови стосовно користування храмом. Таке явище було не поодиноким, «аналогічне рішення постановлено при розгляді скарг громад УАПЦ с. Малехів

²⁸⁵ Боруцький. *Держава, церква*, 31.

²⁸⁶ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 33.

²⁸⁷ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 33.

²⁸⁸ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 33.

Жовківського району і с. Слехині Старосамбірського району, які теж безпідставно відмовилися від пропозиції держадміністрації про почергове і рівне використання єдиної в населеному пункті культової споруди»²⁸⁹. Як і у попередньому прикладі, тут potwierдження справедливості вироку було через судову колегію після належної перевірки. І було погоджено, «що безмотивна відмова однієї з громад від спільного використання культової споруди може бути підставою для позбавлення цієї громади права на користування культовою спорудою»²⁹⁰.

Очевидно, що коли рішення обласного суду не влаштувало одну з сторін, то подавалася апеляція до вищої інстанції. Є й інший приклад, коли саме греко-католицька сторона начебто була винна, проте це не було остаточно доведено.

Судова колегія в цивільних справах Верховного суду України ухвалою від 20 січня 1993 р. скасувала рішення обласного суду від 4 грудня 1992 р., яким відмовлено громаді УАПЦ с. Верхня Стинава Стрийського району у задоволенні скарги на рішення державного органу про передачу хваму св. Миколая громаді УГКЦ. При тому в ухвалі вказано, що суд не звернув увагу на те, що багаточисельна громада залишилась без храму лише з підстав відмови від почергового Богослужіння, хоча не перевірено причини такої відмови, а саме створення конфліктів громадою УГКЦ, відсутністю в радіусі 15 км інших культових споруд, які б належали громаді УАПЦ²⁹¹.

У контексті цього досвіду, у вирішенні конфліктів навколо культових споруд, спостерігаючи за не завжди ефективним методом почергового використання храму, було знайдено новий вихід із кризи.

По можливості у тих випадках, де є лише один храм у населеному пункті і не можна дійти згоди на почергове користування, слід врахувати, чи обговорювалося питання про можливість відбудови або будівництва іншої культової споруди до прийняття рішення про передачу спірного храму однієї з громад²⁹².

Справді, є присутніми факти, коли громади так і не змогли домовитися, і будувався ще один храм у цьому ж населеному пункті.

Ще однією справою, коли було скасовано рішення обласного суду, було питання храму у с. Брюховичі, а причиною була не достеменно досліджена кількісна складова кожної з спільнот. «Скасовуючи рішення обласного суду від

²⁸⁹ Боруцький. *Держава, церква*, 33.

²⁹⁰ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 33-34.

²⁹¹ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 34.

²⁹² Боруцький. *Держава, церква, людина*, 34.

19 листопада 1992 р., яким відмовлено громаді УАПЦ [...] в задоволенні скарги про передачу культової споруди громаді УГКЦ, колегія Верховного суду [...] вказала, що суд не дослідив належним чином докази про чисельність обох громад»²⁹³. Вищезгадані ситуації, коли відмова однієї з сторін користуватися храмом почергово, означала передачу храму іншій стороні, то були випадки, коли Верховний суд також подавав відмови на скарги.

Ухвалою судової колегії [...] від 9 вересня 1992 р. змінено рішення від 16 липня 1992 р., яким відмовлено громаді УАПЦ с. Любеля Жовківського району в задоволенні скарги на рішення державного органу про передачу культової споруди громаді УГКЦ [...] Сама по собі відмова не може позбавити громаду права на користування культовою спорудою, оскільки такі наслідки не передбачені законом²⁹⁴.

Також були скарги схожого характеру від УАПЦ у «м. Хирова Старосамбірського району і м. Старий Добровір Кам'яно-Бузького району, с. Словіта Золочівського району з вказаних підстав були відповідно змінені Верховним судом України рішення судової колегії обласного суду від 14 липня 1992 р., 5 серпня 1992р., 29 жовтня 1992 р.»²⁹⁵. Оскільки апеляції до Верховного суду в переважній більшості подавалися від УАПЦ, то очевидно, що радше вони були противниками почергового використання храмів, або ж можливий варіант, що УГКЦ заручалося більшою підтримкою на рівні обласних судів, хоча б через свою чисельну перевагу. В принципі, проукраїнська позиція УГКЦ була беззаперечною, про це свідчать, зокрема, реальні вчинки її архиєреїв, які перед важливим державним референдумом видали звернення до вірних своєї Церкви²⁹⁶. Натомість УАПЦ в переважній більшості породжувала лише патріотичні настрої та гасла, а водночас побутувала думка, що у її відновленні також були зацікавлені спецслужби північно-східного сусіда. Хоча варто відзначити, що УАПЦ вважалася проукраїнською, ба навіть відродженою козацькою Церквою, як про неї говорили, також заручалася неабиякою підтримкою жителів Галичини, які завжди відзначалися особливими

²⁹³ Боруцький. *Держава, церква*, 34.

²⁹⁴ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 34.

²⁹⁵ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 34-35.

²⁹⁶ Див. додаток №8

патріотичними настроями. Але у контексті конфліктів в основному з УГКЦ, крадається думка, що вона була вигідною для противників греко-католиків, адже складала їм протипагу.

Чергова ситуація, у якій греко-католики були виправдані законом за свої виважені дії, була на Яворівщині.

Рішенням обласного суду від 2 вересня 1992 р. громаді УАПЦ с. Роснівка Яворівського району відмовлено в задоволенні скарги на рішення облвиконкому про передачу храму Покрови Пресвятої Богородиці, яким передано [...] громаді УГКЦ, оскільки громада УАПЦ без поважних причин відмовилася від почергового користування храмом. Верховний суд України погодився із цією пропозицією колегії обласного суду, а також із висновком про те, що громада УГКЦ погоджується на спільне користування храмом до закінчення ремонту іншої молитовної споруди, яка надана для користування громаді УАПЦ. Таким чином державний орган врахував інтереси обох громад, а громаді УАПЦ правомірно було відмовлено в передачі діючого храму²⁹⁷.

Згідно з цього можна стверджувати, що були ситуації, коли окремими культовими спорудами були забезпечені дві громади. Також була ситуація, коли вже існувало дві повноцінні культові споруди, але незважаючи на це і там не змогли поділитися, і конфлікт дійшов до суду.

Судова колегія обласного суду рішенням від 30 вересні 1993 р. обґрунтовано визнала незаконним рішення державного органу, який передав храм Різдва Пресвятої Богородиці в м. Кам'янка-Бузька громаді УГКЦ. Як зазначено в ухвалі, державний орган не врахував, що у м. Кам'янка-Бузька існує дві культові споруди, придатні до використання, а тому слід було вирішити питання про можливість врегулювання конфлікту, виходячи із цих обставин, чисельного співвідношення віруючих обох громад, неправомірної поведінки членів громади УГКЦ, а також позиції місцевої органів влади, які вказували на неможливість почергового використання храму²⁹⁸.

Очевидно, що всіх конфліктних ситуацій не перелічити, але більшість з них відбувалися за наведеними вище сценаріями. Якщо повернутися до статистичних даних стосовно культових споруд, то станом на 1996 р. «у володінні УГКЦ перебуває 1297 культових будівель, 61 храм збудовано, будується – 153 [...] УАПЦ [...] користується 328 культовими будівлями, з яких 143 передані громадам в почергове користування [...] збудувала 22 храми, будує – 64»²⁹⁹.

²⁹⁷ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 35.

²⁹⁸ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 35.

²⁹⁹ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 67-68.

Очевидно, що в УАПЦ куди скромніші показники розвитку порівняно з УГКЦ. Проте якщо поглянути на УПЦ КП, то там «216 культових будівель [...] збудовано 12 та в стадії будівництва – 41 сакральна споруди. У почергове користування передано [...] 84 культові будівлі»³⁰⁰. Оскільки КП є очевидно відділеною від Москви, не так, як нещодавній банальний випадок зміни назви з РПЦ на УПЦ, то у нього справи кращі, ніж в істино московської УПЦ МП, яка «володіє 31 культовою спорудою [...] збудувала 3 храми, буде ще 5. У почергове користування передано 9 культових будівель»³⁰¹. Хоча ще буквально декілька років тому, ситуація була кардинально відмінною, адже «станом на 1990 р. всі наявні в області храми були передані Руській православної церкві. Із прийняттям Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” (23 квітня 1991 р.) майже всі православні релігійні громади вийшли з-під контролю Московського патріархату»³⁰². Звісно, що така не найкраща перспектива спіткала РПЦ лише на Галичині – у цьому чисельному контексті у Львівській області. Проте механізм загальнонаціонального та духовного відродження, відтак відходу від всього московського почав свою роботу. Зокрема із викладеного вище цілком очевидно, що не все проходило безперешкодно. «Відсутність у Законі чіткого механізму передачі релігійним громадам культових будівель спричинило в області понад 800 конфліктів. І лише завдяки зусиллям місцевих органів влади вдалося упродовж 1991-1995 рр. вирішити біля 700 майнових спорів»³⁰³. Зрозуміло, що ще не всі майнові справи полагожені, адже «залишилися невиконаними 129 рішень про почергове користування [...] культовими будівлями, з них у 120 населених пунктах храмами незаконно володіють православні громади, і лише в 9 – громади УГКЦ. Крім того, в 31 населеному пункті невиконані рішення про передачу культових будівель»³⁰⁴. Тут вкотре підтверджується виваженість і правомірність дій греко-католиків у

³⁰⁰ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 68.

³⁰¹ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 68.

³⁰² Боруцький. *Держава, церква, людина*, 68.

³⁰³ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 68.

³⁰⁴ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 69.

порівнянні з православними. Проте у цих конфліктах також не обійшлося без кримінальних проваджень. Прокуратура Львівської області також неодноразово наголошувала, що винні за розпалювання міжконфесійних конфліктів будуть покарані³⁰⁵. «Прокуратурою порушено 5 кримінальних справ за ознаками статті 187. 5 КК України (захват державних або громадських будівель чи споруд). До адміністративної відповідальності притягнуто 56 осіб»³⁰⁶. Тут можна твердити, що у вільній Україні перед законом всі рівні, адже очевидно, що серед притягнених до відповідальності були не лише світські люди. Проте варто також відзначити, що «аналіз скоєних правопорушень свідчить про те, що правоохоронні органи і надалі не застосовують до порушників передбачених законом засобів впливу, часто займають позиції спостерігачів»³⁰⁷. Очевидно, у нас в регіоні з повагою ставляться до Церкви та священнослужителів, проте у цих ситуаціях могли бути випадки, коли вартувало діяти за законом. Окремо відзначається, що «керівники релігійних центрів і управлінь не застосовують до священнослужителів заходів впливу передбачених канонічним правом, а навпаки, деколи потурають їм»³⁰⁸. На цю ситуацію не можна дивитися однобоко, адже не відомо, коли священник діє незаконно зі своєї волі, а коли діє за наказом «згори». Проте ні одне ні інше його не оправдовує, тому слід прийняти як факт, такі протиправні дії.

Неправдивим буде твердження, що всі питання навколо культових споруд супроводжувалися конфліктами. До прикладу, у спільному інтерв'ю двох священнослужителів Михайла Романишина (УАПЦ) та Петра Паньківа (УГКЦ), вони обопільно наголошують на мирному співіснуванні при почерговому використанні храму. «Скажу відразу, ми православні, і греко-католики у Винниках, живемо і служимо Богові у нашій церкві як брат з братом. У нас ніколи не буває непорозумінь. А щодо порядку Служби Божої, проведення

³⁰⁵ Див додаток №9.

³⁰⁶ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 70.

³⁰⁷ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 70.

³⁰⁸ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 70.

таїнств та обрядів, то стараємося здійснювати їх за обоюстороннім походженням»³⁰⁹. Тобто мирне співіснування все ж можливе, проте у більшості випадків воно було на межі фантастики. До прикладу, у передмісті Львова Брюховичах «так склалося, що частина жителів визнала себе православними, інша греко-католиками. Та на почергове Богослужіння в храмі домовитися не вдалося»³¹⁰. Проте варто зазначити, що міська влада продовжувала роботи з організації мирного співіснування різних конфесій. Зі звітності також була видана доповідна записка з детальним аналізом справ по кожному районі області окремо³¹¹. До прикладу, керівництво місцевого управління у справах релігій ініціювало «зустріч владик християнських церков Львівщини, у якій взяли участь їх Високопреосвященства Любомир Гузар, Андрій (Горак), Августин (Маркевич), Петро (Петрусь)»³¹². Хоча це вже було у 1997 році, і вже мова йшла про 2000 – літній ювілей від Різдва Христа, на зустрічі провели паралель досягнень мирних врегулювань конфліктів за цей відрізок часу. «Якщо у 1991 році у нас було понад 800 так званих гарячих точок у населених пунктах, то зараз таких залишилося тільки 64»³¹³. Прогрес у залагодженні конфліктів був очевидним, владика також наголосили, що «з'ясовуючи причини непорозумінь, які ще існують, зокрема майнового характеру [...] підкреслили потребу у врахуванні реалій конкретного села, міста, релігійної громади»³¹⁴. Однак в кінці не всі присутні владика поставили під документом підпис, зокрема «владика Августин (Макаревич), єпископ Львівської єпархії Української православної церкви відмовився підписувати документ»³¹⁵.

Незважаючи на такі засідання і звіти про успішну діяльність, все одно залишалися відкритими питання по багатьох культових спорудах. Визначною

³⁰⁹ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 99.

³¹⁰ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 139.

³¹¹ Див. додаток №10.

³¹² Боруцький. *Держава, церква, людина*, 108.

³¹³ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 108.

³¹⁴ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 109.

³¹⁵ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 110.

серед них є храм у с. Жовтанці, де громада написала лист, де описувала, з кого очевидно їм уривається терпець - «Одні моляться у Церкві, інші – просто неба»:

Демократи! Поверніть церкву греко-католикам у Жовтанцях Кам'яно-Бузького району! Вимагаємо: облдержадміністрації, юстиції, прокуратурі покінчити раз і назавжди з конфесійними проблемами! Повну реабілітацію греко-католицькій церкві в Україні! Шановна наша рідна львівська владо! Доки будете нас, греко-католиків українців дурити? Храми треба повернути тим, кому вони належать!³¹⁶

Якщо проаналізувати статистичні показники, то начебто найбільш покривджена Церква залишалася найбільш виваженою у своїх діях і завжди намагалася вирішувати все згідно закону, тому справедливість залишалася за ними. «Незаконно володіють храмами релігійні громади Української автокефальної православної церкви (33), Української православної церкви – Київського патріархату (29), Української греко-католицької церкви (4)»³¹⁷. Очевидно, ці показники лише вкотре доводять християнську второпність греко-католиків та проникливість їхніх очільників. Також неспростованим фактом є те, що навіть після офіційного рішення суддів стосовно приналежності культової споруди тій чи іншій громаді, очевидно була ображена сторона, яка повторно захоплювала храм. Станом на жовтень 1998 р. було повторно захоплено 20 культових споруд, у наступних селах: «Голосковичі, Дроздовичі та Лісновичі, Ясениця, Сільна, Глинсько, Кошелів, Желдець, Колоденці, Ременів, Вовчищовичі, Волостків, Подусів, Чижиків, Гуменець, Немилів, Руденко, Волиця, Зубків, Комарів, Муроване»³¹⁸. Належну оцінку ситуаціям навколо захоплення храмів дає заступник голови ЛОДА Ігор Держко:

Прикро, але відчуваємо відсутність реального впливу на деяку частину священиків-громадян нашої країни. Більшість релігійних громад, які незаконно користуються храмами, не хочуть йти на жодні компроміси. Більше того, після примусового судового виконання повторно захоплюють храм. У той же час правоохоронні органи залишають такі дії поза відповідним реагуванням, не дають їм правової оцінки. В багатьох випадках органи міліції не забезпечують належного громадського порядку під час виконання судових рішень державними виконавцями, прокуратура також часто займає нейтральну позицію. Звідси – зволікання з розглядом судових справ, зрозуміле невдоволення людей, міжконфесійні протистояння, пікети органів виконавчої влади³¹⁹.

³¹⁶ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 192.

³¹⁷ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 202-203.

³¹⁸ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 279.

³¹⁹ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 301.

Варто відзначити, що він як знавець своєї справи має рацію у цих судженнях. Звісно, окрім вказаних негативних моментів важливо підкреслити, що він твердить: «маємо добрі контакти із керівниками усіх релігійних центрів та управлінь, що діють на теренах нашого краю. Ще 3 червня 1997 року владики християнських Церков Львівщини звернулися з листом до своїх вірних братів і сестер, закликавши їх розв'язувати всі суперечки винятково мирним шляхом»³²⁰. Очевидно, що вище керівництво – як церковне, так і політичне – видавало офіційні листи із закликами до мирних урегулювань конфліктів, проте можна ніколи не дізнатися, які вказівки давалися неофіційно конкретним священикам чи світським особам. І, звісно що було безліч випадків, коли самі священики чи цілі громади діяли так, як вважали за потрібне, незважаючи на вимоги органів влади. Бо ніхто уже не буде твердити, що Церква – це збір святих людей, адже навіть християни не є звільненими від пристрастей і їм також властиві моральні упадки.

Окрім того, чиновник у цьому ж документі наводить статистичні дані згідно культових споруд, які історично належали РКЦ, – костелів. «Із 280 колишніх костелів зараз вже 170 освоїли різні релігійні громади. Тільки у Львові в зв'язку з цим започаткували активне духовне життя 11 греко-католицьких громад, яким передано церкви св. Ап. Андрія, св. архістратиґа Михаїла, св. Ольги та Єлизавети, св. Анни, св. Йосифа, св. Софії, Покрови Пресвятої Богородиці, Різдва Йоана Хрестителя, Воскресіння Господнього та інші»³²¹. Звісно, після цього ще будуть посягання від РКЦ на повернення цих культових споруд, але у даному контексті варто зазначити, що вони були передані мирно, хоча УГКЦ вкладала значні кошти у їхню реставрацію. Також до мирно та безконфліктно переданих споруд варто віднести ті, що використовувались не за своїм прямим призначенням або не використовувалися взагалі.

Всього у списку значиться 12 культових будівель. Серед них – приміщення синагоги (м. Буськ) – передано громаді Християн віри євангельської, костели сіл Козаки, Підлипці, Погорільці, Шпиколоси Золочівського району – [...] УГКЦ, с Поляни – [...] РКЦ. Костел

³²⁰ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 301.

³²¹ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 300.

с. Оброшино Пустомитівського району - громаді УГКЦ, костел с. Новосільці Жидачівського району – РКЦ, кірха с. Бібрчиці та церква с. Озерне Самбірського району – УГКЦ, костел с. Муроване Старосамірського району – УГКЦ, костел с. Демня Миколаївського району – УГКЦ³²².

Висновок, що тут користувалися постановою про чисельну перевагу громад. Очевидно, що представників РКЦ фактично не було, тому і більшість костелів були передані церкві, домінуючій у краю – УГКЦ.

Закриваючи питання з храмами в останньому десятилітті ХХ ст. варто зауважити, що існував ще один варіант розвитку подій з конфліктами навколо храмів –будівництво нових, адже всі старі фактично були розподілені. Таким чином, «за даними місцевих органів влади Львівщини станом на 1 червня 1999 р. в області 390 релігійних громад отримали земельні ділянки для зведення храмів»³²³. Якщо розглянути ту ситуацію з конфесійного показника, то греко-католики тут займають першу позицію у кількості виділених ділянок. Чисельно це:

215 громад Української греко-католицької церкви, 69 – Української автокефальної православної церкви, 52 – Української православної церкви Київського патріархату, 17 – Християн віри євангельської, 14 – Євангельських християн баптистів, 9 – Української православної церкви, по 5 – Римсько-католицької церкви в Україні та релігійної організації свідків Єгови, 4 – Адвентистів сьомого дня³²⁴.

Саме ж десятиріччя безлічі конфліктів та інших перипетій на міжконфесійному ґрунті закінчується наступними цифрами:

Станом на 1 червня 2000 р., згідно чинних рішень: - 346 громадам УАПЦ передано 240 храмів, з них у власність -110, у користування – 43, у почерговість – 87; громадам УПЦ-КП передано 275 храмів, з них у власність – 126, у користування – 44, у почерговість – 105. І нарешті, 57 громадам УПЦ передано 27 храмів, з них відповідно 15; 5; 7; 1432 громадам УГКЦ повернено у власність 965 храмів, у користування передано 49 храмів, у почерговість – 201.

Таким чином, загальна забезпеченість православних і католиків становить: УАПЦ – 69,4 відсотків, УПЦ-КП – 71,9, УПЦ – 47,4 а УГКЦ – 84,8. Однак, до теперішнього часу залишаються невиконаними 96 рішень, з вини громад УПЦ-КП – 46, УАПЦ – 41, УПЦ – 2, УГКЦ – 7. Тому фактичний показник забезпеченості громад УГКЦ сакральними будівлями становить 78,6 %³²⁵.

³²² Боруцький. *Держава, церква, людина*, 304.

³²³ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 314.

³²⁴ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 314.

³²⁵ Боруцький. *Держава, церква, людина*, 353-354.

Ніхто, мабуть, не очікував, що питання міжконфесійних конфліктів набуде таких великих масштабів. Так само і того, що недавно легалізована Церква, чисельністю якою вважали декілька «бабок», зможе зайняти перше місце за кількістю громад, культових споруд і відповідно своїх вірних. З однієї сторони, це виглядає як перемога УГКЦ, про що свідчать статистичні дані, але насправді це лише відновлення – наскільки це можливо – історичної справедливості стосовно Катакомбної Церкви. Звісно, проблем навколо розподілу споруд додавали розділені православні, серед яких кожен також стояв на своєму і не хотів поступатися, тим паче коли влада задовольняла законне бажання греко-католиків повернути свій храм. Про це також свідчать дані про повторне захоплення храмів чи про перешкоду сповненню рішення суду стосовно певної культової споруди.

ВИСНОВКИ

Історично доконаний факт, що єрархії Російської Православної Церкви та радянській владі на організованому ними ж Львівському соборі у 1946-му році вдалося ліквідувати структури Греко-Католицької Церкви, проте не саму Церкву, яка не лише продовжила своє служіння уже в підпіллі, але й зберегла свою єрархічну складову, відтак разом з вірними не полишала надії на визволення. Сприятливий час для нього наступив разом зі зміною напряду політики в СРСР та загального національного відродження греко-католиків, які за посередництвом Комітету захисту прав УГКЦ попри численні труднощі та небезпеку безстрашно вийшли на вулиці та заявили про своє бажання вільно сповідувати віру своїх батьків не лише владі Радянського Союзу, але й цілому світові. Тим паче, свій позитивний внесок принесло не лише масове голодування на Арбаті в Москві, але й зустріч Генерального Секретаря ЦК КПРС Михайла Горбачова та Папи Римського Івана Павла II. Зокрема для підтримки дипломатичних стосунків із світом, влада Радянського Союзу, повинна була прийняти певні постанови для надання свободи Церкві. Проте отримання довгоочікуваного дозволу на реєстрацію громад не принесло бажаного результату, а спонукало до розпалення чергових міжконфесійних конфліктів.

Заради налагодження стосунків із Ватиканом влада СРСР дозволила реєстрацію греко-католицьких громад. Проте цей дозвіл не був ефективним у реальному житті, тому що на зміну утискам всіх Церков радянська влада стала підтримувати Російську Православну Церкву, наче «з двох зол обрала менше», і ця Церква була владі вигідніша для поширення пропаганди на території України. Це можна вважати точкою відліку релігійного конфлікту, який варіюється у площині стосунків «Держава - Церква». Також, у контексті політики СРСР це слугувало розколу народу, щоб він не міг об'єднатися проти спільного ворога та дозволило вкотре пересвідчитися у закам'янілості Радянської влади та небажанні дотримуватися власних законів про релігійні організації, відтак дати повну свободу УГКЦ. Ба більше, коли було очевидно, що легалізація УГКЦ неминуча,

влада заздалегідь зареєструвала майже тисячу громад РПЦ на заході УРСР, що стало в майбутньому однією з ключових причин майнових конфліктів між конфесіями. В цей час греко-католики продовжували боротьбу за легалізацію своєї Церкви і тим самим виявляли справжню сутність РПЦ. Очевидно, можна зазначити, що УГКЦ не користувалася підтримкою влади Радянського Союзу та очільників РПЦ. Звісно, це ставлення могло мати поодинокі винятки, проте в загальному ставлення до греко-католиків було негативним, адже ні одним, ні другим була не вигідною неконтрольована Церква, яка помітно відрізнялась від «ручної» РПЦ і яка водночас виступатиме посередником чи б пак рупором між владою та людьми. І тому, опершись на підтримку політичної влади, єрархія РПЦ додає своїй Церкві «місійності» та починає реєструвати свої парохіяльні громади там, де їх раніше не було. У цьому моменті можна відслідкувати, ще один аспект, який у подальшому поглибив міжконфесійні протистояння. Проводиться історична паралель, як півстоліття тому, РПЦ і СРСР своїми спільними діями ліквідували ГКЦ, так і тепер, коли процес її відродження безповоротний, вони обопільно продовжують проти неї боротьбу. Влада СРСР, щоб через «рупор» пропаганди зберегти позиції на Галичині, а РПЦ, щоб зберегти майно та прихожан.

Незважаючи на преференції від влади для РПЦ, до УГКЦ продовжували горнутися люди, які втомилися ховатися по «церквах-квартирах», відтак почали повертатися до своєї уже вільної Церкви, що було неабияк помітно. Цьому, зокрема, слід завдячувати бойовому духу колишнього політв'язня Івана Гея, який у боротьбі за легалізацію бачив не лише намір повернення до батьківської віри, але можливість національного пробудження для українців, які втомилися від гніту СРСР та прагнули свободи не лише своєї Церкви, але й держави. Цього явно не бажала ні влада СРСР, ні Церкви, та вони не очікували, що колишня Підпільна Церква заручена такою великою підтримкою в українському суспільстві, зокрема на Галичині. Натомість духовенство легалізованої Церкви за підтримки своїх вірних почало діяти в напрямку реєстрації парафій та

повернення у свою власність храмів, як до Собору 1946 р. належали греко-католикам.

Духовенство РПЦ одразу ж стало в опозицію такої діяльності греко-католиків, тож намагалося всіляко дискредитувати їх в очах влади СРСР та вірних своєї Церкви, зокрема в підлій, зовсім нехристиянський спосіб – зводячи наклепи, перебільшуючи і вигадуючи насильницькі факти захоплення храмів уніатами. Вигадувались навіть летальні випадки, але усе це було лише у фантазії православних авторів та журналістів, адже насправді «в Україні не було задокументовано жодного вбивства через релігійні конфлікти»³²⁶. Також велася мова про зв'язки греко-католиків з екстремістами. І це не відбувалося на рівні чуток чи приватних розмов в колах православного духовенства. Цей абсурд був задокументований в архівах і досить жваво обговорювався на їхньому соборі. Відповідні листи-доноси і прохання писалися до радянської влади. Цікавим фактом є те, що у них робився наголос на начебто політичних намірах уніатів – від'єднатися від СРСР і створити свою республіку. Така діяльність звісно давалася взнаки, адже вона загальмовувала процес реєстрації греко-католицьких громад, і в той час більшість храмів передавали православним. А греко-католиків осуджували за їхнє бажання відновити історичну справедливість.

Задля вирішення цих конфліктних питань був скликаний собор УГКЦ, де головними питаннями також було затвердження легалізації УГКЦ та визнання неканонічності Львівського собору 1946. Останнє було надзвичайно важливим для всієї УГКЦ, адже він був інспірований єрархією РПЦ та радянською владою, і з духовенства УГКЦ, яке було присутнє на соборі, не було жодного єпископа, бо ж саме тоді вони відбували ув'язнення. Це виступало ключовим аргументом, однак не єдиним – цей собор також не був визнаний Апостольською Столицею. Як наслідок, незаконність Собору 46-го року означала протиправне перебирання майна УГКЦ православними, яке тепер повинне бути повернене у повному обсязі.

³²⁶ Гудзяк о. Б. *Релігійне життя в Україні у перші п'ять років незалежності* // Ковчег ч.2 (2000) 169.

Незважаючи на всі спроби греко-католиків заявити про свої права на храми, духовенство РПЦ не збиралася повертати культові споруди, зокрема Архикатедральний Собор св. Юрія, які до так званого Львівського псевдособору належали греко-католикам. Оскільки влада вперто продовжувала лобіювати інтереси РПЦ у питанні культових споруд, греко-католики вирішили взяти справу у свої руки та відновити історичну справедливість. Першим фактом повернення храму у лоно УГКЦ став вчинок о. Ярослава Чухнія, який разом вірними храму Преображення Господнього повернулися до своєї віри ще наприкінці жовтня 1989 року. Після цього почалася перша хвиля міжконфесійних конфліктів за право на власність культовими спорудами. Оскільки це викликало неспокій у народі, були перші намагання їхнього мирного полагодження.

Варто підкреслити, що навіть створена для урегулювання конфліктів Чотиристороння комісія не принесла греко-католикам бажаного та – найголовніше – справедливого рішення, адже представники католицької сторони не підтримали прохань греко-католиків. Ця комісія навіть не визнала очевидної істини про інспірування Львівського собору 46-го року духовенством РПЦ та радянською владою, що і стало основною причиною покидання її владикою Володимиром Стернюком. Учасники комісії наївно думали, що з уніатами можна домовитися, запропонувавши їм декілька церков для їхньої малочисельної Церкви. Очевидно, що такий розклад подій категорично не влаштував греко-католицьку сторону конфлікту – а вони хотіли відновлення історичної справедливості, тобто повернути все. А це, в свою чергу, означало б категоричний провал для РПЦ і поставило би під сумнів її існування як великої Церкви на Галичині в принципі. Очевидно, у цьому проросійську Церкву підтримувало вище керівництво СРСР.

Незважаючи на ці труднощі, греко-католики стараннями не лише духовенства та відданих мирян, але й за сприянням місцевої влади Львівщини змогли повернути собор св. Юрія. Повернення святині стало чи не ключовим

моментом процесу легалізації УГКЦ, адже всім стало зрозуміло, що боротьба дає свої результати і тепер греко-католики повноправно повернулися до віри своїх батьків, відтак можуть вільно молитися у своїй катедрі. У цьому моменті вкотре була представлена різниця між греко-католиками та православними, між державною владою та місцевою. Адже православне духовенство під керівництвом владики Андрія Горака до останнього не хотіло повертати святиню, проте коли в них не було вибору і вони були змушені піти, їх не залишили з нічим, як греко-католиків у 46-му. За кошт міста був відреставрований храм св. Миколая та переданий їм у власність. А поки цей процес відбувався, їм для користування були передані митрополичі палати Святоюрського комплексу. Однак натхненні довгоочікуваним успіхом, вони продовжили змагання за решту своїх храмів. Фактом залишається те, що незважаючи на фіаско Чотиристоронньої комісії, вирішення міжконфесійного конфлікту зрушило з місця.

Очевидно РПЦ була не готова здатися, тому надає начебто автономію Київському престолу, навіть відбувалася зміна назви на Українська Православна Церква. Але як показала практика, це була лише зміна логотипу, адже ще всі настанови продовжувалися поступати з Москви. Звісно, це було зроблено з розрахунку на проукраїнську громадянську позицію спраглих до свободи мешканців західної України. Проте варто зазначити, що поза боротьбою за право сповідувати віру, і боротьбі за храми, також відбулася визначна подія для всіх українців – здобуття Незалежності. Хоча це зменшило вплив Москви в регіоні (зокрема на Церкву) але, як виявилось на практиці конфлікти на цьому не завершилися. Підтримка УПЦ центральною владою фактично знівельовалася, а от конфлікти поглибилися. Зокрема, бо на цьому фоні появляються нові претенденти на культові споруди Галичини - відновлена УАПЦ, а пізніше і зовсім УПЦ КП (після розколу з УПЦ). Відповідно, це лише посилило і без цього напружену ситуацію в регіоні. Незважаючи на начебто також проукраїнську позицію представників Автокефальної Церкви, вони не були партнерами греко-

католикам, а стали ще одною – третьою стороною конфлікту. Тим часом суперечки поглиблювалися незважаючи на різного роду послання до вірних своїх Церков для припинення конфліктів. Оскільки попередня спроба поладнати конфлікти на міжконфесійному рівні потерпіла фіаско, то тепер питаннями розподілення храмів займалася локальна місцева влада.

Незважаючи на невтішні прогнози, зіставлені ще напередодні легалізації УГКЦ про малу чисельність вірних цієї конфесії, все-таки саме греко-католикам була передана більшість культових споруд Галичини. І це, властиво, не зовсім через відновлення історичної справедливості і повернення майна правовим власникам, а насамперед через глобальну чисельну перевагу вірних УГКЦ. На подив православним, кількісний склад уніатів не 250 «бабок», а свідомі й добросердні громадяни, які домоглися свободи не лише своїй Церкві, але й державі. Хоча після майнових конфліктів греко-католики так і не змогли повернути усіх своїх храмів, проте згідно статистичних даних лєвова частка була повернута. Проте окрім храмів, які до Псевдособору були греко-католицькими відійшли зараз до православних, але також було і багато храмів, які ніколи не належали УГКЦ, але в 90-х були їй передані (костели). Також була окрема категорія храмів, які були раніше унійними, а зараз там згідно домовленостей відбуваються почергові богослужіння, то ці культові споруди не стали власністю жодної конкретної конфесії. Очевидно, що завжди будуть суперечки навколо культових споруд, і коли їх не виходить подолати мирно варто звертатися до державних органів влади. Яким у свою чергу «при розробці законодавчої бази необхідно враховувати як реальну поліконфесійність українського суспільства, так і те, що саме майнові питання є чи не найбільш конфліктогенним у міжконфесійних відносинах»³²⁷.

³²⁷ Васи́лець О. *Реституція церковного майна: міжнародний та вітчизняний досвід* // www.lostart.org.ua (11.12.2020).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

● Опубліковані документи

1. Єпископи Української Греко-Католицької Церкви, *Соціальнозорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви(1989-2008), Заява єрархії Української Греко-Католицької Церкви в Україні про її позицію відносно переговорів Чотиристоронньої комісії щодо нормалізації відносин між православними і католиками східного обряду (греко-католиками) в західних Україні, Львів УКУ 2008.*
2. Любачівський М-І. *Звернення до своїх вірних в Україні, (21 грудня 1989), Соціальнозорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви(1989-2008), Львів 2008.*
3. Собор Української Греко-Католицької Церкви, *Соціальнозорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви(1989-2008), Постанови собору єпископів, духовенства та представників мирян Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся дня 23 січня року Божого 1990 у Львові, Львів 2008.*
4. «Діяння Першого помісного собору УАПЦ 5-6 червня 1990р.» // Українська Автокефальна Церква www.church.net.ua (01.10.2020).
5. «Факты насильственных действий униатов с 28 октября 1989 г. до настоящего времени». 1 сентября 2000 ,(Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 89, пер. 8, док. 41) // Релігійно-інформаційна служба України www.risu.org.ua (30.10.2019).
6. Львівська Обласна Адміністрація, *Про релігійні конфесії на Львівщині. 4 травня 1990* // Релігійно-інформаційна служба України www.risu.org.ua (02.05.2020).

● Інтерв'ю:

7. АПЦ, спр. П-1-1-635: «Тематичне інтерв'ю з о. Ярославом Чухнієм».
8. Вороновський о.В. Інтерв'ю від 3.01.1994 / інтерв'юер Т. Будзінський // АПЦ, спр. П-1-1-903.
9. Гель І. Інтерв'ю від 21.10.2003 / інтерв'юер Т. Бублик // АПЦ, спр. Т-1-1-29.
10. Дмитрух о. С. «Інтерв'ю від 12.12.2012» / інтерв'юер Л. Губич // АПЦ, спр. П-1-1-69.
11. Інститут Історії Церкви УКУ, Аудіо-уринок з інтерв'ю з митрополитом Ігорем Возьняком з Архіву ПЦ *Боротьба за легалізацію УГКЦ: початок голодування на Арбаті в Москві*. 19 травня 2014 // www.ichistory.org.ua (11.05.2020).
12. Нискогуз о. М. Інтерв'ю від 5.05.2001 / інтерв'юер Г. Вахневич // АПЦ, спр. П-1-1-1269
13. Панас о. К. Інтерв'ю від 18.12.1993 / інтерв'юер І. Козловський // АПЦ, спр. П-1-1-453.
14. Стернюк мрт. В. Інтерв'ю / розшифрувач Крук Д. // АПЦ, спр. П-1-1-635

● Періодика:

15. «Заява Священного синоду православної церкви» // Вільна Україна №243, (21 грудня 1989).
16. Александров В. *КОММЮНИКЕ* встречи представителей Римо-Католической и Русской Православной Церквей // Журнал Московской Патриархии (1990/ 4).
17. Архиерейской собор, *Обращение Архиерейского Собора ко всем верным чадам Русской Православной Церкви* // Журнал Московской Патриархии (1990/ 5).
18. Боцюрків Б. *Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах 1946-1989* // *Ковчег. Збірник статей з церковної історії, ч.1* (1993), 156-160.

19. Бутринський о.М. *Довкруги легалізації УКЦеркви* // Церковний вісник ч.7(495) (25 березня 1990).
20. Галів М. *Чи справді від Київського митрополита Філарета (Денисенка) залежить доля легалізації УКЦеркви в Україні* // Патріярхат ч. 9 (вересень 1989).
21. Герасим'юк О. *Ідея єдності для мене абсолютна*// Людина і світ №10 (1990).
22. Герасим'юк О. *Яке ж бо товаришування праведності і беззаконня*. 26 серпня 2010 // Людина і світ, №2 1990 // www.risu.org.ua (27.11.2019).
23. Горинь М., *Покласти край релігійному розбрату* // За вільну Україну №11, (14 липня 1990).
24. Гудзяк о. Б. *Релігійне життя в Україні у перші п'ять років незалежності* // Ковчег ч.2 (2000).
25. Єпископи Української Греко-Католицької Церкви, *Заява єрархії Української Греко-Католицької Церкви в Україні про її позицію відносно переговорів Чотиристоронньої комісії щодо нормалізації відносин між православними і католиками східного обряду (греко-католиками) в західних Україні* // Патріярхат ч.5 233 (1990).
26. Єпископи Української греко-католицької церкви, *Звернення* // Молода Галичина №137, (14 листопада 1991)
27. Звернення. *Обласній раді народних депутатів* // Вільна Україна №158 (17 серпня 1990).
28. Криштула Б. *За мир і злагоду між церквами*, // Вільна Україна №50 (15 березня 1990).
29. Лавренюк Н. *Б'ються у церкві забувши про Бога* // Молода Галичина №115 (24 вересня 1991).
30. Любачівський М-І. *Греко-католикам в Україні дозволено реєструватися. Блаженіший Мирослав-Іван закликає своїх вірних виходити з підпілля* // Патріярхат ч. 1 229 (1990).

31. Максимович В. *Чи Українська Католицька Церква шкідлива для України?* // Патріархат Ч. 5 233 (1990).
32. Маркус В. *З приводу відновлення УАПЦ в Україні* // Патріархат Ч.1 229 (1990).
33. Митрополит Никодим, *Слово на день 40-ліття мученицької кончини протопресвітера Гавриїла Костельника* // Православний вісник №5 (1989).
34. Пимен, Патриарх Московский и всея Руси, члены Архиерейского Собора, *Телегама Председателю Верховного Совета СССР М. С. Горбачеву* // Журнал Московской Патриархии (1990/ 5).
35. Прокуратура Львівської області, *Ще раз про свободу совісті та релігійні організації* // Молода Галичина №139, (19 листопада 1991).
36. Решетило Ю. *Свобода совісті і закон* // Вільна Україна №234, 9 грудня 1990.
37. Собор Греко-Католицької Церкви, *Постанови собору* // Віра батьків ч.2 лютий 1990
38. Сухонос Л. *Облога храму* // Вільна Україна №209 (2 листопада 1989) 1
39. Чировський о.А. *Відродження УАПЦ і Католицька Галичина* // Патріархат ч.2 230 (лютий 1990).
40. Члены Архиерейского Собора, *Определения Архиерейского Собора* // Журнал Московской Патриархии (1990/ 5).
41. Чорновіл В. *Про релігійні конфесії на Львівщині* // Вільна Україна №86, (6 травня 1990).
42. Ярема В. *Відкритий лист митрополитові Київському (Денисенкові)* // Патріархат ч.10 226 (1989).

● **Література:**

43. Бабинський А. *Історія УГКЦ за 90 хвилин*, Львів 2017.
44. Боруцький С. *Держава, Церква, Людина*, Львів 2003.

45. Бублик Т. *Архiepископ Володимир (Стернюк) та легалізація УГКЦ у другій половині 80-х на початку 90-х років ХХ століття*. Ліценціатська робота: Український католицький університет, Львів 2007.
46. Горбачов М. *Перебудова і нове мислення для нашої країни і для всього світу.*, Київ 1987.
47. Грицак Я. *Нарис історії України: формування модерної української нації ХІХ-ХХ ст.*, Київ 1996
48. Доброєр О. *Католицька Церква в Україні*, Київ 2001.
49. Єленський В. *Релігія після комунізму*, Київ 2002.
50. Камінський А. *На перехідному етапі*, Мюнхен 1990.
51. Ленчик В. *Нарис історії Української Церкви*, Львів: Свічадо 2003.
52. Митрохин Н. *Русская Православная Церковь: современное состояние и актуальные проблемы*, Москва 2006.
53. Науковці Львівського музею історії релігії, *Українська Греко-Католицька Церква* / ред. В.В. Гаюк, М. О. Гуменний, М. М. Омельчук, І. М. Петрів, Львів 1992.
54. Пашенко В. *Греко - Католики в Україні. Від 40-х років ХХ століття до наших днів*, Полтава 2002.

● **Інтернет джерела**

55. Бойко Р. *Особливості греко-католицького підпілля в Україні на передодні легалізації УГКЦ*. 2009 // www.eprints.oa.edu.ua (10.03.2020).
56. Бондаренко В. *Міжконфесійний конфлікт на Україні: витоки, стан і шляхи подолання*. 26 серпня 2010 // Релігійно-Інформаційна служба України www.risu.org.ua (21.04.2020).
57. Бублик Т. *Участь греко-католицького мирянства у русі за легалізацію УГКЦ: на прикладі діяльності комітету захисту УКЦ (середина 1980-х – початок 1990-х рр.)*. 31 січня 2014 // Релігійно-Інформаційна служба України www.ichistory.org.ua (14.03.2020).

58. Бублик Т. Відродження УГКЦ крізь призму «Мітингової демократії» (1988-1989 pp.). 2014 // Digital Repository of Ostroh Academy www.eprints.oa.edu.ua (11.12.2020).
59. Бурдяк І. *Чверть століття тому Українська Греко-Католицька Церква вийшла з підпілля*. 20 жовтня 2014 // Народні блоги www.narodna.pravda.com.ua (2.05.2020).
60. Василець О. *Реституція церковного майна: міжнародний та вітчизняний досвід*. 16 серпня 2016 // Забута спадщина www.lostart.org.ua (11.12.2020).
61. Васильєва О. *Проблеми прозелитизма в Росії кінця ХХ века*. 1 вересня 2000 // Релігійно-інформаційна служба України www.risu.org.ua, (30.10.2020).
62. Врублевська Г. *Руйнування УГКЦ, як елемент нищення українства*. 15 березня 2016 // *Вголос* www.vgolos.com.ua (17.04.2020).
63. Герасим'юк О. *Ідея єдності для мене абсолютна* // *Людина і світ* №10 (1990).
64. «Зростання політичної активності суспільства» // www.geomap.com.ua (дата звернення: 3 травня 2020).
65. Зустріч Генерального секретаря ЦК КПСС М.Горбачова з Папою Римським Іваном Павлом II, 1.12.89 р. // Академик www.news_enc.academic.ru (2.05.2020).
66. Інститут Історії Церкви УКУ, *До 25 – ліття легалізації УГКЦ» Голодування в Москві*. 22 жовтня 2014 // www.ichistory.org.ua (2.05.2020).
67. Інститут Історії Церкви УКУ. *Візит духовенства УГКЦ до Москви з питанням легалізації Церкви (05.1989)* // www.ichistory.org.ua (2.05.2020).
68. Козлов О. *Філарет і уніати: до розколу і після*. 1991 // www.raskolam.net (27.10.2020)
69. Козловська Т. *Горбачевська “Перебудова” та “Нове політичне мислення”*: передумови виникнення і наслідки. 2000 // www.ena.lp.edu.ua (7.03.2020).

70. Маленков Р. *Собор Святого Юра. Символ українського Львова* // Україна Інкогніта www.ukrainaincognita.com (17.04.2020).
71. Мальцев В. *Миланський едикт Советского Государства. 7 августа 2013* // Независимая Газета Религии www.ng.ru (25.10.2020).
72. Матвійчук О., Квятковський А. *УГКЦ у підпіллі: історія священників і мирян. 4 травня 2016* // Збруч www.zbruc.eu (2.05.2020).
73. Овсяник Ю. *Голодна молитва 1989 року. 6 жовтня 2014* // www.zbruc.eu (11.10.2020).
74. «Патріарх Філарет. Півстоліття на Київській Кафедрі» 12 травня 2016 // Галінфо www.galinfo.com.ua (23.11.20).
75. Поліщук Н., Губич Л. *Собор св. Юра у Львові та давні легенди Святоюрської гори. 3 червня 2016* // Релігійно-інформаційна служба України www.risu.org.ua (17.04.2020).
76. Рощина Л., Ступак І., *Відродження Української Греко-Католицької Церкви в 90-і роки ХХ ст. 17 грудня 2013* // Наукова електронна бібліотека НАН України www.dspace.nbuv.gov.ua (28.09.2020).
77. Субботін В. *Суспільно-релігійні настрої населення західних областей УРСР в контексті легалізації греко-католицької церкви (1987–1989). березень 2017* // www.clio.lnu.edu.ua (28.02.2020).
78. Українська Греко-Католицька Церква. *Історія (кінець 80-х років ХХ століття – до наших днів) 16 листопада 2011* // Релігійно-інформаційна служба України www.risu.org.ua (1.05.2018).
79. Українська Греко-Католицька Церква. *Історія (кінець 80-х років ХХ століття – до наших днів) 16 листопада 2011* // Релігійно-інформаційна служба України www.risu.org.ua (1.05.2020).
80. «Урочистості з нагоди святкування 1000-річчя Хрещення Русі. 1988» 2018 // УПЦ Синодальний інформаційно-просвітницький відділ www.news.church.ua (22.11.20).
81. Хронологія історії Української Православної Церкви // *Офіційний Сайт УПЦ*, www.orthodox.org.ua (26.11.2019).

82. Шейко О. *Слідами сповідника віри Володимира Стернюка*. 18 червня 2017, www.hroniky.com (26.11.2020).

● **Відео, фільми**

83. ЗІК, *Як після 45-ти років гонінь вірні і душпастирі УГКЦ виходили з підпілля* // www.youtube.com (18.04.2020)

84. Дудич О. *УГКЦ в підпіллі: історія священників та мирян* // www.youtube.com (17.04.2020).

85. Живе телебачення, *Вітаю тебе Український народе* // www.youtube.com (2.05.2020).

86. Живе Телебачення, *Володимир Стернюк: служіння в підпіллі* // www.youtube.com (5.11.2019).

87. Живе Телебачення, *Повернення церкви Преображення у Львові до УГКЦ 1989* // www.youtube.com (5.11.2020).

ДОДАТКИ

Додаток №1³²⁸

Заява Священного синоду православної церкви

Священний синод православної церкви розповсюдив заяву у зв'язку з неправними діями представників так званого комітету «по захисту української католицької церкви», деяких діячів «Українського народного руху за перебудову» і католиків східного обряду (уніатів) проти православних віруючих у західних областях України. У заяві звертається увага на ряд насильствених і злочинних актів, які порушують мирне життя людей, штучно розпалюють ворожнечу і ненависть між православними і католиками. Відбуваються захоплення храмів у православній общині і опоганення їх святиць. Духовенство і віруючі насильно виганяються і позбавляються можливості молитись відповідно до православної віри і церковних правил.

Починаючи з Преображенського храму в м. Львові, захопленого 29 жовтня, мали місце десятки аналогічних випадків. Було також зроблено спроби захопити кафедральні собори у Львові, Тернополі та Івано-Франківську. Це супроводилось фізичними сутичками між уніатами, які напали, і православними, які оборонялись. Одна з таких сутичок, яка мала місце 13 грудня, перешкодила архієпископу Львівському і Дрогобицькому Іринею увійти в Андріївський храм для відсвєдєя

ня в ньому богослужіння в свято. Архієрей був грубо відтіснений групою знахабнєлих людей, а храм захоплений.

Таке мало місце в місті Сокалі при спробі єпископа Кіровоградського Василя увійти в храм для проведення в ньому богослужіння на запрошення правлячого архієрея і місцевої парафії. 12 грудня в результаті захоплення уніатами православного храму в Золочаському районі Львівської області помер священник Василь Бочало. З тієї ж причини священник Преображенської церкви міста Львова Посип Стегний усє ще перебуває в лікарні в тяжкому стані.

Від православних з різних місць надходить тривожні повідомлення. Загрожує фізичною розправою, їх скиляють до переходу в унію, примушуючи підтвердити це своїми підписами. Ми вважаємо, плчуть далі автори заяви, що в такій ситуації опит населення щодо його конфесійної належності не може бути обєктивним.

Занепокоєна розвитком подій, священноначальність Московського патріархату розпочала ряд дій, спрямованих на стабілізацію обстановки, на створення необхідних умов для мирного розв'язання проблем православно-католицьких відносин на Західній Україні. Зокрема, контакти з народними депу-

татами, звернення до союзних, республїканських і місцевих властей, а також контакти з Римом, єкуменїчними організаціями і засобами масової інформації.

У цїй обстановці від іменї нашої церкви ми звертаємось до З'їзду народних депутатів, до уряду Союзу РСР і УРСР, до місцевих органів влади, до громадськості, до православних і католиків, до всіх віруючих і невіруючих — громадян нашої країни — з проханням усвідомити всю трагічність ситуації, яка склалась на Західній Україні, та її можливі сумні наслідки для долї нашої Вітчизни. Ми вважаємо, що законність, а не насильство, може зупинити сутички і створити передумови до зцілення конфлікту. Ми закликаємо до негайного припинення всіх насильствених актів, до звільнення захоплених храмів, до відновлення законності і забезпечення для всіх гарантованої Конституцією свободи совісті.

Сподїваючись на милість Божу, ми закликаємо як православних, так і католиків молитись один за одного і пам'ятати, що права одних не можуть бути задоволені за рахунок прав інших, що через діалог, а не через конфронтацію лежить шлях до розв'язання проблем, які розділяють нас протягом столїть.

Додаток №2³²⁹

«“Боротьба за легалізацію УГКЦ: початок голодування на Арбаті в Москві” Уривки з інтерв’ю з митрополитом Ігорем Возьняком»

Єп. І.В. Переодягнулися в такі рясни, поїхали у прийомну Верховної Ради, що ми хочемо зустріч... Тоді Горбачова не було, Горбачов був у Китаю, мені здається, а був Лук’янов. Лук’янов... І ми хотіли тої зустрічі з Лук’яновим. Нам там сказали, що такої зустрічі неможливо, що вони мають у Верховній Раді в Кремлі різні наради, що з нами ніхто не буде говорити... Ми так не уставали і домагалися... Мені здається, що то такий Черкасов був відповідальний і казав: „Приїдете завтра... Ми Вам подзвонимо, або Ви нам зателефонуйте завтра і ми скажемо, що робити...“ Ми не вірили у те, що вони кажуть, що то неправда... Ми приїхали під будинок прийомної Верховної Ради. На куті будинку стояв телефон... З цього кута будинку зателефонували до прийомної Ради через стіну (сміється), там вони підняли слухавку і сказали, що той пан, ніби той Черкасов, що я казав, що його нема. — „Сьогодні на роботі його нема і не буде... Він не зголошується. Тут на сьогодні нічого не домовлено, не приїжджайте...“ Ми за 2 хвилини і вже є у приміщенні... А пан Черкасов іде, несе такий цілий склад папок наперед себе, різних. Як нас побачив, то я щось не пам’ятаю, чи навіть не впали йому ті папки... Ми кажемо: „Як, ми тільки що зателефонували, сказали, що Вас нема, а Ви є тут?“ То він такий збентежений був, так не знав... — „То я не знаю... А хто Вам сказав?.. А як Ви тут взялися?.. А як Ви то?..“ І ми взялися так... І тоді ми казали, що „Ви нам обіцяли, що якусь зустріч нам влаштуєте, і нічого“. — „Ні, ні, ніякої зустрічі, нічого не буде... Ніхто Вас не прийме... Я вже говорив, ніхто з Вами не хоче говорити...“ Ми порадилися і кажемо: „Ми оголошуємо такий піст, голодівку“. І ми розписалися, написали...

І. К.: Що Вам пообіцяли?

єп. І. В.: Колесніков, він казав: „Та їдьте в Київ, Ви маєте свій уряд...“ — „Ми в Києві були багато разів... Вони кажуть: «Уряд є у Москві і ви їдьте до Москви». І ми приїхали до Вас, Ви є уряд“. Багато там різних всяких таких фактів говорили, вони щось записували. І сказали: „Добре, ви їдьте додому, ми то все передамо. І ми гадаємо, що якимось вашу справу ми будемо розглядати“. У них було таке наставлення, щоб нас позбутися, і щоб ми не тримали цього посту.

єп. І. В.: Що вони можуть за Вами слідкувати і схочуть переконатися чи ви від’їхали, чи ви не від’їхали.

Також перед нашим від’їздом... Там був якийсь увечері, напередодні нашого від’їзду, я то пам’ятаю, що приїхав пан Хмара Степан на то мешкання. І мені здається, що пані Ірина Калинець. Вони сказали, що вже тут по радіо все сказали і приготували нову групу, котра приїде на Арбат, щоб продовжувати голодівку. Дійсно, що зараз незадовго було організовано, і люди там поїхали, і то продовжували аж десь до кінця...

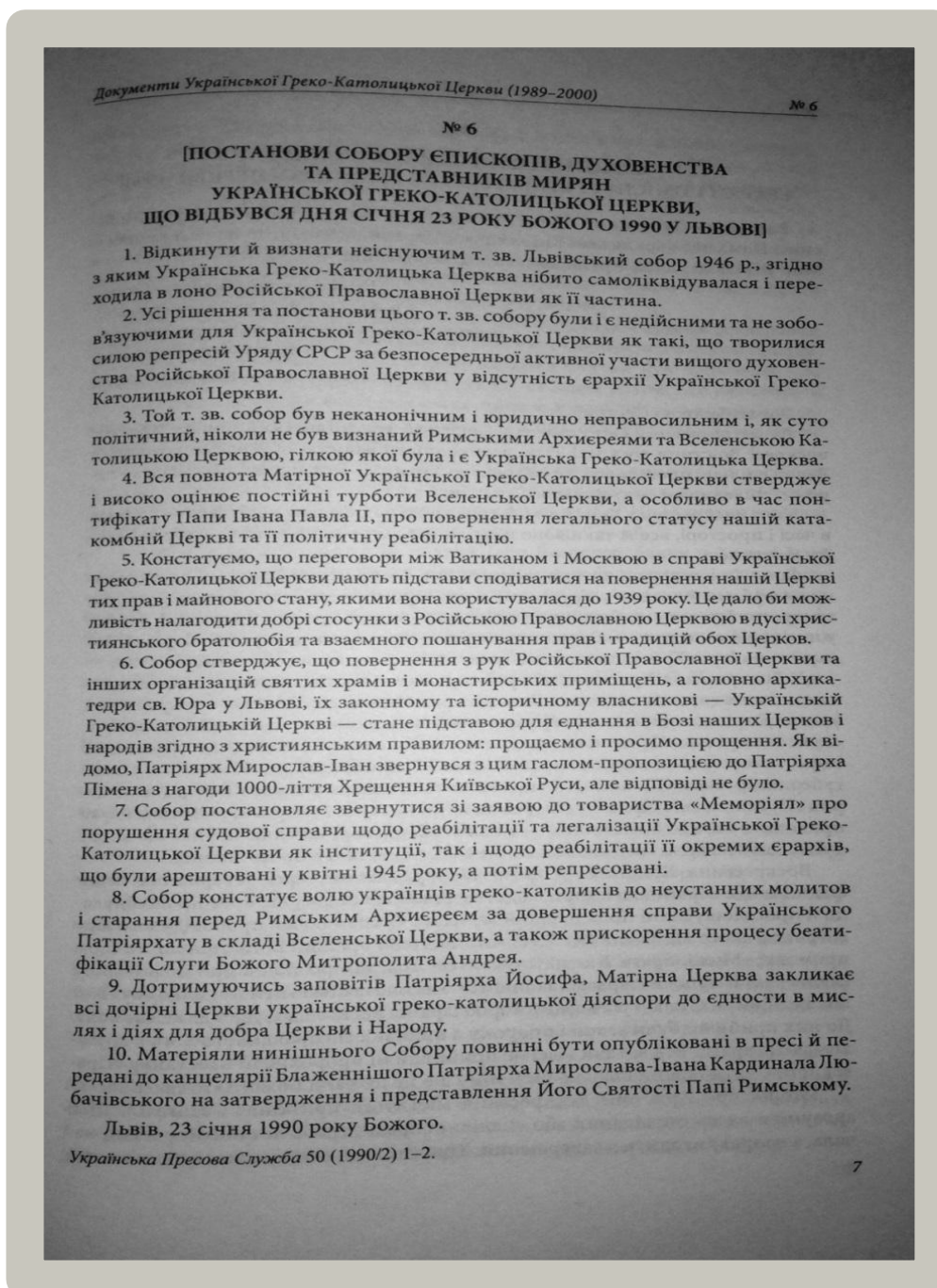
І. К.: До листопада?

єп. І. В.: До листопада, так, так...

³²⁹ Інститут Історії Церкви УКУ, Аудіо-уривок з інтерв’ю з митрополитом Ігорем Возьняком з Архіву ІІЦ. *Боротьба за легалізацію УГКЦ: початок голодування на Арбаті в Москві*, www.ichistory.org.ua (4.05.2020).

Додаток №3

**«Постанови собору єпископів, духовенства та представників мирян
Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся дня 23 січня року
Божого 1990 у Львові»³³⁰**

³³⁰ Собор Української Греко-Католицької Церкви, *Соціальнозорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989-2008)*, «Постанови собору єпископів, духовенства та представників мирян Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся дня 23 січня року Божого 1990 у Львові», Львів: Видавництво УКУ 2008, 7.

Додаток №4

Заява єрархії Української Греко-Католицької Церкви в Україні про її позицію відносно переговорів Чотиристоронньої комісії щодо нормалізації відносин між православними і католиками східного обряду (греко-католиками) в Західній Україні³³¹

Витяги з вимог положень:

2. Українська Греко-Католицька Церква є і продовжує бути у злуці з Єпископом Риму, душпастирем і вчителем Вселенської Церкви. Вона визнає його провідництво і першість у всьому світі.
5. Українська Греко-Католицька Церква бажає жити в мирі й порозумінні, в душі християнської любови і злагоди з усіма Церквами та релігійними конфесіями. З таким відчуттям і такою метою її провід приступив до діалогу, спрямованого на нормалізацію відносин з Православною Церквою, на легалізацію свого становища та повне публічне визнання владою УРСР і ССРСР.
6. Українська Греко-Католицька Церква – проти всякого насильства і за правдивий діалог між Церквами, що його може починати тільки тоді, коли УГКЦ буде цілковито стабілізована і коли припиняться безпідставні звинувачення її в насильстві, прозелітизмі, поділах і релігійній війні.
7. [...] Українці-католики бажають бути зразковими громадянами й активно брати участь у «перестройці» і правдивій демократизації. [...]
8. Починаючи з 17 вересня 1939 р. Сталін і прихильники його режиму вчинили серйозне безправ'я щодо Української Греко-Католицької Церкви. З цієї причини в ім'я правди, а також згідно правом, Українська Греко-Католицька Церква заслуговує на повернення до тієї ситуації, яка існувала в Україні перед цією датою. Маються на увазі такі правові дії:

³³¹ Єпископи Української Греко-Католицької Церкви, *Соціальнозорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989-2008)*, «Заява єрархії Української Греко-Католицької Церкви в Україні про її позицію відносно переговорів Чотиристоронньої комісії щодо нормалізації відносин між православними і католиками східного обряду (греко-католиками) в західних Україні», Львів: Видавництво УКУ 2008, 11.

- Так званий «Львівський собор» 8-10 березня 1946 р. слід визнати не канонічним і примусовим.
- Церкви, каплиці, єпископські резиденції, монастирі, друкарні, школи, парохії, які належали Українській Греко-Католицькій Церкві перед 1939 р., мають бути їй повернені.
- Вся єрархія, всі священики, ченці й черниці, а також вірні, які починаючи з 1939 р., потерпіли в наслідок вірності Українській Греко-Католицькій Церкві, повинні бути реабілітовані.

9. УГКЦ повинна посідати всі права, що їх мають інші Церкви в Советському Союзі на базі нового советського права на свободу сумління [...]

10. [...] Міжнародні угоди повинні мати першенство. Згідно з ними, Українська Греко-Католицька Церква має такі права та можливості:

- Повну релігійну свободу,
- Офіційне визнання владою,
- Вільний доступ до місць відправлення культу,
- Право організувати власні питомі єрархічні структури,
- Можливості підтримувати вільні контакти з вірними УГКЦ [...] Апостольською Столицею.

12. Українська Греко-Католицька Церква особливо вимагає, щоб центральна семінарія у Львові була відновлена так скоро, як тільки можливо, щоб можна було виховувати майбутніх священиків.[...]

Рим, 19 березня 1990 року Божого.

Єпископи Української Греко-Католицької Церкви:

Архископ Володимир (Стренюк), єпископ Филимон (Курчаба), єпископ Юліян (Вороновський), єпископ Михайло (Сабрига), єпископ Софрон (Дмитерко), єпископ Павло (Василик), єпископ Іван (Маргітич).

Додаток №5

«Факты насильственных действий униатов с 28 октября 1989 г. до настоящего времени»³³²

Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 89, пер. 8, док. 41.

1. Началось 29 октября 1989 г., в воскресенье, униаты захватили Преображенскую церковь в г. Львове, прервали совершение литургии. Вооружившись металлическими предметами, установили круглосуточное дежурство в храме. У настоятеля храма протоиерея Андрея Горак потребовали сдачи ключей, угрожая применением физической силы. Второй священник, Иосиф Стягний, получивший в момент захвата храма инфаркт, отправлен в больницу. Замки взломаны и заменены. Против нарушителей возбуждено уголовное дело, но виновники до сих пор не понесли наказания.
2. Кафедральный собор святого Юра в г. Львове два месяца находится на осадном положении. В критические моменты православные вынуждены закрывать храм из-за опасности захвата.
3. 13 декабря 1989 г. в престольный праздник униаты не допустили архиепископа Львовского Иринея совершать богослужения и насильственно захватили Андреевский храм г. Львова. Группа бесчинствующих людей оскорбляла архиепископа и даже нанесла ему побои.
4. 12 декабря 1989 г. в Золочевском районе в результате захвата храма скончался священник Василий Бочало.
5. 27 января 1990 г. в г. Бориславе униаты захватили православный храм, настоятель которого, протоиерей Владимир Инницкий, находился в это время в Москве по вызову Священного Синода. Православные в количестве до двух тысяч человек, вооруженные дубинами и вилами, окружили закрывшихся в храме униатов и грозили им расправой, если те добровольно не покинут храм.
7. 31 января протоиерей Андрей Горак, секретарь Львовской епархии, сообщил: «Несколько дней подряд г. Мостийск и окрестные села посещал Иван Гель с представителями униатского духовенства и призывал к переходу в униатство и захвату православных храмов, в частности в селе Старьява (именно там православные разбили его машину)».
10. 24 января состоялось собрание в Преображенском храме г. Львова, на котором католики восточного обряда: духовенство (около 218 чел.) и униатские епископы приняли решение о ликвидации постановлений Собора 1946 г., что было в тот же день красочно передано по местному телевидению и что грубейшим образом нарушает права православных.
11. 22 января 1990 г., по сообщению приходского совета из с. Топорив Бузького района, в храме святого Юра при попустительстве местных властей жестоко действуют униаты, которые самовольно своим замком закрыли храм, издеваются над священником Василием Притискачем, обзывая его нецензурными словами. Были случаи, когда из рук священника эти люди вырывали крест и Евангелие, всячески угрожая ему, если он не перейдет в унию.
14. Верующие православные из г. Нестерова просят защитить их от нападения католиков восточного обряда, которые уже неоднократно собирают людей из близлежащих деревень и совершают нападение на храм Рождества Христова. В городе две действующие католические церкви и один костел, они сеют вражду, неправду и клевету на настоятеля протоиерея Стефана Хомина. Верующие просят защитить их права и законный храм, который они арендуют с 1846 г. Храм был все же захвачен.

³³² «Факты насильственных действий униатов с 28 октября 1989 г. до настоящего времени», (*Российский государственный архив социально-политической истории, ф. 89, пер. 8, док. 41*) // РІСУ 1 вересня 2000, <https://risu.org.ua/ua/library/historic_archive/33598/>, (дата звернення: 22.11.2020).

15. Благочинный Миколаевского района протоиерей Иоанн Салабай от 22 января 1990 г. сообщает, что все бедствия начались с того митинга, когда выступил первый секретарь Р.П. Ковалевский и юрист Волощак, который категорически высказался против православных, в защиту униатов. 13 января появился лозунг: «Позор РПЦ, это враг украинского народа, все поднимайтесь за греко-католическую веру, а автокефалия — это измена». Пригрозили по телефону, что сына протоиерея Иоанна Салабая возьмут в залог, пришлось не пустить его в школу.

18 января, накануне Крещения, отца Иоанна вызвали в райисполком, где три часа оказывали давление, заставляя впустить греко-католиков в православный храм.

На встрече было 15 человек греко-католиков, члены «Руха», местный прокурор, начальник милиции, председатель райисполкома и заместитель, а также уполномоченный Ю.Ю. Решетило. Местные власти в данном диалоге защищали отца Иоанна, а католики и Решетило были категорически против православных.

...Нужны срочные меры законности.

20. Настоятель Успенского храма г. Стрия протоиерей Михаил Будник: «30 декабря 1989 г. греко-католики захватили храм, меня закрыли в пономарне и стали толкать и угрожать, их было около ста человек... я сидел до четырех часов ночи, потом меня выпустили». Ему угрожали, «если не перейдешь в греко-католики, мы тебя разорвем на куски». Итак, настоятель остался вне храма, он писал депутатам Съезда, в Верховный Совет, М.С. Горбачеву, но храм не освобожден.

Тернопольская область

2. В с. Переволока Бучанского района по религиозным мотивам был убит униатом православный прихожанин Мокрицкий Василий. Это произошло в ноябре 1989 г. Прокуратура подтвердила совершение преступления на религиозной почве.

5. Благочинный г. Залещики сообщил, что 3 февраля 1990 г. председатель городского Совета В.Г. Дрозд потребовал от православной общины сдать в горсовет ключи от храма, в котором в течение нескольких десятилетий совершались православные богослужения.

Ивано-Франковская область

1. 20 декабря 1989 г. группа католиков восточного обряда во время совершения богослужения в кафедральном Воскресенском соборе архиепископом Ивано-Франковским Макарием ворвалась в храм, изгнала православных молящихся и силой захватила собор. Архиепископ Макарий отказался покинуть собор и объявил голодовку, которая продолжалась две недели. 28 января 1990 г. исполком принял незаконное решение о передаче Воскресенского собора униатам (на его ремонт к 1000-летию Крещения епархиальное управление истратило 300 тыс. рублей).

Поступают сведения, что православные гуцулы готовятся спуститься с гор с охотничьим оружием и освободить православный Воскресенский храм в Ивано-Франковске.

2. 31 января 1990 г. в дом протоиерея Николая Новосада, клирика Воскресенского собора г. Ивано-Франковска ворвались три униатских священника и довели его до инфаркта. Протоиерей Николай находится в областной больнице в реанимации.

3. В конце декабря 1989 г. два неизвестных униата в ночное время ворвались к настоятелю Гошевского монастыря игумену Серафиму и нанесли ему ножами две легкие раны в области живота и сердца в качестве предупреждения, чтобы он сдал униатам монастырь.

4. 2 февраля 1990 г. в 13 час. 30 мин. поступило сообщение от архимандрита Серафима (Демьянова) о том, что униаты разгромили монашеские корпуса, сорвали двери храма (Гошевский монастырь). В селах около монастыря начались поджоги домов православных (около 10 строений). Конфликт грозит перерасти в борьбу с огнестрельным оружием. (Подписали: митрополит Киевский и Галицкий Филарет, архиепископ Ивано-Франковский и Коломыйский Макарий, архиепископ Львовский и Дрогобычский Иринея, архиепископ Тернопольский и Кременецкий Лазарь)

Додаток №6³³³

Про релігійні конфесії на Львівщині

Рішення Львівської обласної Ради народних депутатів від 4 травня 1990 року

З метою утвердження історичної справедливості та реальних прав людини, зокрема свободи совісті, враховуючи сьогоденну релігійну ситуацію на Львівщині, спираючись на ініціативи міських і районних Рад народних депутатів, Львівська обласна Рада народних депутатів вирішила:

1. На території Львівщини кожна релігійна конфесія, діяльність якої не суперечить міжнародним нормам, має право на реєстрацію, вільне існування та пропаганду власного вчення.

2. Взявши дії органів влади на території Львівської області по ліквідації УГКЦ у 1946 році та переслідування віруючих і духовенства греко-католицької церкви незаконними та аморальними, доповісти УГКЦ у всіх правах.

3. Виконавчим комітетам районних та міських Рад реєструвати релігійні громади будь-якої конфесії (Українська греко-католицька церква, Українська автокефальна право-

славна церква, Українська православна церква, Римсько-католицька церква, іудейського віровизнання, євангелістсько-християнських баптистів, свідків Єгови, Вірменської грігоріанської церкви та інших) згідно з їх бажанням. Здійснювати реєстрацію релігійних громад протягом місяця від дня подачі заяви.

4. Виконавчим комітетам міських та районних Рад у єдиному для всієї області порядку сприяти визначенню конфесійної приналежності віруючих.

5. Рекомендувати релігійним громадам і відповідним виконавчим Рад вирішувати міжконфесійні проблеми, керуючись такими правилами:

5. 1. У населених пунктах, де є два і більше храмів, питання користування храмами вирішується у відповідності до чисельності віруючих різних конфесій.

5. 2. У населених пунктах, де є лише один храм, він віддається у користування біль-

шості, при цьому конфесії, яка перебуває у меншості, надається право на задоволення своїх релігійних потреб у цьому ж храмі.

6. У випадку конфесійної переорієнтації релігійних громад у майбутньому виконавчим комітетам міських та районних Рад народних депутатів здійснювати переєстрацію громад згідно з їх бажанням.

7. Враховуючи, що Собор Св. Юра є релігійною святинею УГКЦ, резиденцією і усипальницею П'єтрослава, митрополита, насильно відібраною у греко-католиків, адміністрації УПЦ звільнити комплекс Собору; припинити чинність охоронно-зобов'язуючого договору про Собор Св. Юра від 1983 року та договору про оренду митрополитичних палат від 1 січня 1990 року між відділом охорони пам'яток історії і архітектури управління містобудування та архітектури обласному і Львівсько-Дрого-

бицькому епархією; передати Собор Св. Юра у користування УГКЦ; передати у користування УПЦ комплекс храму Св. Миколая на вул. Грушевського; Львівському обласному комітету сприяти всім іншим конфесіям у створенні своїх центрів на Львівщині.

8. Порушити перед Верховною Радою УРСР питання про відновлення у правах українських національних церков.

9. Порушити перед Верховною Радою УРСР питання про ліквідацію Ради у справах релігії і апарату її уповноважених на місцях як інструменту порушення свободи сумління та ігнорування закону про місцеве самоврядування.

Рішення схвалено президією обласної Ради при 22 голосах за, одному проті і двох, що утрималися.

Голова обласної Ради народних депутатів
В. ЧОРНОВІЛ.

Додаток №7³³⁴

Покласти край релігійному розбрату УХВАЛА ПРЕЗИДІЇ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ

Для розрядки міжконфесійної напруженості, впровадження в дію рішення Львівської обласної Ради народних депутатів «Про релігійні конфесії на Львівщині» президія обласної Ради ухвалила:

1. До 1 серпня 1990 року завершити визначення конфесійної приналежності, повторити його там, де раніше одна з громад блокувала рішення, але змінила свою позицію. В населених пунктах, де чітко визначена одноконфесійність, визначення конфесійної приналежності не проводити.

2. У випадку відмови від спільної відправи:

а) з боку більшості, яка орендує в даний час храм, храм опечатується до підписання угоди про почергову відправу; якщо і таким чином не вдається досягти згоди — храм передається громаді, яка погоджується на почергову відправу;

б) з боку меншості — храм залишається у користуванні конфесійної більшості.

3. Орендний договір підписується при наявності таких документів:

а) протоколу визначення конфесійної приналежності (крім населених пунктів, де встановлена одноконфесійність);

б) договору про почергове

користування храмом між конфесійними «двадцятками», завіреного представником Ради;

«двадцятки» попереджують про те, що в разі порушення умов договору вони будуть позбавлені права користування храмом; в договорах слід обумовити, що при будь-якому співвідношенні кількості віруючих всі витрати розподіляються порівну;

в) підтвердження приналежності священника до тієї чи іншої конфесії, завіреного підписом ієрарха конфесії.

4. Всі попередні рішення районних та міських Рад, які суперечать рішенням обласної Ра-

ди народних депутатів і не привели до розрядки напруженості, переглянути.

5. Правоохоронним органам забезпечити реалізацію рішення обласної Ради у відповідності з діючим законодавством, особливу увагу звернути на спроби захоплення храмів, зриву пачоток, підбурення населення до протиправних дій, хуліганських проявів.

6. Всі міжконфесійні конфлікти на території районів (міст) попередньо розглядаються арбітражною комісією району (міста обласного підпорядкування). На основі рекомендацій комісії приймається рішення райвиконкому (міський виконком).

7. Регулярно інформувати населення про хід виконання ухвали у пресі.

Заступник голови обласної Ради
М. М. ГОРИНЬ.

³³³ Чорновіл В., *Про релігійні конфесії на Львівщині* // Вільна Україна №86, 6 травня 1990, 1.

³³⁴ Горинь М., *Покласти край релігійному розбрату* // За вільну Україну №11, 14 липня 1990, 1.

³³⁵ Єпископи Української греко-католицької церкви, «Звернення» // Молода Галичина №137, 14 листопада 1991, 1.

ЩЕ РАЗ ПРО СВОБОДУ СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Побудова дійсно суверенної, демократичної і правової держави можлива лише за умови всебічного забезпечення прав і свобод людини, рівності громадян України та справедливості будь-якої державної поліції.

З метою гарантії реального забезпечення цих принципів і відповідно до постанови Верховної Ради України від 23.04.91 року «Про порядок введення в дію Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», Верховна Рада України 12 вересня цього року прийняла Закон «Про внесення змін до статті 66 Кримінального кодексу України РСР», положення якого прокуратура Львівської області та управління юстиції обласного комітету працюють за доцільно довести до відома громадянськості.

Частина перша зазначеної статті передбачає кримінальну відповідальність за «умисні дії, спрямовані на розладнання національної, расової чи релігійної порожності й ненависті, на приниження національної честі і гідності чи обов'язу почитів громадян у зв'язку з релігійними переконаннями, а так само прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх расової чи національної приналежності або ставлення до релігії».

Ці дії можуть бути скоєні в будь-якій формі, а саме: виготовлення промов, виготовлення чи розповсюдження письмових або друкованих творів, пред'явлення поштів, фото, кіно, відеоматеріалів, графічних зображень та інше, якщо при цьому відверто виявлено вороже ставлення до певної релігійної конфесії чи національності або окремих їх представників.

На думку обмеження прав або прямих переваг громадян слід вважати умисні дії, здійснені на ці осіб, що, зокрема, спрямовані на грубе порушення рівності всіх релігій, віросповідань та релігійних організацій через закомом, винищення перешкод чи незотримання порядку і черговості користування культовими будівлями при передачі її двом чи більше релігійним

громадам; свідоме існування или повернення у власність або передачу в користування будівель з мисля прав як тих релігійних громад, що були власниками цих будівель і майна на момент їх передачу у власність держави, так і тих, які користуються ними в даний час та інші.

Приниження честі чи гідності окремої особи в зв'язку з національною приналежністю або ставленням до релігії, яке не містить в собі ворожого вияву до цієї особи або конфесії в цілому, не утворює складу злочину, передбаченого ст. 66, і не діє кваліфікують при наявності необхідних очок за ст. 125 (облаза) або ст. 206 (хуліганство) Кримінального кодексу.

Частина друга коментованої статті передбачає відповідальність за скоєння злочину при обтяжуючих обставинах, а саме: дії, поєднаних з насильством, обманом чи погрозами відносно осіб іншої національності або віросповідання. Крім цього, обтяжуючими обставинами законодавець вважає скоєння таких дій службовими особами, тобто особами, які здійснюють функції представника влади, займають на державних або громадських підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані зі здійсненням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, а також осіб, які виконують організаційно-розпорядчі обов'язки в сфері спеціального повноваження або доручення. До них законодавець зараховує депутатів народних Рад усіх рівнів, керівників організацій, підприємств, установ та їх структурних підрозділів, працівників мистецтв та осіб, які виконують обов'язки з охорони громадського порядку та ін.

Відповідальність за дії (проних йдеться в частинках першій та другій ст. 66 Кримінального кодексу), що були кваліфікованою групою осіб або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, зокрема масові безпорадні, пов'язані з руйнуванням або знищенням майна, будівель, культових споруд, релігійних чи національних релігій та інше, передбачена частиною третьою цієї статті.

Порушення національної та релігійної рівноправності, зокрема, вважається злочинним актом злочину з моменту здійснення умисних дій, спрямованих на розладнання національної або релігійної порожності, а так само скоєння дії, які обмежують права або встановлюють переваги громадян залежно від їх національної чи релігійної приналежності.

Винна особа, злочину за передбаченою ст. 66 Кримінального кодексу, визнає що порушила рівноправність громадян і обмежила права одних або встановила переваги для інших залежно від їх національної, релігійної або расової приналежності, тобто діє умисно.

Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 31) передбачено, що службові особи, громадяни, винні у порушенні законності про свободу совісті та релігійні організації несуть відповідальність, встановлену законодавством України.

При скоєнні злочину, передбаченого ст. 66 Кримінального кодексу, така відповідальність настає з 16-літнього віку. За ці дії встановлені різні міри покарання: від штрафу (максимально до п'яти тисяч карбованців), а так до позбавлення волі на строк до десяти років.

Прокуратура Львівської області та управління юстиції обласного комітету, звертаються до законодавця, наголошують, що хотіли б гарантувати свободу совісті, свободи віросповідання інших громадян найкращий гарант забезпечення власних свобод, і захищення їх діяльності, взаємної поваги, утримання від неспрозуманих, а словесовань та вчинків. Слідби мось релігійні організації виконавці структури, які виступають самі як представники і разом зі спонсують правохоронний апарат до практичного застосування ст. 66 Кримінального кодексу.

Прокуратура Львівської області,
Управління юстиції Львівського обласного комітету

Додаток №10³³⁷

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА

Управління у справах релігій обласної держадміністрації на підставі даних районних держадміністрацій, Інформацій управління юстиції, УМВСУ у Львівській області, прокуратури зробило аналіз виконання чинних рішень про передачу релігійним громадам культових будівель в розрізі районів Львівщини:

Буський район. Релігійна ситуація в районі спокійна. Міжконфесійні конфлікти, що мали тут місце, врегульовано. Районній держадміністрації залишилося лише подати в грудні п.р. нові висновки про перегляд рішень щодо культових будівель у селах Сторонибаби. Хаєта та Яблунівка, Крім того, не завершено судовий розгляд щодо храму у с. Утішків. Для надання допомоги місцевим органам влади в район виїдуть працівники управління у справах релігій обласної держадміністрації, після чого будуть підготовлені проекти розпоряджень голови обласної держадміністрації.

Городоцький район. Прокуратурою району затягується розгляд кримінальних справ по фактах повторних захоплень православними громадами культових будівель у селах Дроздовичі та Кліцко. Районним судом вирішено питання виконання рішень про передачу культових будівель у селах Зелений Гай, Монастирець, хоча тривалий час справи є в провадженні судового виконавця. На прохання місцевих органів влади виїзд працівників управління 27 листопада в район перенесено на іний термін

Дрогобицький район. Районною держадміністрацією не подано висновки про перегляд чинних рішень щодо культових споруд в селах Сторона та Ріпчиці. Потребує додаткового вивчення передача громадам культових приміщень у селах Доброгостів та Ясениця-Сільна. Попередня домовленість з правлячими архієреями є такою: враховуючи чисельність громад, щоб у с. Доброгостів залишити у користуванні храм громаді УГКЦ, а в с. Ясениця-Сільна – громаді УПЦ-КП, передавши у с. Доброгостів православній громаді і в с. Ясениця Сиши будівлі цивільного призначення для реконструкції їх під культові будівлі.

Жовківський район. Прокуратурою району затримується розгляд кримінальних справ по факту повторних захоплень культових будівель у селах Глинсько і Кошелів. На нашу думку, доцільно прийняти розпорядження оновленої держадміністрації про закриття церков у цих населених пунктах.

Кам'янка-Бузький район. Керівництвом районної держадміністрації, правоохоронними органами району жодного з гострих конфліктів у 5 населених пунктах (Желдець, Жовтанці, Воля Жовтанецька, Колоденці, Ременів) не полагоджено. На останній нараді в управлінні у справах релігій обласної держадміністрації голова районної держадміністрації Я. Галас завірив, що у грудні п.р. закрие у всіх конфліктних селах культові будівлі.

Миколаївський район. Зберігається напружена ситуація у населених пунктах Розділ та Берездівці, в яких відповідно греко-католики і православні не виконують рішень про визначення порядку користування культовими будівлями. У зв'язку з цим в управлінні у справах релігій обласної держадміністрації 26 листопада 1997 р. з представниками єпархіальних управлінь і релігійних громад проведено нараду, на якій внесена пропозиція в разі подальшої відмови православної громади в с. Берездівці добровільно виконати чинне рішення, прийняти розпорядження про тимчасове закриття культової будівлі.

Мостиський район. Згідно із висновками районної держадміністрації, переглянуто 2 рішення щодо культових будівель у селах Соколя та Старява. Висновки по культових будівлях у селах Боратичі і Гусаків перебувають у стадії вивчення та підготовки відповідних проектів

³³⁷ Боруцький. *Держава, Церква, Людина*, 179-183.

розпоряджень. В судовому виконанні є 6 рішень про передачу культових будівель. По селу Липники виконання зупинено ухвалою районного суду.

Пустомитівський район. Прокуратурою району порушено кримінальні справи по факту повторного захоплення православними громадами культових будівель (Чижиків, Гуменець).

Радехівський район. Подано висновки про перегляд 3 рішень. Одне рішення переглянуто, два інші – в стадії розгляду. Призначені судові виконання чинних рішень у селах Батиїв, Немилів, Руденко та Торки.

Самбірський район. Переглянуто рішення про передачу культових будівель у селах Міжгайці та Погірці. У провадженні судового виконавця є 6 справ. Районною держадміністрацією не складено акту передачі культової будівлі релігійній громаді УГКЦ с. Бабино. Для надання допомоги місцевим органам влади управління у справах релігій обласної держадміністрації заплановано виїзд у район (грудень п. р.).

Сокальський район. Зусиллями управління у справах релігій обласної держадміністрації врегульовано конфлікт у с. Пристань. Повторно захоплено культові будівлі у селах Волиця і Комарів. На розгляді в суді справа по с. Муроване.

Старосамбірський район. В провадженні судового виконавця районного суду є 19 справ, проте жодна з них не виконана. Пропонується обласному управлінню юстиції (Т. Костур) взяти під особистий контроль виконання цих рішень.

Стрийський район. Районною держадміністрацією не подано висновків щодо перегляду рішень у селах Голобутів і Нежухів. В провадженні судового виконавця рішення по с. Верхня Стинава.

Турківський район. У зв'язку з тим, що районна держадміністрація не подала інформації про виконання розпорядження №1033, то управлінням у справах релігій обласної держадміністрації для подачі пояснення запрошений заступник голови районної держадміністрації В. Петрущак.

Яворівський район. Районною держадміністрацією не подано висновків щодо перегляду чинних рішень по селах Лелехівка і Липина. Управлінням у справах релігій обласної держадміністрації підготовлені документи для розгляду в порядку нагляду до голови Верховного суду України щодо культової будівлі у с. Нагачів.

Отже, в більшості районах області покращено роботу місцевих органів влади і правоохоронних органів щодо виконання рішень про передачу релігійним громадам культових будівель, а в Бродівському, Буському, Жидачівському, Золочівському та Сколівському районах цю роботу завершено. Разом з тим, у Кам'янка-Бузькому районі виконання чинних рішень здійснюється незадовільно. Потребує покращення цієї роботи всіма районними структурами в Мостиському, Самбірському, Старосамбірському і Турківському районах.

В цілому в області в провадженні судових виконавців районних судів є 49 справ. У більшості випадків їх виконання не виправдано затягується. Так, у Старосамбірському районі з 19 справ не виконано жодного. У 19 населених пунктах області після виконання розпоряджень судовими виконавцями культові будівлі повторно захоплені. Районними відділами міліції, прокуратурами районів по фактах захоплення порушено 11 кримінальних справ.

Управлінням у справах релігій обласної держадміністрації вноситься пропозиція особливої гостроти, приймати розпорядження про тимчасове закриття храмів. Оскільки 35 релігійних громад дотепер не звернулися 13 заявами до районних судів про судове виконання чинних рішень, пропонуємо дати відповідні доручення головам районних держадміністрацій в 10-денний термін подати повторні висновки про зміну раніше прийнятих рішень. у населених пунктах.

1997, 27 листопада

ІЛЮСТРАЦІЇ

Святкування 1000-ліття Хрещення Русі³³⁸

Митрополит Київський (РПЦ) Філарет (Денисенко)³³⁹

³³⁸ «Урочистості з нагоди святкування 1000-річчя Хрещення Русі. 1988 рік» // www.news.church.ua (22.11.20)

³³⁹ «Патріарх Філарет. Півстоліття на Київській Кафедрі» // www.galinfo.com.ua (23.11.20)

Візит духовенства УГКЦ до Москви в травні 1989 р.³⁴⁰

Голодування в Москві на Арбаті³⁴¹

³⁴⁰ Інститут Історії Церкви УКУ. *Візит духовенства УГКЦ до Москви з питанням легалізації Церкви (05.1989)* // www.ichistory.org.ua (2.05.2020).

³⁴¹ Інститут Історії Церкви УКУ, *До 25 – ліття легалізації УГКЦ» Голодування в Москві* // www.ichistory.org.ua (2.05.2020).

На передньому плані о. Ярослав Лесів³⁴²

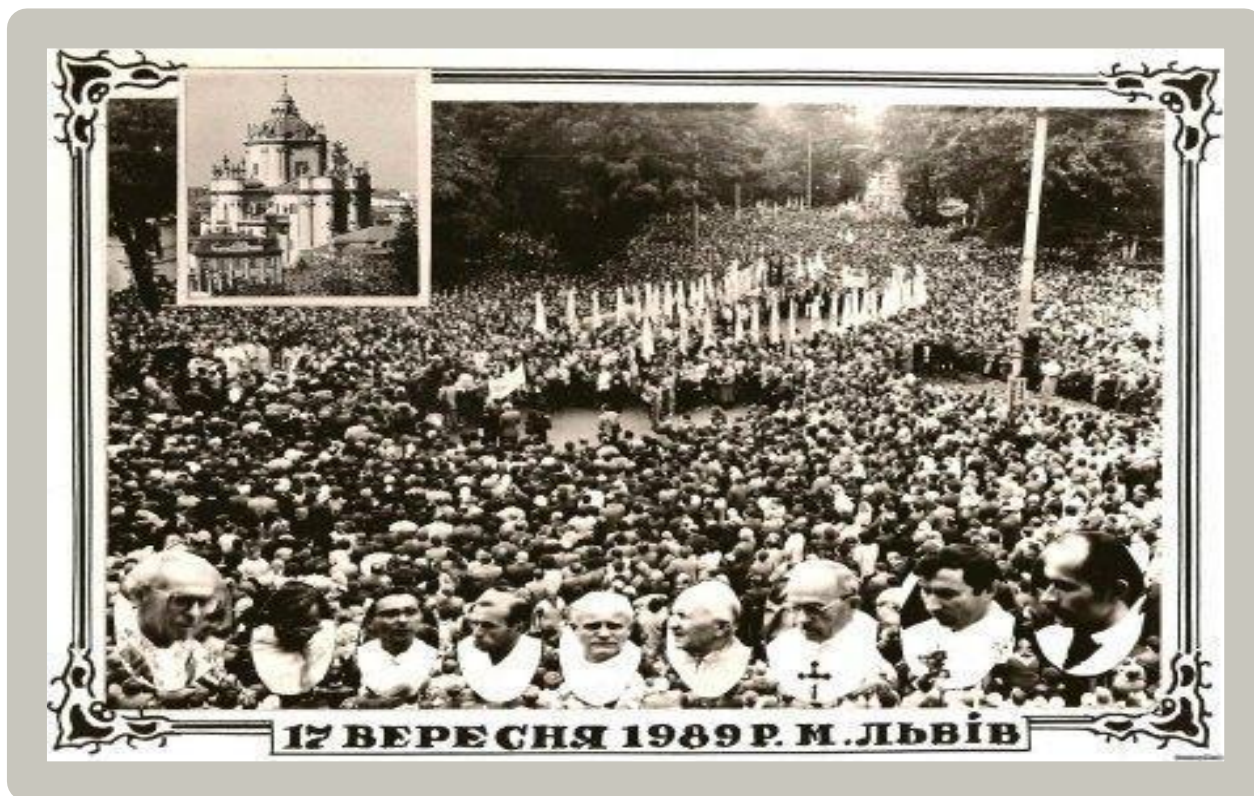

343

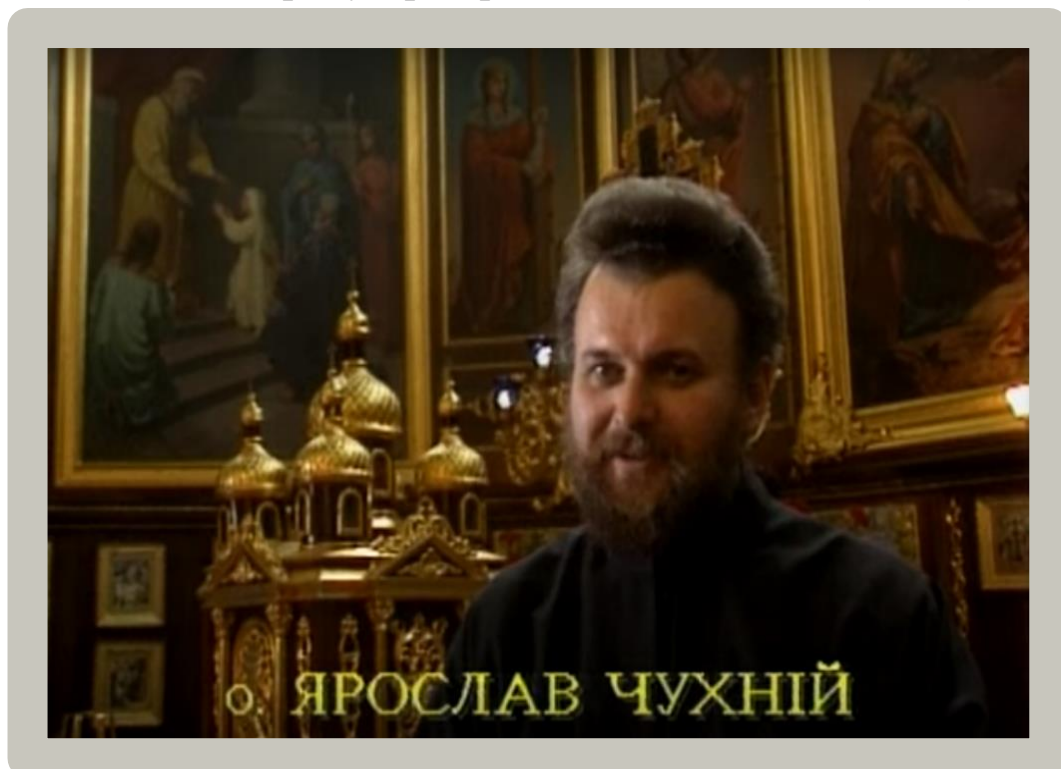
³⁴² Бурдяк І. Чверть століття тому Українська Греко-Католицька Церква вийшла з підпілля // www.narodna.pravda.com.ua (2.05.2020).

³⁴³ Бурдяк І. Чверть століття тому Українська Греко-Католицька Церква вийшла з підпілля // www.narodna.pravda.com.ua (2.05.2020).

Хо́да Львовом за легалізацію УГКЦ³⁴⁴

Настоятель храму Преображення Господнього (Львів)³⁴⁵

³⁴⁴ Бурдяк І. Чверть століття тому Українська Греко-Католицька Церква вийшла з підпілля // www.narodna.pravda.com.ua (2.05.2020).

³⁴⁵ Живе телебачення, Вітаю тебе Український народе // www.youtube.com (2.05.2020).

Зустріч М. Горбачова і Івана Павла II³⁴⁶

В'ячеслав Чорновіл та Іван Гель біля собору св. Юрія 1990 р.³⁴⁷

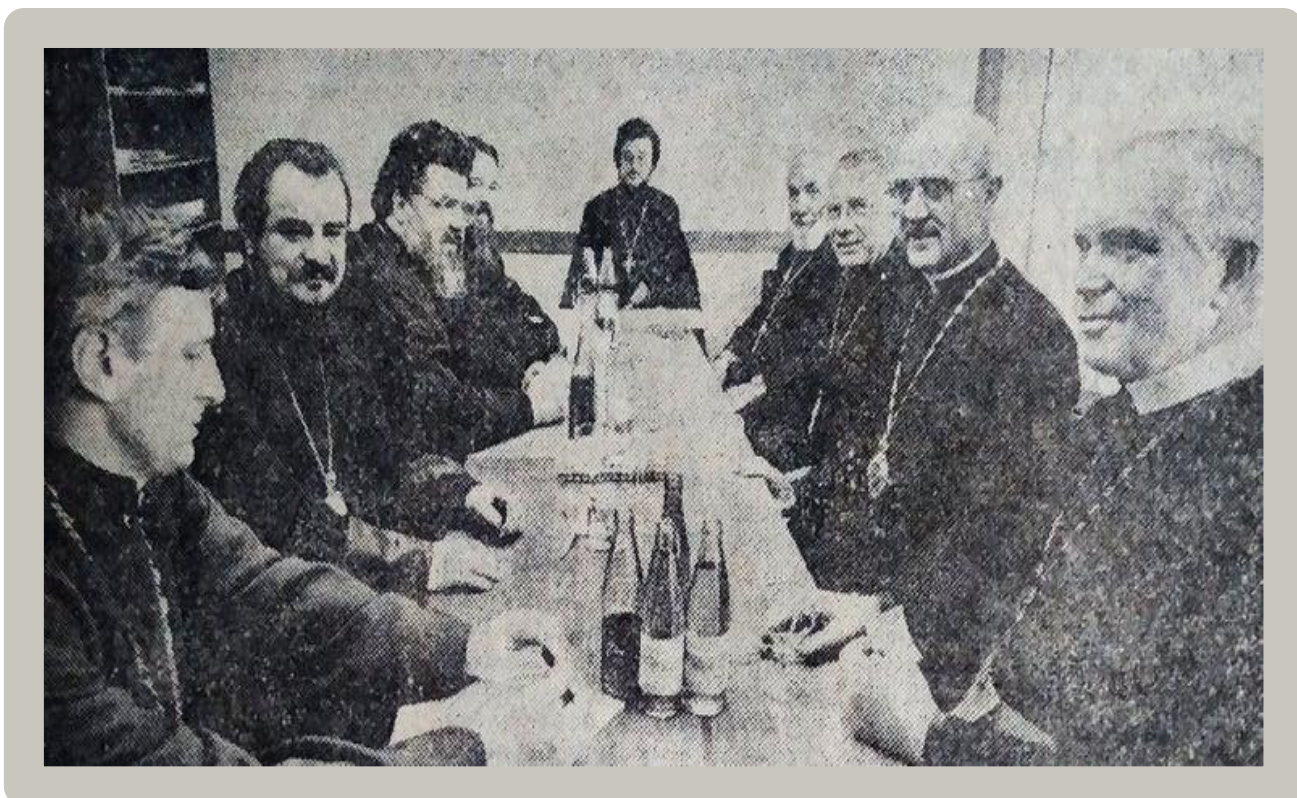
³⁴⁶ Зустріч Генерального секретаря ЦК КПСС М.Горбачова з Папою Римським Іваном Павлом II, 1.12.89 р. // www.news_enc.academic.ru (2.05.2020).

³⁴⁷ Матвійчук О., Квятковський А. *УГКЦ у підпіллі: історія священиків і мирян*// www.zbruc.eu (2.05.2020).

Митрополит Володимир (Стернюк)³⁴⁸

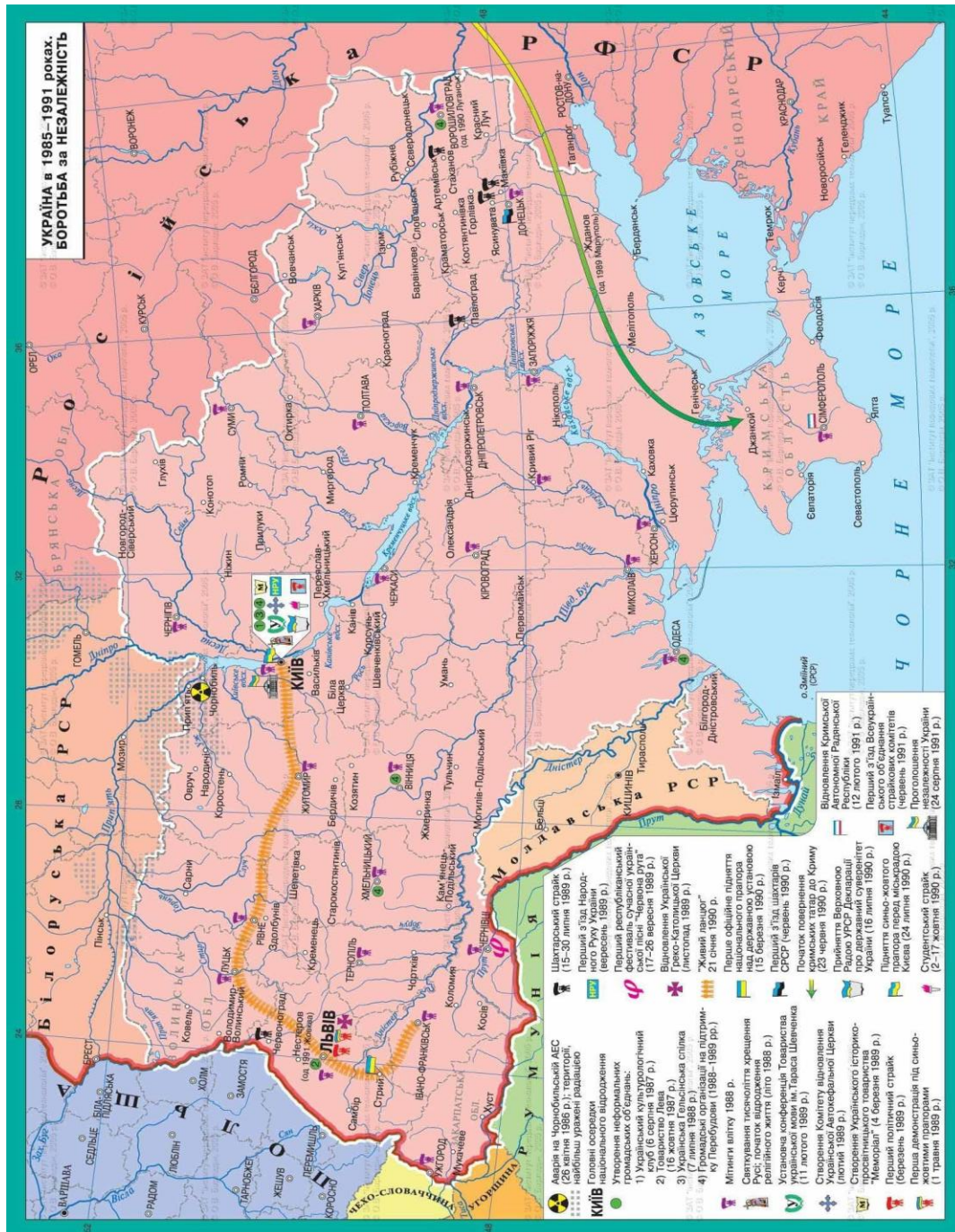
Засідання Чотиристоронньої комісії³⁴⁹

³⁴⁸ Шейко О. *Слідами сповідника віри Володимира Стернюка*, www.hroniky.com (26.11.2020).

³⁴⁹ Б.Криштула, «За мир і злагоду між церквами», // *Вільна Україна* №50 (15 березня 1990) 1.

КАРТИ

Вказівки місця проведення святкування 1000-ліття Хрещення Русі та осередку легалізації Церкви³⁵⁰

³⁵⁰ «Зростання політичної активності суспільства» www.geomap.com.ua (дата звернення: 3 травня 2020).